

ΣΥΜΒΟΛΗ ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΡΕΥΝΑΝ ΤΩΝ ΛΑΪΚΩΝ ΜΕΤΡΩΝ ΚΑΙ ΣΤΑΘΜΩΝ

ΥΠΟ

ΔΗΜ. Α. ΠΕΤΡΟΠΟΥΛΟΥ

Εἰς πάσας σχεδὸν τὰς κοινωνίας, ἀκόμη καὶ εἰς τὰς ἀρτιώτερον ὀργανωμένας, οἱ ἄνθρωποι χρησιμοποιοῦν εἰς τὰς καθημερινὰς τῶν συναλλαγᾶς, ἔκτος τῶν ἐπισημῶν μετρικῶν μονάδων καὶ μέσων μετρήσεως, καὶ πολλὰ ἄλλα μέτρα, κατὰ παλαιὰν παράδοσιν καθιερωμένα ἢ ἐπινοούμενα κατὰ τὰς ἀπαιτήσεις τῶν περιστάσεων καὶ τῶν καθημερινῶν ἀναγκῶν.

Ἡ ἔρευνα τῶν ἐκάστοτε χρησιμοποιουμένων λαϊκῶν μέτρων καὶ σταθμῶν συμβάλλει εἰς τὴν γνῶσιν τοῦ τρόπου τῶν συναλλαγῶν, τῆς κοινωνικῆς ὀργανώσεως καὶ γενικώτερον τῶν ἰδιαιτέρων συνθηκῶν τῆς ζωῆς ἐνὸς λαοῦ.

Ἐνιαῖον σύστημα μέτρων καὶ σταθμῶν προϋποθέτει κοινωνικὴν συνοχὴν στερεὰν καὶ στενὴν ἐξάρτησιν ἐκ μιᾶς ἰθινοῦσης κεντρικῆς ἀρχῆς. Ἀντιθέτως ἡ χρῆσις διαφόρων μετρικῶν μονάδων καὶ μέσων μετρήσεως μὲ ἀξίαν ποικίλλουσαν ἀπὸ τόπου εἰς τόπον καὶ πολλάκις μεταξὺ τῶν κατοίκων τῆς αὐτῆς γεωγραφικῆς περιοχῆς ἀποδεικνύει χαλαρὰν συνοχὴν καὶ κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον τοπικὴν ἀνεξαρτησίαν. Ἡ ποικιλία ἐξ ἄλλου καὶ ἡ μὴ ἀκριβῆς ἀξία τῶν μέτρων ἀποτελεῖ αἰτίαν ἀνισότητος καὶ ἀδικίας. Τοιοῦτου εἴδους ἀδικία, συχνοτάτη εἰς κοινωνίας παλαιότερων χρόνων, καυτηριάζεται δριμύτατα ἤδη παρὰ τῆς Γραφῆς, ὡς ἀντιβαίνουσα εἰς τοὺς θείους νόμους καὶ τὰς ἐπιταγὰς τῆς θρησκείας: *Στάθμιον μέγα καὶ μικρὸν καὶ μέτρα δισσά ἀκάθαρτα ἐνώπιον Κυρίου καὶ ἀμφοτέρα καὶ ὁ ποιῶν αὐτά. ...*¹⁾ Χαρακτηριστικὸν ἐπίσης εἶναι, ὅτι αἱ προοδευτικῶς χαρακτηριστικῶς κοινωνικαὶ ἐπαναστάσεις μεταξὺ τῶν πρώτων ἐπιδιώξεόν των ἔταξαν τὴν μεταρρυθμίσιν τοῦ μετρικοῦ συστήματος. Παράδειγμα αἱ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλλάδι μεταρρυθμίσεις, ὡς ἡ εἰσαγωγή τοῦ καλουμένου μετρικοῦ συστήματος Αἰγίνης καὶ τῆς σεισαχθείας τοῦ Σόλωνος, καθὼς καὶ ἡ κατὰ τοὺς νεωτέρους χρόνους μεταρρυθμίσις τοῦ μετρικοῦ συστήματος παρὰ τῆς Γαλλικῆς ἐπαναστάσεως τοῦ 1789, εἰσαγωγούσης τὸ δεκαδικὸν μετρικὸν σύστημα ἀντὶ τῶν μέχρι τότε κρατούντων, προερχομένων ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ καὶ διαφόρων ἄλλων συστημάτων, παραληφθέντων παρ' ἄλλων λαῶν.

¹⁾ Παροιμίαι Σολομ. Κ', 10. Πρβλ. αὐτόθι ΙΑ', 1. Λευιτ. ΙΘ', 36.

Συστηματική μελέτη τῶν ἐν τῇ νεωτέρᾳ Ἑλλάδι χρησιμοποιουμένων μέτρων καὶ σταθμῶν θὰ ἀπέβλεπεν εἰς τὸ νὰ ἐξετάσῃ τὴν σύγχρονον, ὡς καὶ τὴν κατὰ τὸ παρελθὸν ἀξίαν των, καὶ εἰς τὸ νὰ καθορίσῃ ποῖα ἐκ τούτων εἶναι παλαιά, ποῖα εἰσήχθησαν μεταγενεστέρως εἰς τὴν ἑλληνικὴν ζωὴν καὶ ἐκ τίνων τυχὸν πολιτικῶν, ἐμπορικῶν καὶ οἰκονομικῶν σχέσεων μετ' ἄλλων λαῶν.

Ἡ παροῦσα ἐργασία, συμβολὴν μόνον εἰς τὴν τοιούτου εἴδους ἔρευναν ἀποτελοῦσα, περιλαμβάνει κυρίως μέτρα ἐν πρακτικῇ χρῆσει ὄντα σήμερον ἢ πρὸ ὀλίγων ἐτῶν, ὡς καὶ ὄρους μετρικούς, γνωστοὺς ἐκ παλαιότερων χρόνων, οἵτινες δὲν ἀνταποκρίνονται μὲν πλέον εἰς πρακτικὸς τρόπους μετρήσεων, εἶναι ὅμως οἱ ἐπιζῶντες μάρτυρες τῶν ἄλλοτε χρησιμοποιουμένων μέτρων. Ἱστορικὴ ἔρευνα γίνεται μόνον ὅπου καθιστοῦν τοῦτο δυνατὸν ὑπάρχουσαι παλαιαὶ μαρτυραὶ καὶ ἀφορᾷ κυρίως εἰς τὴν πρώτην ἐμφάνισιν καὶ χρῆσιν ἐκάστου μέτρου, ἄνευ ποσοτικῶν προσδιορισμῶν, καθόσον ὁ καθορισμὸς τῆς ἀξίας τῶν μέτρων κατὰ τὸ παρελθὸν καὶ κατὰ διαφόρους τόπους εἶναι λίαν δυσχερῆς, ἀπαιτῶν εἰδικὴν ἔρευναν δι' ἕκαστον τούτων.

Ἀπὸ ἀπόψεως ἐκτάσεως ἡ μελέτη αὕτη εἶναι ἐπίσης περιορισμένη, περιλαμβάνουσα κυρίως τὰ ὑπὸ τῶν κατοικούντων εἰς τὴν ὑπαιθρον χρησιμοποιούμενα μέσα μετρήσεως καὶ μετρικὰς μονάδας. Οὕτω μένουσιν ἐκτὸς τῆς παρουσίας ἐρεῦνης πολλὰ ἄλλα ἐνδιαφέροντα μέτρα, ὡς τὰ χρησιμοποιούμενα ὑπὸ τῶν οἰκοδόμων, τῶν ναυτικῶν, αἱ μονάδες νομισμάτων, χρόνου κλπ.

Ὡς πρὸς τὴν διάταξιν τῆς ὕλης ἠκολούθησα τὴν συνήθη διάκρισιν τῶν μέτρων κατὰ τὸ εἶδος τῆς μετρήσεως (μῆκος, χωρητικότης καὶ βάρος, ἐπιφάνεια) καὶ οὕτως ἡ ὅλη πραγματεία διαιρεῖται εἰς τὰ ἐξῆς ἐπὶ μέρους κεφάλαια: Α'. *Μέτρα μῆκους*. Β'. *Μέτρα χωρητικότητος*, διακρινόμενα εἰς τὰ περισσότερον κοινὰ καὶ εἰς τὰ περιορισμένης τοπικῆς χρήσεως, καθὼς καὶ εἰς τὰ ἀποκλειστικῶς διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιούμενα. Ὡς ἐν ἐπιμέτρῳ, εἰς τὴν κατηγορίαν ταύτην τῶν μέτρων ἀκολουθεῖ μικρὸν κεφάλαιον, ἀναφερόμενον εἰς τὰ ὄργανα σταθμίσεως. Γ'. *Μέτρα ἐπιφανείας*. Ἀκολουθεῖ τέλος Δ' κεφάλαιον περὶ τῶν λέξεων καὶ φράσεων, αἵτινες δηλώνουν διάφορα μέτρα κατὰ προσέγγισιν.

Α'. ΜΕΤΡΑ ΜΗΚΟΥΣ

Τὰ βασικώτερα ἐκ τῶν μέτρων μῆκους, τῶν δηλούντων ἰδίᾳ μικρὰς ἀποστάσεις, ἔχουν καθορισθῆ, ὡς γνωστὸν, κατὰ τὰς διαστάσεις τῶν διαφόρων μελῶν τοῦ ἀνθρωπίνου σώματος. Μαρτυραὶ παλαιῶν συγγραφέων, ὡς καὶ εἰδήσεις ἐκ τῆς ζωῆς τῶν κατὰ φύσιν ζώντων λαῶν, ἀποδεικνύουν, ὅτι ὁ τρόπος οὗτος τοῦ καθορισμοῦ μέτρων εἶναι παγκόσμιος. Ἀποτελεῖ τὴν πρώτην βάσιν τοῦ μετρικοῦ

συστήματος τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων¹⁾ καὶ ἐξακολουθεῖ ἐν πολλοῖς νὰ ἐπιζῆ εἰς τὴν νεωτέραν ἑλληνικὴν ζωὴν. Οἱ βραχιόνες, πρόχειρον μέσον εἰς τὸν ἀνθρώπον διὰ τὴν μέτρησιν, χρησιμοποιοῦνται ἀκόμη πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν. Ὁ ἀρχαῖος μετρικὸς ὄρος πῆχυς εἶναι καὶ σήμερον ἐν χρήσει²⁾ μὲ διαφόρους τύπους: Λέγουν π.χ. ἓνας πῆχυς, μιὰ πῆχη ἢ ἓνα χεροπήχι πανί, πρὸς προσδιορισμὸν ὑφάσματος, μήκους ἴσου πρὸς τὸ τῆς χειρὸς ἐκτεταμένης, ἀπὸ τῆς μασχάλης μέχρι τοῦ ἄκρου τοῦ μέσου δακτύλου³⁾. Τὸ αὐτὸ μῆκος διατυπώνεται συνεχδοχικῶς καὶ διὰ τῶν ὄρων ἀγκῶνας, διαλεκτικῶς ἀγκῶνα⁴⁾ ἀγκουνόχερο⁵⁾ καὶ μπράτσο ἢ μπράτσου⁶⁾.

Ἡ ὀργυιὰ, παλαιότατον ἐπίσης μέτρον, δηλώνει ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὴν μεταξὺ τῶν δύο ἄκρων τῶν χειρῶν ἐκτεταμένων πλαγίως. Λίαν ἀκριβῶς καθορίζεται τὸ μέτρον τοῦτο διὰ τοῦ ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου (Ὀνομ. 2, 158) δοθέντος ὀρισμοῦ: εἰ δ' ἄμφω τὰς χεῖρας ἐκτείνας, ὡς καὶ τὸ στέρονον αὐταῖς συμμετρεῖν, ὀργυιὰ καλεῖται τὸ μέτρον⁷⁾. Σημειωτέον ὅτι ἡ ὀργυιὰ, καθὼς καὶ ὁ πῆχυς, ἀναφέρονται πολλάκις ὡς μέτρα μήκους εἰς ἔγγραφα τῶν μεσαιωνικῶν καὶ νεωτέρων χρόνων⁸⁾.

1) Τὰ δὲ μέτρα ἐξηγήθητι ἀπὸ τῶν ἀνθρωπίνων μελῶν, δακτύλου, παλαιστής, σπιθαμῆς, λιχάδος, ποδόσ, πῆχεως, βήματος, ὀργυιάς. (Ἡρώνας Ἀλεξανδρέως, Γεωμετρικὰ 4, 1. Ἔκδ. Heiberg, Lipsiae 1912, τ. IV). Βλ. καὶ Πολυδεύκου, Ὀνομαστικὸν 2, 157. Πρβλ. Paul Tappaney, ἄρθρ. mensura, ἐν Daremberg - Saglio, Dictionnaire des antiquités grecques et romaines. Κων. Μαλιέζου, Συμβολὴ εἰς τὴν ἔρευναν τοῦ παρ' ἡμῖν παλαιοῦ συστήματος μέτρων καὶ σταθμῶν. Πραγματεῖαι Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, τόμ. Ζ' ἀριθ. 2 (1939) σ. 1.

2) Ἐκ τούτου προήλθεν ἡ γνωστὴ παροιμιακὴ ἔκφρασις: Καθένας μὲ τὴν πῆχην του, μὲ τὴν ἔννοιαν: ὁ καθένας κρίνει μὲ δικό του κριτήριον.

3) Πρβλ. τὸν παρὰ τοῦ Πολυδεύκου, ἔνθ' ἀν. 2, 158, διδόμενον ὄρισμόν: Ἀπὸ τοῦ δλεοκράνου πρὸς τὸν μέσον δάκτυλον ἄκρον τὸ διάστημα πῆχυς. Βλ. καὶ Ἡρώνα Ἀλεξ. ἔνθ' ἀν. 4, 2.

4) Πρβλ. τὴν ἐκ τῆς χρήσεως τοῦ ὄρου τούτου παροιμίαν: σὴν ἀγκῶνα σου κορὰ παννὶν τζ' ὁ δίτουν σε, δηλαδή τὰ πράγματα δὲν γίνονται πάντοτε ὅπως ἐπιθυμεῖ κανεῖς. (N. Ἀνδριώτη, Τὸ γλωσσικὸν ἰδίωμα Φαράσων. Ἀθήνα 1948 σ. 59).

5) ΛΑ (=Λαογραφικῶν Ἀρχεῖου χειρόγρ.) ἀρ. 446 σ. 45 (Νεστορίδης, Λακωνία 1895).

6) ΛΑ 1121 σ. 96 (Σιγάλας, Νάξος 1924).

7) Πρβλ. Ἡρώνα Ἀλεξανδρέα, ἔνθ' ἀν. 4, 1. F. Preisigke, Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden, III. Berlin 1931, 18 ἐν λ. ὀργυιὰ.

8) Βλ. Fr. Dölger, Aus den Schatzkammern des heiligen Berges. München 1948, 66]7, 430, 436 B. 68]9, 566. 70]1, 554. 93, 15 B.—K. Κανελλάκη, Χιακὰ ἀνάλεκτα. Ἀθήναι 1890 σ. 411 σημ. 2.—I. T. Βιοβίζη, Περιουσιακαὶ σχέσεις συζύγων. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 1 (1948) σ. 79. 81. 82. 83. 84. 85 κλπ. Τοῦ ἰδίου, Ναξιακὰ νοταριακὰ ἔγγραφα αὐτόθι 4 (1951) σ. 96 ἀρ. 78, 31 σ. 95. ἀριθ. 77, 19.

Διὰ τὴν διευκόλυνσιν τῆς μετρήσεως ἀγρῶν ἢ ἀμπελώνων μεγάλης ἐκτάσεως προσδιορίζεται κατὰ πρῶτον τὸ μῆκος σχοινίου εἰς ὄργυιās καὶ τὸ οὕτω καταμετρηθὲν σχοινίον χρησιμεύει ὡς μετρικὴ μονὰς διὰ τὴν ὅλην καταμέτρησιν¹⁾. Ὁ τρόπος οὗτος εἶναι ὁ αὐτὸς μὲ τὸν παρὰ τοῦ Ἡρώου Ἀλεξανδρέως μαρτυρούμενον: *οφείλεις ποιῆσαι σχοινίον, ἧγουν σωκάριον δεκαὸργυιον καὶ οὕτως μετρεῖν, ὃν μέλλεις μετρεῖσαι τόπον· τὸ γὰρ σωκάριον τῆς σπορίμου γῆς δέκα ὄργυιās οφείλει ἔχειν, τοῦ δὲ λιβαδίου καὶ τῶν περιορισμῶν ἰβ'²⁾*.

Τοιούτου εἴδους σχοινίον χρησιμοποιοῦμενον πρὸς μέτρησιν ἦτο γνωστὸν ἄλλοτε εἰς τὰς νήσους μὲ τὸν ἰταλικὸν ὄρον *σπράγκα*³⁾, εἰσαχθέντα παρὰ τῶν Δυτικῶν.

Πρὸς προσδιορισμὸν μικροῦ μῆκους εἶναι ἐν χρήσει ἐπίσης ὁ ὄρος *σπιθαμή* ἢ *πιθαμή*, δηλῶν τὴν ὑπὸ τοῦ Πολυδεύκου (Ὀνομ. 2, 157) ὀρισθεῖσαν διάστασιν: *Εἰ δὲ τοὺς δακτύλους ἀποτεῖνας ἀπὸ τοῦ μεγάλου πρὸς τὸν μικρότατον μετρεῖς, σπιθαμὴ τὸ μέτρον*. Περὶ τοῦ μετρικοῦ τούτου ὄρου, ὡς καὶ περὶ τοῦ δακτύλου, ὡς μεταφορικῶν ἐκφράσεων, σημαινουσῶν ἐλάχιστόν τι μῆκος ἢ ἀπόστασιν, θὰ διαλάβωμεν καὶ κατωτέρω εἰς εἰδικὸν κεφάλαιον.

Οἱ περισσότερον γνωστοὶ ἐκ τῶν πρὸς δήλωσιν μῆκους χρησιμοποιοῦμένων μετρικῶν ὄρων, τῶν προερχομένων ἐκ τῶν διαστάσεων καὶ κινήσεων τῶν ποδῶν, εἶναι οἱ ἑξῆς: *ποδᾶρι* ἢ *πατοῦσα*, δι' ὧν δηλοῦται μῆκος ἴσον πρὸς τὸ πέλμα τοῦ ποδός. Διὰ τοῦ ὄρου *τσαγγάρι* δηλοῦται ἀπόστασις ἴση πρὸς τὸ πλάτος τοῦ πέλματος. Μετροῦν π.χ. ἀπόστασιν τινα, τοποθετοῦντες ἐναλλάξ τὸν ἕνα πόδα ἔμπροσθεν τοῦ ἄλλου καὶ οὕτως ὑπολογίζεται εἰς ποδάρια ἢ πατούσας τὸ μετρούμενον διάστημα. Ἐὰν μετὰ ταῦτα ἀπομένῃ εἰσέτι ἀπόστασις τις πρὸς μέτρησιν, μικροτέρα τῆς πατούσας, τοποθετοῦν καθέτως τὸν ἕνα πόδα ἔμπροσθεν τοῦ ἄλλου. Τὸ τελευταῖον τοῦτο διάστημα, τὸ προσδιοριζόμενον διὰ τοῦ καθέτως τοποθετουμένου ποδός, ὀνομάζεται *τσαγγάρι*. Δέον νὰ σημειωθῇ, ὅτι τοιούτου εἴδους μέτρησις ἀποστάσεων εἶναι συχνὴ εἰς τὰ παίγνια.

Ὁ ὄρος *ἀχνάρι* ἢ *χνάρι* σημαίνει ἄλλοτε μὲν ὅ,τι ὁ ὄρος ποδᾶρι⁴⁾, ἄλλοτε

¹⁾ Συνήθως χρησιμοποιεῖται πρὸς τοῦτο ἢ πρὸς φόρτωσιν *τριχιά*, ἴση πρὸς 12 ὄργυιās.

²⁾ Ἡρώου Ἀλεξανδρέως, Γεωμετρικὰ 4,11. Βλ. καὶ Ἰωάννου τοῦ Πεδιασάμου, Γεωμετρία ἢ σύντοπις περὶ μετρήσεως καὶ μερισμῶς τῆς γῆς. Ἔκδ. G. Friedlein, Berlin 1866 σ. 14. Πρβλ. A. Dain, *Métrieologie byzantine, calcul de la superficie des terres*. Mémoires de Louis Petit, Mélanges d'histoire et d'archéologie byzantines. Bucarest 1948 σ. 57.

³⁾ Βλ. Κοραῆ, Ἄτακτα 4, 537. Ἐν χιασῶ ἔγγράφῳ τοῦ 1695 (Κ. Κανελλᾶκη, ἐνθ' ἂν σ. 421) ἀναφέρεται: *ἦλθεν ὁ μισὲρ λεονῆς Πετροκόκκινος γεωμέτρης καὶ νοταριὸς Χίου νὰ βάλῃ εἰς τὴν σπράγκα καὶ νὰ μετρίσῃ τὰ ὑποστατικά τοῦ μοναστηρίου...*

⁴⁾ ὁχτὼ ἀχνάρια τζαί ναν τσαγγάριν (ΛΑ 693 σ. 78, Φαρμακίδης, Κύπρος 1917). Πρβλ. ΛΑ 1524 σ. 193 (Ζενώλη, Ἀπύρανθος 1928).

δὲ δηλώνει ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὸ ἀνοιγμα τῶν σκελῶν. Ἡ δευτέρα αὕτη ἀπόστασις δηλοῦται ἐπίσης καὶ διὰ τοῦ ὄρου *διάσκελο* καὶ διαλεκτικῶς *ἀδράσκελο*¹⁾, *δρασκέλια*, *γρασκειλιά*, *ἀγρασκειλιά*, *ασκειλιά*, *δρασκειλιά*²⁾.

Β'. ΜΕΤΡΑ ΧΩΡΗΤΙΚΟΤΗΤΟΣ

Τὰ μέτρα ταῦτα εἶναι γνωστά ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ μὲ τὰ ὀνόματα τῶν ἀγγείων καὶ σκευῶν τῶν χρησιμοποιουμένων πρὸς μέτρησιν, δι' ἐλάχιστα δὲ μόνον ἐξ αὐτῶν εὐρίσκομεν ὄρους μὴ ἔχοντας τοιαύτην ἀρχήν.

Ἡ χωρητικότης τῶν ἀγγείων καὶ σκευῶν μετρήσεως δὲν εἶναι παντοῦ καὶ πάντοτε σταθερὰ καὶ ὡς ἐκ τούτου ἡ ἀξία τῶν ὑπὸ ἐξέτασιν μέτρων παρουσιάζει σημαντικὰς διαφορὰς ἀπὸ τόπου εἰς τόπον. Τοῦτο παρέχει δυσχερείας εἰς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔρευναν, τὴν ὁποίαν δέον νὰ χαρακτηρίζῃ ἀντικειμενικότης καὶ ἀκρίβεια. Παρὰ τὴν δυσκολίαν ὅμως ταύτην, νομίζω ὅτι τὸ θέμα ἀξίζει ν' ἀποτελέσῃ ἀντικείμενον ἐιδικῆς ἐρεῦνης.

Ἡ γνώσις αὐτὴ καθ' ἑαυτὴν τῆς ποικιλίας καὶ ἀσταθείας τῶν μέτρων μᾶς εἶναι χρήσιμος, διότι μᾶς φανερώνει τὸν περιορισμένον χαρακτήρα τῶν ἐμπορικῶν συναλλαγῶν, ὡς καὶ τὰς περὶ οἰκονομικῶν σχέσεων ἀντιλήψεις τῶν ἀνθρώπων τοῦ λαοῦ, ἰδίᾳ τῶν κατοικούντων τὴν ὑπαιθρον χώραν, εἰς τοὺς ὁποίους δὲν ἔχει ἐπιδράσει ἀκόμη τὸ πνεῦμα τοῦ κέρδους καὶ τῆς ἀπληστίας, ὡς εἰς τοὺς κατοίκους τῶν πόλεων. Διαφορὰ ὀλίγων δραμιῶν ἢ καὶ ὀκάδων, εἰς τινὰς περιπτώσεις, ὑπὲρ τοῦ ἐνὸς ἢ τοῦ ἄλλου τῶν συναλλασσομένων, δὲν ἔχει μεγάλην σημασίαν διὰ τοὺς ζῶντας τὴν ἀπλοϊκὴν ζωὴν τῆς ὑπαιθρου, καὶ μάλιστα ὁσάκις πρόκειται περὶ εἰδῶν ἢ ἀντικειμένων οὐχὶ ἀξιολόγου δι' αὐτοὺς ἐμπορικῆς ἀξίας. Ἡ ἔρευνα τῶν μέτρων χωρητικότητος, ὡς καὶ τῶν ἄλλων συναφῶν, συμβάλλει ἐξ ἄλλου εἰς τὴν κατανόησιν χαρακτηριστικῶν λεπτομερειῶν τῆς οἰκονομικῆς ἐξελίξεως διὰ μέσου τῶν αἰώνων, κατὰ τοὺς ὁποίους υἱοθετοῦντο ἐκάστοτε καὶ μονάδες ἢ μέσα μετρήσεως ξένων λαῶν, εἰσβαλόντων εἰς τὴν χώραν μας ἢ ὁπωσδήποτε ἐλθόντων εἰς ἐπικοινωνίαν πρὸς αὐτήν.

Εἰς τὴν κατωτέρω ἔρευναν προτάσσονται τὰ πλέον κοινὰ μέτρα, τὰ εἰς περισσότερούς τόπους χρησιμοποιούμενα καὶ ἀκολουθεῖ ἡ ἔρευνα μέτρων περιορισμένης τοπικῶς χρήσεως, τινὰ τῶν ὁποίων εἶναι δάνεια ἐκ ξένων λαῶν. Εἰς ἰδιαιτέρον κεφάλαιον ἐξετάζονται τὰ μέτρα, τὰ χρησιμοποιούμενα ἀποκλειστικῶς ἢ κυ-

¹⁾ ΛΑ 446 σ. 45 (*Νεστορίδης*, Λακωνία 1895).

²⁾ Συχνῆ ἢ χρῆσις τοῦ ὄρου πρὸς δήλωσιν μικρᾶς ἀποστάσεως: *Μιὰ δρασκελιά λοιπὸ μὲ χωρίζει μόνο ἀπὸ κείνο τὸ ζωντανὸ θάνατο* (*Φιλίγγας*, Βουνὰ Χαλκιδικῆς σ. 48. Βλ. Δ. Δημητράκου, Μέγα λεξικὸν ἑλληνικῆς γλώσσης, λ. *δρασκειλιά*).

ρίως διὰ τὰ ὑγρά. Δέον νὰ σημειωθῆ, ὅτι ὁ προσδιορισμὸς τῶν μέτρων χωρητικότητος γίνεται πάντοτε ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν ὀκάν, μονάδα τοῦ τουρκικοῦ μετρικοῦ συστήματος, ὁρισθεῖσαν ἐπισήμως εἰς 1280 γραμμάρια διὰ βασιλικῆς διατάγματος τοῦ 1836 καὶ ἰσχύουσαν ἀκόμη εἰς τὴν χώραν μας.

α) Μέτρα γενικωτέρας χρήσεως

Μετρικὴ μονὰς διὰ τοὺς ξηροὺς καρπούς, καὶ ἰδίως διὰ τὰ δημητριακά, γνωστὴ σήμερον πανταχοῦ τῆς Ἑλλάδος, εἶναι τὸ λεγόμενον *κοιλόν*, ἀντιστοιχοῦν γενικῶς πρὸς 20-24 ὀκάδας, ἀναλόγως τοῦ μετρούμενου εἴδους. Πλὴν τῆς γενικῆς ὅμως ταύτης ἀξίας εὐρίσκομεν κατὰ τόπους καὶ ἄλλας: Ἐν Πόντῳ ἦτο ἄλλοτε ἐν χρήσει τὸ καλούμενον *κοιλὸν Νικοπόλεως*¹⁾, ἴσον πρὸς 16 *κότια* (βλ. κατωτέρω σ. 75). Ἐν Κύπρῳ διὰ τοῦ κοιλοῦ ἐννοοῦν 22-24 ὀκάδας ὀρόβου, 21-23 ὀκάδας φάβας, 20-22 ὀκάδας φακῆς, 18-20 ὀκάδας βίκου, 17-20 ὀκάδας κνάμων, 15-16 ὀκάδας καννάβεως, 11-14 ὀκάδας βρώμης²⁾.

Πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἡμίσεος κοιλοῦ εἶναι γνωστοὶ οἱ ὄροι *μισόκοιλο*, *μισοκοίλι*³⁾, *μίκκοιλο*⁴⁾, ὑπῆρχε δὲ ἄλλοτε ἐν χρήσει, ὡς καὶ διὰ τὸ κοιλόν⁵⁾, *δοχεῖον ἀναλόγου χωρητικότητος*⁶⁾.

Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι παραδίδονται δύο τρόποι μετρήσεως διὰ τοῦ κοιλοῦ: ὁ διὰ τοῦ δοχεῖου ὑπερπλήρους καρποῦ καὶ σχηματίζοντος εἶδος τρούλλου, *κούμουλον*⁷⁾, *κουμούλι*, *σουρουτό* (σουρωτό)⁸⁾, καὶ ὁ διὰ πληρώσεως τοῦ δοχεῖου μέχρι τῶν χειλέων μόνον, εἰς τρόπον ὥστε νὰ σχηματίζεται ἐπίπεδος ἐπιφάνεια, *ρίγλο*, *ἐρίγλο*⁹⁾, *κουφτό* (κοφτό)¹⁰⁾.

1) Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. κοιλόν.

2) Ἄ. Παπαρέτου, Μέτρα καὶ σταθμά, μονάδες χρόνου καὶ σχετικαὶ πρὸς αὐτὰ λέξεις. Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 8 (Λευκωσία 1940) σ. 63, 67. Ὁμοίως περίπου ἀναλογίας ἐν Κῶ βλ. Ἀναστ. Καρανασιάση, Οἱ ζευγᾶδες τῆς Κῶ. Λαογραφία 14, 296.

3) ΛΑ 779 σ. 338 (Βογιατζίδης, Κίμωλος 1920): ὁ σάκκος = πέντε μισοκοίλια. Πρβλ. Π. Λορεντζάτου, Τὰ σύνθετα ἐν τῷ κεφαλληνιακῷ ἰδιώματι. Ἀθῆνᾶ 25 σ. 244.

4) Φ. Κουκουλέ, Οἶνονυντιακά. Χανιά 1908 σ. 81.

5) Βλ. περιγραφὴν ἐν Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη, λ. κοιλόν.

6) Βλ. Ἀν. Γ. Βρόντη, Οἱ ζευγᾶδες τῆς Ρόδου. Λαογραφία 12 σ. 122: Ὁ δεκαμιστὴς μὲ τὸ μισοκοίλι μετρᾷ τὸ σιτάρι, φωνάζοντας κάθε δέκα μισοκοίλια «τάλλια».

7) Δ. Πασχάλη, Ἀνδριακὸν Γλωσσάριον. Ἀθῆναι 1933 σ. 63. Πρβλ. Ἀγ. Γ. Τσοπανάκη, Συμβολὴ στὴν ἔρευνα τῶν ποιητικῶν λέξεων «Αἰ γλῶτται». Ρόδος 1949 σ. 50.

8) ΛΑ 1421 σ. 795 (Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1926).

9) Δ. Πασχάλης, ἔνθ' ἄν.

10) ΛΑ 1421, σ. 795 (Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1926).

Τὸ κοιλόν, καθὼς καὶ ἄλλα μέτρα χωρητικότητος δημητριακῶν, χρησιμοποιεῖται καὶ πρὸς προσδιορισμὸν ἐπιφανείας καλλιεργουμένης γῆς. Οὕτω λέγοντες π. χ. *χωράφι πέντε κοιλῶν*, ἔννοοῦν ἕκτασιν ἀγροῦ, διὰ τὴν σπορὰν τοῦ ὁποίου ἀπαιτοῦνται πέντε κοιλὰ δημητριακῶν.

Ὡς πρὸς τὴν χρῆσιν τοῦ μέτρου τούτου εἰς παλαιότεραν ἐποχὴν, δὲν θὰ ἐπεκταθῶ ἐνταῦθα εἰς λεπτομερῆ ἔρευναν. Σημειῶνω μόνον, ὅτι εὐρίσκομεν τοῦτο ἐν χρῆσει ἤδη ἀπὸ τοῦ 15ου αἰῶνος¹⁾. Διὰ τὴν ἐτυμολογικὴν ἀρχὴν τῆς λέξεως πιθανὴ εἶναι ἡ γνώμη τοῦ D. C. Hesselring²⁾, ὅτι αὕτη προέρχεται ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ Keijle(t), θηλυκὸν τοῦ Kejl.

Ὡς ὑποδιαίρεσις τοῦ κοιλοῦ φέρεται εἰς πολλοὺς τόπους τὸ λεγόμενον *σοινίκι*, μέτρον τῶν ξηρῶν καρπῶν ἐπίσης. Κατὰ μαρτυρίας ἐκ Πελοποννήσου, ἔνθα παλαιότερον ἦτο ἐν χρῆσει δοχεῖον χωρητικότητος 10 περίπου ὀκάδων καλούμενον *σοινίκι*³⁾, καὶ ἐκ Δωδεκανήσου, τὸ *σοινίκι* εἶναι ἴσον πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ κοιλοῦ, ἦτοι πρὸς 11 - 12 ὀκάδας⁴⁾. Κατ' ἄλλας εἰδήσεις διὰ τοῦ μετρικοῦ ὄρου *σοινίκι* ἔννοοῦν ἐν Κοζάνῃ τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ κοιλοῦ⁵⁾. Τὸ μέτρον εὐρίσκομεν συνήθως εἰς διάφορα ἔγγραφα τῆς Τουρκοκρατίας⁶⁾, κατὰ δὲ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν εἶναι γνωστὸν τὸ *χοινίκιν* ἢ *σοινίκιν*, δοχεῖον χωρητικότητος $1\frac{1}{4}$ κοιλοῦ, βάρους ἕχον

1) Fr. Dölger, ἐνθ' ἀν. 102, 48 ... ἀνεκαίνο(αν), ἀνέκτισαν δὲ πάντ(α) ταῦτα... καὶ ἀσβέστον κοιλ(ῶν) ἐπὶ καὶ ὀστράκου κοιλ(ῶν) τριῶν... Βλ. καὶ 45]6, IV Bem. 4. S. Kugéas, Notizbuch eines Beamten der Metropolis in Thessalonike ἐν Byz. Zeits. 23 (1920), 145, 16. Πρβλ. καὶ τὰ παρὰ Du Cange, Gloss. gr. ἐν λ. κοιλὸν μνημονευόμενα χωρία: *κρηθῆς πίνακα δύο, αἵτινα φέρονται εἰς σύγκρισιν τοῦ ἐνὸς τετάρτου τοῦ αὐτόθι τῆς πόλεως κοιλοῦ* (ἀπόσπ. ἐπιστολῆς ἀπευθυνομένης παρὰ τοῦ μητροπολίτου Παροναξίας πρὸς τὸν Θεόδ. Ζυγομαλᾶν). Ὁ ἐνταῦθα ἀναφερόμενος ὄρος *πίνακα*, ἐσφαλμένη γραφὴ ἴσως τῆς γνωστῆς λέξεως *πινάκια*, εἶναι ὑποδιαίρεσις τοῦ κοιλοῦ (βλ. κατωτ. σ. 66). Καὶ ἄλλο χωρίον: *Εἰς κάθε δύο κοιλὰ ἢ μουζούρια σιτάρι* (**Αγαίου*, Γεωπονικὸν 6).

2) Les mots maritimes empruntés par le grec aux langues romanes, ἐν Verhandelingen der Koninklijke Akademie van Wetenschappen te Amsterdam. Afdeling Letterkunde Nieuwe reeks Deel. v. No 2. Amsterdam 1903 σ. 38.

3) ΙΛ (=Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας χειρόγρ.) ἀρ. 485 Γ' σ. 187 (*Γιαννακοῦρος*, Γέγραμμα Μάνης 1929).

4) ΛΑ 1568 σ. 280 (*Παπαχριστοδοῦλου*, Ρόδος 1932). Κατὰ πληροφορίαν ἐκ Κῶ τὸ *σοινίκιν* μεγαλύτερον τοῦ κοιλοῦ κατὰ 10% (**Α. Καρανασιάση*, Οἱ ζευγάδες τῆς Κῶ. Λαογραφία 14, 296).

5) Ἀρχεῖον τοῦ Ἱστορ. Λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν ἐν λέξει *σοινίκι*.

6) *Νὰ δίδῃ τὸ μοναστήρι... δύο σοινίκια σιτάρι* (συμφωνητικὸν τοῦ 1664). Βλ. *Τάσον Γριωσοπούλου*, Πωλητήρια ἔγγραφα τῆς μονῆς Φιλοσόφου. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἱστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 (1950) σ. 126 ἀρ. 12.

δέκα λιτρῶν, καὶ τὸ ἡμιχοίνικον, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ ἡμισυ τῆς ἀξίας τούτου ¹⁾).

Ὁ ὄρος σοινίκι προέρχεται προφανῶς ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ χοίνιξ ²⁾, διὰ τροπῆς τοῦ ἀρχικοῦ δασέος χ εἰς σ ἢ σ' ³⁾. Τοῦτο ἀποδεικνύει καὶ ἡ ἔπαρξις εἰσέτι τοῦ ἀρχικοῦ τούτου τύπου εἰς τινὰς διαλέκτους, αἵτινες διασώζουν πολλὰ ἀρχαιοπινῆ στοιχεῖα. Οὕτως ἐν Ἀραβανίῳ Καππαδοκίας εὐρίσκομεν τὸν ὄρον ὁ χοινίκος ⁴⁾, ἐν Σκύρῳ λέγουσιν ἡ χοινίκα ⁵⁾· ἐν τῇ τσακωνικῇ διαλέκτῳ ἡ χοινίκα εἶναι λεκάνη μεγάλη καὶ ὑψηλή, κατεσκευασμένη ἀπὸ ἐκκοιλανθῆν τεμάχιον κορμοῦ βελανιδιάς ἢ πλατάνου, ὕψους 20-25 πόντων, διαμέτρου, κάτω 30 πόντων, ἄνω 40 πόντων, χωρητικότητος 6-8 ὀκάδων ⁶⁾. Κατὰ ταῦτα πρὸς ἐξήγησιν τοῦ διαλεκτικοῦ ὄρου σοινίκι δὲν εἶναι ἀνάγκη, νομίζω, νὰ καταφύγωμεν εἰς ὑπόθεσιν περὶ ἀντιδανείου ἐκ τῆς τουρκικῆς, ὡς τοῦτο ἤδη ἐγένετο ¹⁾.

Ἴση πρὸς τὸ σοινίκι, ἦτοι 11-12 ὀκάδας, φέρεται ἐπίσης πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος ἢ μετρικῆ μονὰς καυκί ⁷⁾. Παλαιότερον, πιθανῶς καὶ σήμερον, εἰς τινὰς τόπους ἦτο ἐν χρῆσει ξύλινον δοχεῖον, καλούμενον καυκί, χρησιμοποιούμενον πρὸς μέτρησιν ⁸⁾. Ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ καύκα ἢ καυκί ὀνομάζουσι ἀγγεῖον

¹⁾ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β' I. Ἀθῆναι 1948 σ. 249 καὶ Ε' σ. 251. Πρὸς τὸ ἴδιον, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικὰ Α' σ. 263. Εἰς ἔγγραφα τοῦ 13ου καὶ 14ου αἰ. τῆς παρὰ τὴν Τραπεζοῦντα μονῆς τῆς Βαζελῶνος εὐρίσκομεν συχνὰ τὸ μέτρον, χρησιμοποιούμενον πρὸς προσδιορισμὸν ἐκτάσεως ἀγροῦ, ἀπαιτούσης ἀνάλογον ποσότητα δημητριακῶν πρὸς σποράν: Ἀφίημι εἰς τὴν μονὴν γῆν κομμάτια β', τὸ μὲν ἐν εἰς τὴν Ποταμίαν χοινικός μέγανος ἐνὸς τραπεζουντιακοῦ, τὸ δὲ ἕτερον τὸ Ἀπιώνην καὶ αὐτὸ πάλιν χοινικός μέγανος μονοκόμματου. Th. Ouzrensky — V. Bénédicévitich, Actes de Vazélon. Matériaux pour servir à l'histoire de la propriété rurale et monastique à Byzance au XIII—XV siècles. (Orientalia n° 2). Leningrad 1927 σ. 83, ἀρ. ἔγγρ. 112. Χωράφιον χοινικῶν τισσάρων. Ἐνθ' ἀν. σ. 27 ἀρ. ἔγγρ. 50. Τόπον τὸν ἐπιλεγόμενον Χαλία, κατασπορὰν χοινικός μέγανος. Ἐνθ' ἀν. σ. 30 ἀρ. 54. Βλ. καὶ σ. 42 ἀρ. 70 σ. 84 ἀρ. 115 κλπ.

²⁾ Περὶ τοῦ χοίνικος, ὡς μέτρον ξηρῶν καρπῶν κατὰ τὸ τέλος τοῦ 2ου π.Χ. αἰ. βλ. Margaret Crosby, An Athenian fruit measure. Περιοδ. Hesperia, Journal of the American School of classical studies at Athens, XVIII (1949) σ. 108-113.

³⁾ Περὶ τῆς φωνητικῆς ταύτης τροπῆς βλ. Karl Foy, Lautsystem der griechischen Vulgärsprache. Leipzig 1879 σ. 51-52. Πρὸς τὸ ἴδιον, Karl Dieterich, Sprache und Volksüberlieferungen der südlichen Sporaden. Wien 1908 σ. 60.

⁴⁾ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἔνθ' ἀν. Ε' σ. 252.

⁵⁾ Δ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Σκύρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Πάτραι 1909 σ. 189.

⁶⁾ Μ. Δέφνερ, Λεξικὸν τῆς τσακωνικῆς διαλέκτου. Ἀθῆναι 1923 σ. 410.

⁷⁾ Βλ. R. Dawkins, The modern greek in Asia minor. Cambridge 1916 σ. 661.

⁸⁾ Δ. Α. Πετροπούλου, Ἔθιμα συνεργασίας καὶ ἀλληλοβοηθείας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 5-6 (1943-44) σ. 65 σημ. 2.

⁹⁾ Δ. Πασχάλης, ἔνθ' ἀν. σ. 62.

χωρητικότητας 100 δραμίων ἕως δύο ὀκάδων, κατασκευαζόμενον ἐκ ξηροῦ φλασκίου καὶ χρησιμοποιούμενον συνήθως ὑπὸ τῶν ἀγροτῶν ὡς ποτήριον¹⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ εἶναι γνωστὸς ὁ ὄρος *καυκιά*: ἔδωκε τοῦ παπᾶ μιὰ *καυκιά σιτάρι* τὸ *κανονικὸ* του (περὶ τὰς 12 ὀκάδας σίτου). Γενικώτερον ὁ ὄρος *καυκιά* σημαίνει ἐν Πελοποννήσῳ κοίλωμα μικρὸν ἢ μέγα εἰς πέτραν ἢ ξύλον (*πετροκαυκιά*, *ξυλοκαυκιά*). Ἐν Καρπάθῳ διὰ τοῦ ὄρου *μυλοκαύκι* ἐννοοῦν κοτύλην, δι' ἧς μετρεῖται τὸ ἄλεσμα καὶ ὁ μυλωθρὸς λαμβάνει ἀνάλογον ποσὸν ὡς ἀλεστικόν²⁾.

Πρὸς δῆλωσιν τοῦ ἡμίσεος *καυκίου* εὐρίσκομεν τὸν ὄρον *μισόκανκο*. Σημειωτέον ὅτι τὸ *καυκί*, ὡς καὶ τὰ προηγούμενα μέτρα χωρητικότητος, λαμβάνεται ὡς μέτρον ἐκτάσεως· *δύο καυκίων χωράφι* π.χ. σημαίνει ἀγρὸν ἀπαιτοῦντα δύο *καυκιά* δημητριακῶν πρὸς σποράν.

Ἐο ὄρος *καυκί* εἶναι παλαιότατος, ἀναφερόμενος ἤδη εἰς κείμενα τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ βυζαντινῆς ἐποχῆς μὲ τὴν σημασίαν κοῖλον δοχεῖον, ποτήριον κ.τ.δ.³⁾

Ἐκτὸς τοῦ *καυκίου* εὐρίσκομεν ἐν Πελοποννήσῳ μονάδα μετρήσεως δημητριακῶν, ἴσης πρὸς τοῦτο ἀξίας, τὴν *σιδεριά*⁴⁾. Ἐο ὄρος ἀπέμεινε ἐκ παλαιότερας χρήσεως μεταλλίνου δοχείου μετρήσεως (εἶδος κουβᾶ), καλουμένου ἐπίσης *σιδεριά*.

Ἄλλην μετρικὴν μονάδα διὰ τοὺς ξηροὺς καρποὺς εὐρίσκομεν εἰς τινὰς τόπους τὸ *καφίξι* ἢ *καφίζιν*, *καφίτζι*, *καφίσι*. Προσδιοριζόμενον συνήθως τοῦτο ἐν ἀναλογία πρὸς τὸ κοιλόν, ἀντιστοιχεῖ ἐν Δωδεκανήσῳ πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ αὐτοῦ, ἦτοι πρὸς 3 ὀκάδας⁵⁾, ἐν Ἀμοργῷ πρὸς τὸ ἥμισυ τοῦ κοιλοῦ⁶⁾, ἐν Ἰκαρία πρὸς τὰ $\frac{3}{4}$ τοῦ κοιλοῦ, ἦτοι 15 $\frac{1}{2}$ περίπου ὀκάδας⁷⁾, ἐν Κύπρῳ δὲ ὑπολογίζεται εἰς 16 ὀκάδας⁸⁾. Ἐν Πόντῳ ἀπαντᾷ ὑπὸ τὸν διαλεκτικὸν τύπον *καπίτ*⁹⁾ καὶ ἰσοδου-

¹⁾ ΙΑ 118 σ. 180 (*Ἄν. Κουκουλέ*, Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917).

²⁾ ΛΑ 397 σ. 37 (*Μανωλακάκης*, Κάρπαθος 1890).

³⁾ Σχόλια εἰς Θεοκρίτου Εἰδύλλια, I, 27: *Κισσίβιον καυκίον ξύλινον ποιμενικόν*. Πρβλ. σχόλια εἰς Νικάνδρου, Θηραϊκά 527. *Θεοφάνους*, Χρονογρ. 457, 20 (ἔκδ. Βόννης): *Πάλιν εἰς τὸν καῦκον ἔπιες, πάλιν τὸν νοῦν ἀπόλεσες*.

⁴⁾ ΙΑ 580 σ. 66 (*Ἄ. Τσέλαλης*, Ὀλυμπία 1917).

⁵⁾ Ἄν. Γ. Βρόντη, Οἱ ζευγαῖδες τῆς Ρόδου. Λαογραφία 12, 122. Πρβλ. Ν. Καζαβῆ, Νισύρου Λαογραφικά. Νέα Ὑόρκη σ. 188. ΛΑ 1568 σ. 147 (*Παπαχριστοδούλου*, Ρόδος 1932). ΛΑ. 898 σ. 86 (*Ἐαρινός*, Σύμη 1895).

⁶⁾ ΛΑ 1146 σ. 46 (*Πουλάκης*, Ἀμοργός 1924).

⁷⁾ ΛΑ 598 σ. 262 (*Μυριανθόπουλος*, Ἰκαρία 1938).

⁸⁾ Γ. Λουκᾶ, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις τῶν ἐν τῷ βίῳ τῶν νεωτέρων Κυπρίων μνημείων τῶν ἀρχαίων. Ἀθῆναι 1874 σ. 187. Πρβλ. Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 8, (Λευκωσία 1944) σ. 63. ΛΑ 1150 σ. 12 (*Περιστιάνης*, Κύπρος 1925). *Λεοντίου Μαχαίρᾶ*, Χρονικὸν Κύπρου σ. 436 (ἔκδ. Dawkins 1932).

ναμει με 6 δκάδας¹⁾). Σημειωτέον ότι παλαιότερον ἦτο ἐν χρήσει ὁμώνυμον δοχεῖον πρὸς μέτρησιν²⁾).

Κατὰ τὸν Γ. Ν. Χατζιδάκιν³⁾, ὁ ὕρος *καφίσι* πρέπει ν' ἀναχθῆ εἰς τὴν παρ' ἀρχαίων συγγραφέων μαρτυρουμένην *καπίθην*, ἀγγεῖον χωρητικότητος δύο κοτυλῶν ἀπτικῶν. Τὸ πιθανώτερον ὅμως εἶναι, ὅτι προέρχεται ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ *kafiz*, σημαίνοντος μέτρον γεννημάτων ἢ ἕκτασιν γῆς 144 πήχεων⁴⁾).

Εἰς τὴν σειρὰν τῶν μετρικῶν μονάδων, τῶν σχετικῶν πρὸς τὸ κοιλόν, δυνάμεθα νὰ κατατάξωμεν τὸ πολλαχού τῆς Ἑλλάδος γνωστὸν *πινάκι*. Τοῦτο ἐν Πελοποννήσῳ ἰσοδυναμει πρὸς δύο κοιλὰ, ἐν Ἰκαρίᾳ⁵⁾ καὶ Κρήτῃ⁶⁾ πρὸς τὸ ἡμισυ τοῦ κοιλοῦ, ἀπαντᾷ δὲ μετὰ διαφορῶν ἄλλας ἀξίας κατὰ τόπους, ἀναλόγως τοῦ μετρούμενου εἴδους. Οὕτως ἐν Νάξῳ πινάκιον καρυδίων εἶναι ἴσον πρὸς 4 δκάδας, ἐρεβίνθων πρὸς 7 δκάδας⁷⁾. Ἐν Σύρῳ τὸ πινάκι εἶναι ἴσον πρὸς 4 νάπους (βλ. κατωτ. σ. 70) ἦτοι 8 δκάδας⁸⁾. Ἄλλοτε ἦτο ἐν χρήσει δοχεῖον καλούμενον πινάκιον, χρησιμοποιούμενον πρὸς μέτρησιν⁹⁾).

Πολλὰς μαρτυρίας ἔχομεν ἐκ παλαιῶν βυζαντινῶν κειμένων καὶ τῆς Τουρκοκρατίας περὶ τῆς τότε χρήσεως τοῦ πινακίου ὡς μέτρου χωρητικότητος¹⁰⁾ καὶ πρὸς προσδιορισμὸν ἐκτάσεως καλλιεργουμένης γῆς ἀναλόγως τοῦ πρὸς σπορὰν ἀπαιτούμενου σπόρου¹¹⁾).

¹⁾ ΛΑ 160 σ. 61 (*Βαλαβάνης*, Πόντος 1920). Κα πὶ τ'ς ὀνομάζετο ἐπίσης τὸ δικαίωμα τοῦ μυλωθροῦ, τὸ ἀλλαχού λεγόμενον ξιά. ΛΑ 959 σ. 14 (ἀνώνυμος, Περίχωρα Τριπόλεως Πόντου).

²⁾ Πρβλ. τὴν παροιμίαν : *Τὸν ἄνεμο ξεχρωστὸ καὶ τὸ καφίσι κούπα*. Δι' ἐκείνους πού τάζουν πολλὰ καὶ δὲν δίδουν τίποτα. (Λαογραφία 12, 128). Πρβλ. καὶ Ἄ. Βρόντη, Ροδιακά σ. 112.

³⁾ Ἄθηνά 4, 472.

⁴⁾ Βλ. Ἰ. Χλωροῦ, Λεξικὸν τουρκοελληνικὸν τόμ. 2ος. Κωνσταντινούπολις 1900 σ. 1300. Ἀπίθανος φαίνεται ἡ ἐτυμολογία τοῦ G. Meyer (Neugr. Studien IV, 1895 σ. 35) ἐκ τοῦ ἰταλ. *cafisso*.

⁵⁾ Δ. Πουλάκη, Λεξιλόγιον Ἰκαρίας, Κρήνης κτλ. Ζωγράφειος Ἄγων Α' (1891) σ. 431.

⁶⁾ ΛΑ 1841 Α' σ. 289 (Δ. Πετρόπουλος, Κρήτη 1953).

⁷⁾ ΛΑ 1441 σ. 5 (Δ. Ζευγώλη, Ἀπύρανθος 1925).

⁸⁾ Ἄνδρέου Δρακάκη, Ἡ Σῦρος ἐπὶ Τουρκοκρατίας Α'. Ἐρμούπολις Σύρου 1948 σ. 104.

⁹⁾ ...καὶ τὰ πινάκια καὶ ζῦα νὰ εἶναι ὅποιοι θέλει νὰ πουλῆ, νὰ πιατῆ νὰ τὰ βουλῶνῃ ἢ κρίσις... (ἀπόφασις τοῦ Κοινοῦ Σύρου τοῦ 1729. Βλ. Ἄ. Δρακάκη, ἔνθ' ἄν. σ. 108).

¹⁰⁾ ...τάζει ἐνὸς πινακίου ἐλιές (προικοσύμφωνον τοῦ 1548. Βλ. Ἄ. Δρακάκη, ἔνθ' ἄν. σ. 124 καὶ 104). Κατὰ τὸν Du Cange, Gloss. gr. λ. πινάκιον, κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν, τὸ πινάκιον ἦτο ἴσον πρὸς τὸ 1/4 τοῦ μεδίου.

¹¹⁾ Βλ. Ἰακ. Τ. Βισβίτζη, Ναξιακά νοταριακά ἔγγραφα. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 4 (1951) σ. 54, ἀρ. 36, 6. 11.

Τὸ *μόδι*, μετρικὴ μονὰς μακροτάτης παραδόσεως, εἶναι γνωστὸν πανταχοῦ ἀκόμη καὶ σήμερον, περισσότερον ὅμως ὡς ἔκφρασις ἀπαντῶσα εἰς λαϊκὰ μνημεῖα λόγου, εὐχάς¹⁾, δημῶδη ἄσματα²⁾, καὶ ὀλιγώτερον ὡς μονὰς ἀντιπροσωπεύουσα ὀρισμένην καὶ σταθεράν τινα ποσότητα. Μὲ ποικίλην πάντως ἀξίαν φέρεται κατὰ τόπους συμφώνως πρὸς τὰς ὑπαρχούσας εἰδήσεις: Ἐν Νάξῳ διὰ τοῦ ὄρου μόνιν ἔννοοῦν ποσότητα δημητριακῶν ἑξ πινακίων³⁾, ἐν Καρπάθῳ ποσότητα ἴσην πρὸς τὸ ἡμισυ τοῦ κοιλοῦ, ἦτοι 11-12 ὀκάδας⁴⁾. Ἐν Κῶ δὲ *μόις*, τὸ *μόιν* ἰσοδυναμεῖ πρὸς δύο κοιλά⁵⁾. Ὁ Ἄλ. Πασπάτης⁶⁾ ἀναφέρειν τοὺς στίχους ἀκριτικοῦ ἄσματος:

*Πάλιν ἤρχισεν ὁ Γιάννης νὰ κάμνη τὸ ζευγάρι
νὰ σπέρνη τὴν ἡμέραν του ἐννιά μόδια σιτάρι,*

ἐξηγεῖ, ὅτι τὸ μόνιον εἶναι ἴσον πρὸς τὸ κοιλόν. Ἐν Λέσβῳ διὰ τοῦ μολίου ἔννοοῦν ποσὸν 500 ὀκάδων⁷⁾. Ἐν Λιβισίῳ τὸ *μόδι*ν ἀντεστοίχει ἄλλοτε πρὸς 9¹/₄ κοιλά Κωνσταντινουπόλεως⁸⁾.

Περὶ τῆς παλαιοτάτης χρήσεως τοῦ μολίου, ὡς δοχείου πρὸς μέτρησιν καὶ ὡς μονάδος μετρήσεως, εὐρίσκομεν εἰδήσεις εἰς τὴν Γραφήν καὶ εἰς πολλὰ μεσαιωνικὰ καὶ μεταγενέστερα κείμενα⁹⁾. Ἀξιωμακτικῶς εἶναι ἡ μαρτυρία τοῦ

¹⁾ Πολὺ γνωστὴ εἶναι ἡ εὐχή: *χίλια μόδια καὶ ὁ σπόρος χώρα.*

²⁾ Χάριν παραδείγματος ἀναφέρω τοὺς ἐξῆς στίχους ἐκ χειρογράφου τοῦ Λαογραφικοῦ Ἀρχείου (ἀρ. 1514 σ. 333, Ξανθοῦδιδης, Κρήτη 1919):

*....Πολυποτιὰ στὸ σπῆτι καὶ μόνιν ὁ σωρό τση
καὶ ἀπὸ τὸ μόνιν νὰ χρωστῆ ἀνάμιον πινάκι
καὶ τοῦ παπᾶ μιὰ λουτρονὰ καὶ τοῦ ὄσσοῦ μιὰ πίττα.*

³⁾ ΛΑ 1441 σ. 5 (*Δ. Ζευγώλη*, Ἀπύρανθος 1925). ΛΑ 1121 σ. 70 (*Σιγάλας*, Νάξος 1924).

⁴⁾ *Μανωλακάκη*, Καρπαθιακά. Ἀθήνηαι 1896 σ. 203.

⁵⁾ Ἄ. Καρανασάση, Οἱ Ζευγαῖδες τῆς Κῶ. Λαογραφία 14, 296.

⁶⁾ Χιακὸν Γλωσσάριον σ. 400.

⁷⁾ ΛΑ 1525 σ. 19 (*Κοιτάρας*, Πάμφυλα Μυτιλήνης 1929).

⁸⁾ *Μ. Ἰ. Μουσαίου*, Βατταρισμοί, ἦτοι λεξιλόγιον τῆς λειψισιανῆς διαλέκτου. Ἀθήνηαι 1884 σ. 86. Κατὰ τὸν *Π. Ἀραβαντινὸν* (Χρονογραφία τῆς Ἠπείρου, Ἀθήνηαι 1856, τ. 1 σ. 233, σημ. 1) τὸ μόνιον ἰσοδυναμεῖ πρὸς 5 κοιλά Κωνσταντινουπόλεως.

⁹⁾ *Θεοφάνους*, Χρονογρ. 646, 17 (ἔκδ. Βόννης). *Th. Ouspensky - V. Bénéchévitch*, Actes de Vazélon (εἰς διάφορα ἔγγραφα τοῦ 13ου, 14ου αἰ.). *F. Dölger*, Aus den Schatzkammern d. heil. Berges 13, 13B. 21, 11B. 26, 9. 43]4, 168 κ.ά. *Κ. Σάθα*, Μεσαιων. Βιβλιοθήκη 6. 244 στίχ. 15. *Λεοντίου Μαχαιρά*, Χρον. Κύπρου σ. 436. (ἔκδ. Dawkins 1932), *Jean Darroutés*, Un obituaire chypriote, Le Parisinus graecus 1588 (ἀνάτ. ἐκ τῶν Κυπρ. Σπουδῶν ΙΕ') f. 186, 190, 201. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β', I, σ. 241. 249. Ε' σ. 251. 252. 361. 364. Τοῦ ἰδίου, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικὰ Α' σ. 263. *Ἰ. Τ. Βισβίτζη*, Ναξιακά

*Επιφανείου, επισκόπου Κύπρου (4ος αϊ.) περὶ τῆς ὑπὸ τῶν Ἑβραίων εὐρέσεως τοῦ μοδίου *).

*Ὡς πρὸς δὲ τὴν χρῆσιν τοῦ μοδίου ὡς μονάδος ἐπιφανείας, γνωστῆς ἤδη ἀπὸ παλαιωτάτων χρόνων *) καὶ ἀναφερομένης συχνὰ εἰς βυζαντινὰ καὶ νεώτερα ἔγγραφα *), ἔχομεν νὰ παρατηρήσωμεν, ὅτι τοιούτου εἵδους ἐκφράσεις εὐρίσκει κανεὶς καὶ σήμερον ἐκεῖ ἔνθα ἡ ἔννοια τοῦ μοδίου ὡς μετρικῆς μονάδος ἐπιζῆ *).

Εἰς Κυκλάδας καὶ Κρήτην μεταχειρίζονται ὡς μονάδα μετρήσεως τῶν δημητριακῶν τὸ λεγόμενον *μουζούρι*, τοῦ ὁποίου ἡ ἀξία κυμαίνεται κατὰ τόπους καὶ ἀναλόγως τοῦ μετρούμενου εἵδους. *Ἐν Κρήτῃ μουζούρι σίτου ἢ ροβίου εἶναι ἴσον πρὸς 20 ὀκάδας, σμιγαδίου ἴσον πρὸς 15 ὀκάδας, κριθῆς ἴσον πρὸς 12 ὀκάδας, βρώμης ἴσον πρὸς 10 ὀκάδας *). *Ἐν Νάξῳ μουζούρι ἀσβέστου εἶναι ἴσον πρὸς 10 ὀκάδας *). Τὸν ὄρον εὐρίσκομεν εἰς παλαιότερα ἔγγραφα, χρησιμοποιούμενον συχνά,

νοταριακὰ ἔγγραφα. *Ἐπ. Ἄρχ. Ἱστορ. Ἑλλ. Δικ. 4 (1951) σ. 11 ἀρ. 3, 11. 12. 14. 27. 33. ἀρ. 5, 36 κλπ. *Μιχαηλίδου - Νουάρου*, Νομικὰ ἔθιμα Δωδεκανήσου. Ἀθῆναι 1926 σ. 149. Περὶ τῆς τιμῆς μοδίου δημητριακῶν κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. *G. Ostrogorsky*, *Löhne und Preise in Byzanz*. *Byz. Zeits.* 32 (1932) σ. 321 κέ.

*Ὁ ὄρος *κούμουλον*, *κουμουλατον* (*μόδιον*), λεγόμενος σήμερον περὶ τοῦ κοιλοῦ (βλ. ἀνωτ. σ. 62) εἶναι συχνὸς εἰς τὰ βυζαντινὰ κείμενα. Βλ. **Ηρώνος Ἀλεξανδρέως*, Περὶ μέτρων 61, 7 (*Ἐκδ. Heiberg Lipsiae 1914, τ. V.). Πρβλ. *Du Cange*, *Gloss. gr. l.* κούμουλον.

*) *Migne*, P.G. 43 σ. 276-280: *Τοῦ δὲ μοδίου τὸ ὄνομα διὰ πολλῆς ἀκριβείας ὑπὸ τῶν Ἑβραίων εὐρέθη εἴκοσι δύο ξέστον ὑπόρχον... ὃ γὰρ δίκαιος μόδιος, καθὼς εἶωθεν ὀνόμος λέγειν, κατὰ τὸ μέτρον τὸ ἅγιον ἐμετρήθη. Τὸ δὲ ἅγιον μέτρον οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ τὰ κβ' ἔργα, ἃ ἐποίησεν ὁ Θεὸς ἐν ταῖς ἐξ ἡμέραις τῆς ἐβδομάδος... καλεῖται παρ' Ἑβραίοις *μόδη*, παρ' Ἑλλῆσι δὲ *μόδια* διὰ τὴν τρανότητά· παραπλησίως δὲ καὶ Αἰγύπτιοι μέντοι τοῦτο καλοῦσιν· ὁμοίως δὲ καὶ Σύριοι καὶ Ἀραβες *μόδια* λέγουσιν, ὃ ἐρμηνεύεται ὁμολογία. Πλησθεὶς γὰρ ὁ μόδιος ὁμολογεῖ ὅτι πεπλήρωμαι, καλεῖται δὲ καὶ γνῶμων.*

*) **Ηρώνος Ἀλεξανδρέως*, Γεωμετρικὰ 4, 14: *Χρῆ δὲ γινώσκειν καὶ τοῦτο, ὅτι ὁ σπόριμος μόδιος ἔχει λίτρας τεσσαράκοντα· μία δὲ ἐκάστη λίτρα σπεῖρει γῆν ὀργυιῶν πέντε.*

*) **Ἀφίω αὐτοῦ χωράφιον μόδια εἰκόσοι* (*Ἐγγρ. διαθήκης τοῦ 1198, ἐν *Trinchera*, *Syllabus* σ. 333 ἀρ. CCXLVI). Βλ. καὶ *Ouspensky - Bénédévitch*, *Actes de Vazélon* σ. 7. 13. 24 κλπ., Νέον Ἑλληνομνήμονα 16 σ. 79 κείμενον κώδ. Pal. Vatic. 367 φ.94^b. Ἀθηνᾶ, 35 σ. 87. Εἰς στίχον ἀκριτ. ἕσματος τὸ ἄλογο τοῦ Διγενῆ εἶχε *ποκάτω σίτις πατοῦνης του ἐννιά μοδιῶν χωράφι* (Λαογραφία 6, 582, 2 στίχ. 160).

*) Βλ. *Καραναστιάση*, ἔνθ' ἀν. σ. 206.

*) Π. Ἀναγνωστοπούλου, Κρητικὰ ἰδιώματα. Ἀθηνᾶ 38, 187. Πρβλ. ΛΑ 1413 σ. 121 (**Αναγνωστόπουλος*, *Μονοφάτιον Κρήτης* 1925). Περιοδ. Μύσων 5 (1936) σ. 85. ΛΑ 1841 Α' σ. 294 (*Δ. Πετρόπουλος*, Κρήτη 1953).

*) ΛΑ 1459 σ. 638 (*Ζευγώλης*, Νάξος 1927). Κατὰ τὸν Π. Γ. Ζερλέντην (**Αρχιεπίσκοποι Σαντορῆνης* 1537-1814, Ἐρμούπολις 1923 σ. 34, σημ. 1) τὸ μουζούρι ἐν Νάξῳ ἰσοδυνα-

ὡς καὶ σήμερον ἀκόμη, πρὸς δήλωσιν ἐκτάσεως καλλιεργούμενης γῆς: *ἕνα μουζούρι χωράφι, μιὰ μουζουρὲ ἢ μουζουραδιὰ χωράφι*¹⁾. Ἐν Μήλω εὐρίσκομεν προσέτι τὸν ὄρον *μουζουριάτικο*, σημαίνοντα τὴν κατ' ἔτος διδομένην παρὰ τῶν ἑνοριτῶν εἰς τὸν ἱερέα ἀμοιβὴν διὰ τὰς ἱεροτελεστίας²⁾.

Ἐξ ὅρου προφανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ *missorium*, ἰταλ. *misura*³⁾, ἀναφέρεται δὲ κατὰ τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ἤδη ὑπὸ Κ. Πορφυρογεννήτου⁴⁾. Μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Δυτικῶν εἰς τὸς νήσους φαίνεται, ὅτι ἤτο ἐν μεγάλῃ χρήσει, ἀντικαταστήσαν ἐν πολλοῖς τὸ κοιλόν. Συχνὰ ἀναφέρεται εἰς ἔγγραφα ἀπὸ τοῦ 13ου αἰ. καὶ ἐντεῦθεν⁵⁾, ὡς καὶ εἰς στίχους παλαιῶν δημοδῶν ἕσμάτων⁶⁾.

Ὡς ὑποδιαίρεσις τοῦ μουζουρίου ἀπαντᾷ τὸ *πρατικό*, ἀντιστοιχοῦν πρὸς τὸ 1/4 αὐτοῦ. Εἰς παλαιὰ συμβόλαια εὐρίσκομεν τὸν ὄρον ἀναφερόμενον συχνὰ μετὰ τοῦ μουζουρίου⁷⁾. Ἡ προέλευσις τοῦ ὄρου δὲν εἶναι σαφής⁸⁾. Ὁ Du Cange (*Gloss. gr. ἐν λ. πρατικόν*) δίδει ἀπλῶς τὴν πληροφορίαν *πρατικόν* = *semisextarium*, *ἡμίεκτον*.

Ἐξ ὅρου *πρατικιά*⁹⁾ χρησιμοποιεῖται πρὸς δήλωσιν ἐκτάσεως γῆς, διὰ τὴν σπορὰν τῆς ὁποίας ἀπαιτεῖται ποσὸν δημητριακῶν ἐνὸς πρατικοῦ.

μεῖ πρὸς 7 ὀκάδας ἀσβέστου. Τὴν αὐτὴν περίπου ἀξίαν πρέπει ν' ἀποδώσωμεν εἰς τὸ μέτρον ἐν τῷ παρὰ τοῦ Ἀγαπίου (Γεωπονικὸν 6) ἀναφερομένῳ χωρίῳ: *Ἔτι δὲ ἀσβέστην ἀσβυστον γὰ βάνης ἕνα μουζούρι εἰς τὰ ἑκατὸ μουζούρια γέννημα, τὸ φυλάγει θανασιώτατα*. Βλ. *Du Cange*, *Gloss. gr. λ. μουζούρι*. Σημειωτέον ὅτι ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ χρησιμοποιοῦν πρὸς μέτρησιν ἐλαίου μικρὸν πήλινον δοχεῖον, καλούμενον μουζουράκι, χωρητικότητος 100 δραμίων (ΠΔ 118 σ. 178. Ἀν. Κουκουλέ, Γλωσσ. ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917).

¹⁾ Βλ. Χριστιανικὴ Κρήτη 2 σ. 188. 190. 199. 340. 341 κ. ἄ. Π. Γ. Ζερλέντην, ἔνθ' ἀν.

²⁾ Π. Γ. Ζερλέντης, ἔνθ' ἀν.

³⁾ Κοραῖ, Ἄτακτα 1, 113. Πρβλ. G. Meyer, *Neugr. St.* IV σ. 54.

⁴⁾ Ἐκθεσις, 472 στίχ. 8. Πρβλ. Φ. Κουκουλέν, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 152 καὶ 165.

⁵⁾ Βλ. Χριστιανικὴ Κρήτη 2 σ. 3 κέ. Ἰακ. Τ. Βισβίζη, Ναξιακὰ νοταριακὰ ἔγγραφα. Ἐπ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 4 (1951) σ. 74, ἀρ. 54, 14. Σπ. Λάμπρου, Ταβουλλαρικὸν γράμμα ἐν τῷ ὑπ' ἀριθ. 3067 ἑλλην. κώδικι τῆς Ἐθν. Βιβλιοθήκης τῶν Παρισίων τοῦ ἔτους 1326 ἐν Δ.Ι.Ε.Ε. 5 (1900) σ. 159. 160. Πρβλ. *Du Cange. Gloss. gr. λ. μουζούριον*.

⁶⁾ *Μουζούρι σάριν ἡσπειρα μὲ τὸ πλατὺ πινάκι | κ' ἐκεῖα τὸ νεργιασθήκαρε λαγοῦδια καὶ περδίκια | καὶ ἐθήρισα καὶ ἀλώνεγα καὶ ἕκαμα χίλια μόδια*. Ἐπ. Ἐτ. Κρ. Σπουδῶν (1941) 4, 213. Πρβλ. Δ. Πασχάλην, ἔνθ' ἀν. σ. 81.

⁷⁾ Χριστιανικὴ Κρήτη 2 σ. 17.

⁸⁾ Ἀπίθανος φαίνεται ἡ ἐρμηνεία τοῦ Ἰ. Ν. Ζωγραφάκη (Ἀνάλεκτα τοῦ χωρίου Ρωγδιᾶς τῆς Κρήτης. Ζωγρ. Ἀγών Β' σ. 84): *πρατικό* ἐκ τοῦ ρ. *πράττω* = *πῶλῶ*.

⁹⁾ Ἐπετ. Ἐτ. Κρητ. Σπουδῶν 4 (1941) σ. 62: *δίδει πρὸς τὸν εἰρημένον καθηγούμενον... τρεῖς κεντράδες καὶ μιὰ πρατικιά χωράφι*.

Τὸ *νάπος* ἢ ὁ *νάπος*¹⁾ εἶναι στρογγύλον ξύλινον δοχεῖον²⁾, γνωστὸν εἰς τινὰς τόπους καὶ χρησιμοποιούμενον ὡς μονὰς μετρήσεως μὲ διάφορον ἀξίαν: Ἐν Σάμῳ ἔχει χωρητικότητα $5\frac{1}{2}$ ὀκάδων³⁾, εἰς Σέριφον, Πάρον, Νάξον ἰσοῦται πρὸς τὸ $\frac{1}{1}$ τοῦ πινακίου, ἦτοι δύο ὀκάδας ἢ τέσσαρα κάρτα, ἐκάστου κάρτου ὑπολογιζομένου εἰς ἡμίσειαν ὀκάν⁴⁾. Γνωστὸς ἐπίσης εἶναι ὁ ὄρος μισόναπος⁵⁾, σημαίνων ἡμισυ νάπος.

Περὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ὄρου ὑπάρχουν διαφωνίαι. Ὁ Κοραῆς (Ἄτακτα 4, 347), ἐρμηνεύων τὴν λέξιν νάπος = κυψέλιον, τὴν συνδέει πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν νάπος, οὐδέτ., καὶ νάπη, θηλ., σημαῖνον καθ' Ἡσύχιον κοίλους καὶ φαραγωγόεις τόπους. Οἱ παλαιοί, προσθέτει ὁ Κοραῆς, μὲ τὸ νάπος ἐσήμαινον καὶ τὸ κυψέλιον μελισσῶν, ὄχι ὅμως τὸ χειροποίητον, ἀλλὰ τὸ φυσικόν, ἡγουν σχισμὴν ὄρους ἢ πέτρας, ὅπου αἱ μέλισσαι συναθροίζονται ἐργάζονται τὸ μέλι. Ὁ G. Meyer (Neugr. St. IV, 64) ἐξηγεῖ τὴν λέξιν ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *parro* (Tasse, Schüssel). Ὁ Ἄθ. Σακελλαρίου συνδέει τὴν λέξιν πρὸς τὸ γερμανικὸν *Narf* (λοπάς, γαβάθα)⁶⁾.

¹⁾ Ἐν Κύπρῳ καλεῖται *νάπος* ἢ *ἄπος* καὶ *κλειδοπύνακο*. Εἶναι δὲ ξύλινον δοχεῖον διαιρούμενον εἰς δύο ἡμισφαίρια ἐφαρμόζοντα πρὸς ἄλληλα. ΙΑ 363 σ. 70 (*Ἐρωτόκριτος*, Κύπρος 1922). Πρβλ. Ἄθηνᾶ 24 σ. 296, 301 καὶ 25, σ. 289. Ἄ. Σακελλαρίου, Κυπριακά 2, 672 καὶ 3, 246. 348. Εἰς ἄλλας νήσους *ναπί* καλεῖται στρογγύλη σκάφη πρὸς ζύμωσιν (*Ζωγρ. Ἄγων Β'* σ. 10).

²⁾ *Λημ. Παπαγεωργίου*, Ἱστορία τῆς Σκύρου ἀπὸ τῶν ἀρχαιοτάτων χρόνων. Πάτρα 1909 σ. 182. Πρβλ. *Ph. Argenti*-H. Rose, *The Folk-lore of Chios*. Cambridge 1942, 2 σ. 1049.

³⁾ Ἄθηνᾶ 25 σ. 281. Βλ. καὶ Ἐ. Ἱ. Σταματιάδου, Ἰακριακά. Σάμος 1893 σ. 134.

⁴⁾ ΛΑ 960 σ. 208 (*Βογιατζίδης*, Σέριφος 1923). ΛΑ 1466 σ. 97 (*Κορακίτης*, Γαλιανάδες 1919). ΛΑ 953 σ. 24 (*Κακριδής*, Πάρος 1922). Πρβλ. καὶ Ἄ. Δρακάκη, ἔνθ' ἄν. σ. 103, 108. *A. Chaghimichali*, *L'art populaire grec, l'île d'Icarie*. Byz. Neugr. Jahrbücher 6 σ. 46.

⁵⁾ ΙΑ 590 σ. 125 (*Κοσμῆς*, Σίφνος 1938).

⁶⁾ Ἄθ. Σακελλαρίου, Κυπριακά 3 σ. 348. Τὴν ἐτυμολογίαν ταύτην εὐρίσκομεν συνήθως εἰς ἰταλικά ἐτυμολογικὰ λεξικά. Βλ. π.χ. *Dante Olivieri*, *Dizionario etimologico italiano concordato coi dialetti le lingue straniere e la topo-onomastica*. Milano 1953. Ὁ Δ. Βαγιακάκος (Ἄθηνᾶ 55 σ. 43 κέ.) ὑποστηρίζει τὴν ὑπὸ τοῦ Κοραῆ προταθεῖσαν ἐτυμολογίαν ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ νάπος. Τὸ γεγονός ὅμως, ὅτι εὐρίσκομεν τὴν λέξιν καὶ εἰς τὴν Ἰταλικὴν καὶ ὅτι ἐν Ἑλλάδι χρησιμοποιεῖται ὡς μετρικὸς ὄρος κατὰ τοὺς τελευταίους αἰῶνας καὶ δὴ εἰς τὰς νήσους, τῶν ὁποίων ἢ μετὰ τῆς λύσεως ἐπικοινωνία καὶ σχέσις ὑπῆρξε περισσότερο στενὴ καὶ μακροχρόνιος, μᾶς ὀδηγεῖ εἰς τὴν ὑπόθεσιν περὶ δανείου ἐκ τῆς ἰταλικῆς. Ἐὰν ἀπεδεικνύετο ἐτυμολογικὴ σχέσις τοῦ ἰταλικοῦ *parro* πρὸς τὸ ἀρχαῖον ἑλληνικὸν νάπος, τότε ἡ σημερινὴ λέξις θὰ ἠδύνατο νὰ θεωρηθῆ ὡς ἀντιδάνειον ἐκ τῆς ἰταλικῆς. Σχετικὴ ἔρευνα γενομένη ὑπ' ἐμοῦ εἰς οὐδὲν τὸ θετικὸν κατέληξε.

Ἡ μετρικὴ μονὰς *ξάι* ἢ *ξάγι*, *ἀξάι*, προερχομένη ἐκ τοῦ ρωμαϊκοῦ *exagramm*¹⁾, καὶ ἀναφερομένη πολλάκις εἰς μεσαιωνικὰ καὶ νεώτερα κείμενα, εἶναι λίαν γνωστὴ εἰς τὴν νεωτέραν Ἑλλάδα μὲ διάφορον κατὰ τόπους ἀξίαν: Ἐν Εὐβοίᾳ τὸ *ξάι* εἶναι ἴσον πρὸς 10·12 ὀκάδας, ἥτοι πρὸς ἡμισυ κοιλόν²⁾. Ἐν Κρήτῃ εὐρίσκωμεν τὸ *ξάι* μὲ μικροτέραν ἀξίαν καὶ ποικίλλουσαν κατὰ περιφερείας, ἥτοι ἄλλοῦ μὲν ἀντιστοιχεῖ πρὸς τὸ 1/4 τοῦ τοπικοῦ μέτρου μουζουρίου³⁾ (βλ. ἀνωτέρω σ. 68), ἄλλοῦ δὲ πρὸς τὸ 1/8 αὐτοῦ⁴⁾. Ἐν Κύπρῳ τὸ *ξάιν* ἦτο μέτρον χωρητικότητος 40 ὀκάδων⁵⁾. Παλαιότερον τὸ *ξάι* ἦτο γνωστὸν ἐν Πόντῳ καὶ εἰς τὰς νήσους τοῦ Αἰγαίου ὡς μονὰς μετρήσεως τοῦ μεταξοσπόρου ἢ ἄλλων πολυτίμων πραγμάτων⁶⁾. Ὁμοίως ἦτο ἐν χρήσει εἰς τὴν φαρμακευτικὴν, ἰσοδυναμοῦν πρὸς 1 1/8 δράμα⁷⁾.

Σήμερον εἶναι πανταχοῦ γνωστὸς ὁ ὄρος *ξάι* πρὸς δήλωσιν τοῦ ποσοῦ, τὸ ὁποῖον ὁ μυλωθρὸς λαμβάνει ὡς ἀμοιβὴν διὰ τὸ ἄλεσμα καὶ τὸ ὁποῖον ποικίλλει κατὰ τόπους⁸⁾. Ἐντεῦθεν προήλθον οἱ ὄροι *ἀνέξαγα*⁹⁾ (ἄλεσις ἀνευ ἀμοιβῆς τοῦ

1) G. Meyer, Neugr. St. III. Wien 1895 σ. 48. Κ. Ἀμάντων, Ποικίλα γλωσσικά. Ἀθηνᾶ 23, 489-90. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς Β' I σ. 251.

2) ΛΑ 62 σ. 39 (Ἀλεξανδρῆς, Εὐβοία 1902). Πρβλ. *Εὐθ. Μπουντιῶνα*, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος Βελβενδοῦ καὶ τῶν περιχώρων αὐτοῦ. Ἀθῆναι 1892 σ. 73. Β. Φάβη, Ἐκθεσις τοῦ διαγωνισμοῦ γλωσσικῆς ἐταιρείας. Ἀθῆνᾶ 45, 337.

3) Βλ. Σύμμεικτα ἐκ Κρήτης, περιοδ. Μύσων Δ' (1935) σ. 74. Πρβλ. Ἰ. Ζωγραπάκη, Δημोट. Ἀνάλεκτα Ρωγδιᾶς Κρήτης. Ζωγρ. Ἀγών Β' σ. 80.

4) Βλ. Λεξιλόγιον Σητείας, Περιοδ. Μύσων 5 (1936) σ. 85.

5) Γ. Λουκά, Λέξεις τῆς λαλουμένης γλώσσης τῶν Κυπρίων. Λεμησσὸς 1898 σ. 56.

6) Βλ. Κ. Ἀμάντων, ἔνθ' ἀν. Ἰ. Τ. Βισβίζη, Ναξιακὰ νοταρ. ἔγγραφα. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 4 σ. 15 ἀρ. 6, 42: *μαργαρητάρην ἀξάγιο δύο* (Ἐγγρ. 1538). Πρβλ. αὐτόθι 22, ἀρ. 10, 33. ΛΑ 31 Α' σ. 90 (Βαλαβάνης, Πόντος 1912). Τοιαύτη χρῆσις τοῦ *ξάγιου* φαίνεται καὶ εἰς παλαιούς στίχους δημοδῶν ἁσμάτων:

*Ἦπεν τὸ μαντήλι μου σ' ἐξήντα ῥογιῆς πηγάδι
κα' εἶχεν ἐξήντα δύο φλοουριά κα' ἐξήντα ξάγια μύσχο* (Ἰ. Α. Πασπάτη,

Γλωσσάριον λ. ξάγι). Πρβλ. τὸν στίχον ἀκρ. ἔσματος:

κα' ἐφτά σταμνᾶ ροδόσταμον κα' ἐξήντα ξάια μούσκον

(Ἀρχεῖον Πόντου 1, Ἀθῆναι 1928 σ. 51).

7) Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. ξάι.

8) 1/6 τοῦ ἄλεσματος ἐν Ἰμβρῳ (Ν. Γλύκα, Λεξιλ. Ἰμβροῦ. Ζωγρ. Ἀγών Β' σ. 14). 5 0/10 ἢ 8 1/2 0/10 ἐν Καρπάθῳ (Μιχαηλίδου - Νουάρου, Λαογρ. σύμμ. Καρπάθου Β' σ. 335). 1 ὀκά στίς 30 (Α. Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης, 281. 284) κλπ. Σημειωτέον ὅτι καὶ τὸ πρὸς μέτρησιν χρησιμοποιούμενον ξύλινον ἢ μετάλλινον ἀγγεῖον καλεῖται ἐπίσης ξάι (Πελοπόννησος).

9) Α. Λουκόπουλος, ἔνθ' ἀν. σ. 302.

μυλωθροῦ), *ξαΐάστρα*¹⁾, *δοχεῖον* δι' οὗ μετρεῖται τὸ ξαί, *ξαγιαζώ*²⁾ (ὑπεξαίρω, λαμβάνω τι κρυφίως· ἐκ τῆς κακῆς συνηθείας τῶν μυλωθρῶν νὰ ὑπεξαίρουν ἐνίστε), *καλοξαγιαζώ*, *κακοξαγιαζώ* κ.τ.δ.

Κατ' ἐπέκτασιν τῆς ἀνωτέρω σημασίας ἡ μετρικὴ αὕτη μονὰς ἐταυτίσθη εἰς τινὰς τόπους πρὸς τὸ πρὸς ἄλλεσιν φορτίον, ἦτοι 70 περίπου ὀκάδας³⁾. Ἡ χρῆσις τοῦ ξαγιαῦ ὡς μονάδος μετρήσεως τῆς καλλιεργουμένης γῆς εἶναι ἐπίσης γνωστή⁴⁾.

β) Μέτρα περιορισμένης τοπικῆς χρήσεως

Πλὴν τῶν ἀνωτέρω μέτρων, ἄτινα, εἴτε ὡς ἄπλοῖ μετρικοὶ ὄροι, εἴτε ὡς μονάδες μετρήσεως ἐν πρακτικῇ εἰσέτι χρήσει, εἶναι γνωστὰ πολλαχοῦ τῆς Ἑλλάδος, εὐρίσκομεν καὶ ἄλλα, τοπικοῦ ἐντελῶς χαρακτῆρος, προερχόμενα ὡς ἐπὶ τὸ πολὺ ἐκ τῶν πρὸς μέτρησιν χρησιμοποιουμένων ἀγγείων καὶ σκευῶν, τῶν ὁποίων ἡ χωρητικότης διαφέρει ἀπὸ τόπου εἰς τόπον.

Περισσότερον γνωστὰ ἐκ τῶν μέτρων τούτων εἶναι τὰ ἑξῆς:

Τὸ ἀροιολόγι, τὸ κατὰ τόπους λεγόμενον ἀρολόγιος, ἀρολόος, ἀρολοος, ἀρλόος⁵⁾, ἀρλόος⁶⁾, ἀρβέλιν⁷⁾, (ν)αιριάρης⁸⁾, τὸ γνωστὸν εἰς τὴν βυζαντινὴν ἐποχὴν ὡς αἰρολόγιος⁹⁾, εἶναι κόσκινον ἀλωνιστικόν, χρησιμοποιούμενον πρὸς χωρισμὸν τῆς αἴρας ἀπὸ τοῦ σίτου καὶ ὡς μέτρον χωρητικότητος 12 ὀκάδων, ἦτοι ἡμίσεος κοιλοῦ.

Τὸ βατσέλλι, ἐκ τοῦ λατιν. *vascellum*¹⁰⁾, εἶναι γνωστὸν κυρίως εἰς τὰς

¹⁾ Δ. Λουκόπουλος, ἔνθ' ἀν. σ. 284.

²⁾ Π. Παπαζαφειροπούλου, Περιουναγωγὴ γλωσσικῆς ὕλης καὶ ἐθίμων τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Πάτρα 1887, λ. ξάγι.

³⁾ Εἰς χωρία Τσουμέρκων. Προφορικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ φιλολόγου Κ. Διαμάντη· ἀμπάρι 10 ξαγιαῶν=ἀποθήγη σίτου 700 ὀκάδων.

⁴⁾ ΛΑ 713 σ. 107 (Φάβης, Εὔβοια 1920).

⁵⁾ Ν. Γ. Πεταλᾶ, Ἰδιωτικὸν τῆς θηραϊκῆς γλώσσης. Ἀθῆναι 1876 σ. 32.

⁶⁾ Μ. Γ. Μιχαηλίδου-Νουάρου, Λαογραφικὰ σύμμεικτα Καρπάθου Β'. Ἀθῆναι 1934 σ. 45.

⁷⁾ ΛΑ 1896 σ. 183 Α' (Δ. Πετρόπουλος, Κύπρος 1953).

⁸⁾ Βλ. λ. ἐν Ἱστορικῷ Λεξικῷ Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν.

⁹⁾ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ε' σ. 266. Πρβλ. τοῦ Ἰδίου, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικὰ Α' σ. 261. G. Meyer, Etymologisches, ἐν Byz. Zeits 3 (1894) σ. 161. Παπαζαφειροπούλου, Περιουναγωγὴ σ. 394.

¹⁰⁾ Βλ. λ. ἐν Ἱστορικῷ Λεξικῷ τῆς Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν. Πρβλ. D. C. Hesselting, ἔνθ' ἀν. σ. 15.

Ἰονίους νήσους καὶ Κυκλάδας¹⁾ καὶ σημαίνει λεκάνην συνήθως ἐκ χαλκοῦ, δοχεῖον ὕδατος ἢ δίσκον ἐν γένει.

Λαμβανόμενον ὡς μέτρον χωρητικότητος ξηρῶν καρπῶν, ἀντιστοιχεῖ, κατὰ τὸν ἐπίσημον καθορισμόν, πρὸς 44,05 γαλλικὰ λίτρα ἐν Ζακύνθῳ, 42,3 ἐν Κεφαλληνίᾳ, 35,2 ἐν Ἰθάκῃ²⁾. Εὐρίσκομεν ὅμως καὶ ἄλλας ἀναλογίας ἐν σχέσει πρὸς τὰ κατὰ τόπους χρησιμοποιούμενα μέτρα: Οὕτω βατσέλλι ἐλαιῶν εἰς τὴν Πύλαρον Κεφαλληνίας εἶναι ἴσον πρὸς δέκα ὀκάδας³⁾. Τὴν αὐτὴν ἀξίαν ἔχει ἐν Λεπενού Αἰτωλίας, ἴσον πρὸς τὸ ἐκεῖ χρησιμοποιούμενον *βεδοῦρι*⁴⁾. Ἐν Ἰθάκῃ εἶναι ἴσον πρὸς τὸ κοιλόν⁵⁾, ἐν Πελοποννήσῳ ἴσον πρὸς 22 ὀκάδας⁶⁾.

Ὡς καὶ τὰ ἄλλα μέτρα χωρητικότητος, τὸ βατσέλλι χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς μέτρον ἐπιφανείας, ἰσοδυναμοῦν πρὸς 1214 τέτραγ. μέτρα, δηλαδὴ κατὰ τι μεγαλύτερον τοῦ στρέμματος. Συγγὴ εἶναι ἡ μνεῖα τοῦ βατσελλίου ὡς μέτρου ἐπιφανείας εἰς παλαιὰ ἔγγραφα⁷⁾.

Εἷς τινὰς τόπους εὐρίσκομεν ὡς μετρικὴν μονάδα τὴν *βεδοῦρα* ἢ *βιδούρα*, *βεδοῦρι*⁸⁾, ἰσοδυναμοῦσαν πρὸς 10-12¹/₁ ὀκάδας⁹⁾. Ἡ μονὰς αὕτη προῆλθεν ἐκ τοῦ πρὸς μέτρησιν χρησιμοποιουμένου ὁμωνύμου ξυλίνου δοχείου, γνωστοῦ εἰς πολλὰ μέρη διὰ τὴν μέτρησιν ὑγρῶν καὶ δὴ τοῦ γάλακτος¹⁰⁾.

Κυλινδρικὸν σκεῦος ἐν εἴδει κοσκίνου τὸ *δριμόρι* ἢ *δρεμόρι*, *δερμόρι*¹¹⁾,

¹⁾ Μ. Ἡ. Μαλανδράκη, Ἡθὴ καὶ ἔθιμα ἐν Πάτμῳ. Δ. Ι. Ε. Ε. 3. Ἀθῆναι 1889 σ. 333.

²⁾ Βλ. λ. βατσέλλι ἐν Ἐγκυκλοπαιδικῷ Λεξικῷ Ἐλευθερουδάκη.

³⁾ Ἀρχεῖον Ἱστορ. λεξικοῦ τῆς Ἀκαδημίας ἐν λ.

⁴⁾ ΙΑ 293 σ. 19 (Σαλβάνος, Λεπενού 1919).

⁵⁾ ΙΑ 42³. σ. 82 (Μουσοῦρης, Ἰθάκῃ 1924).

⁶⁾ Ἀξίωσημείωτος εἶναι ἡ μνεῖα τοῦ βατσελλίου εἰς στίχους δημοτικῶν ἁσμάτων: *κι ἐθέρισ' ἀποθέρισα, ἔκαμα τριά βασιέλλια.* (Μ. Μινώτου. Τραγ. ἀπὸ τῆ Ζάκυνθο Β' σ. 72).

⁷⁾ Βλ. *Εὔθ. Κουρούκλη*, Ἐγγραφα τῆς ἐνετοκρατίας. Περιοδ. Ἑλληνικά Ε' (1932) σ. 101 κέ. Σημειωτέον ὅτι τὸ *βασέλλι* ἢ *βασιέλλο* εἶναι λίαν γνωστὸν ὡς ὄρος ναυτικῶν, σημαίνων τὸ *κατάφρακτον*, τριστήλον πολεμικὸν ἱστιοφόρον, τὸ κοινῶς λεγόμενον *νιελίνι*. Ὁ ὄρος ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς παλαιότερα ναυτικά ἔγγραφα. Βλ. π.χ. *Κ. Νικοδήμου*, Ὑπόμνημα τῆς νήσου Ψαρῶν Α'. Ἀθῆναι 1862 σ. 188-189.

⁸⁾ Κατὰ τὸν *G. Meyer*, Neugr. St. 2, 16 ἐκ τοῦ σλαβικοῦ *vedro* = ξύλινος κουβιάς.

⁹⁾ ΛΑ 1421 σ. 405 (Λουκόπουλος, Μακεδονία 1926). ΙΑ 293 σ. 19 (Σαλβάνος, Λεπενού 1919).

¹⁰⁾ Ἐν Πελοποννήσῳ τὸ δοχεῖον εἶναι ἐν χρήσει κυρίως πρὸς μέτρησιν τοῦ γάλακτος (ΛΑ, 1523 σ. 12. *Γιαννακοῦρος*, Γέγραμμα Μάνης 1929). Τῆς αὐτῆς χρήσεως εἶναι τὸ δοχεῖον *τσ'ανάκα*. (Ἡ λέξις ἀντιδάνειον ἐκ τοῦ τουρκικοῦ *ts'anak*, ὅπερ ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ ἑλληνικοῦ κανάκιον. Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου Λαογραφικὰ Α', 221).

¹¹⁾ Ἡ λέξις εἶναι γνωστὴ καὶ εἰς διαλέκτους τῆς Κάτω Ἰταλίας καὶ Σικελίας μετὰ τοὺς

ἔχον ὡς βάσιν πλεκτὸν σύρμα καὶ χρησιμεῦον διὰ τὴν λίξιμιν καὶ καθαρισμὸν τῶν δημητριακῶν, χρησιμοποιεῖται καὶ ὡς μετρικὴ μονὰς ἐν Πελοποννήσῳ, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς 24 περίπου ὀκάδας, ἦτοι ἐν κοιλόν. Φαίνεται ὅτι παλαιότερον εἶχε βάσιν ἐκ δέσματος, ἕξ οὐ καὶ ἡ ὀνομασία¹⁾.

Πολλαχοῦ εἶναι γνωστὸν τὸ δοχεῖον, τὸ καλούμενον *κάδος* διαφόρου κατὰ τόπους χωρητικότητος: Ἐν Τριχωνίᾳ καὶ Ναυπάκτῳ ἔχει χωρητικότητα 30 ὀκάδων περίπου²⁾, δοχεῖον δὲ ἡμισείας ἐν ἀναλογίᾳ πρὸς τοῦτο χωρητικότητος ὀνομάζεται *καρδάρα*³⁾. Εὐρίσκωμεν ἐπίσης καὶ τοὺς διαλεκτικοὺς τύπους τοῦ ὀνόματος *κάβος* (Θήρα) καὶ *γάδος* (Κύθηρα, Χίος)⁴⁾. Ἡ λέξις εἶναι ἀρχαιοτάτη, προερχομένη κατὰ Ε. Boisacq (*Dictionnaire étymol. ἐν λ.*) ἐκ τῆς φοινικῆς καὶ ἔχουσα τὴν αὐτὴν ρίζαν πρὸς τὸ ἑβραϊκὸν *kad*=κουβάς⁵⁾.

Τὸ *κόσκινον* χρησιμοποιεῖται ἐν Κύπρῳ ὡς μονὰς χωρητικότητος καὶ ἰσοδυναμεῖ πρὸς ἡμισυ κοιλόν⁶⁾.

Παρὰ τῶ ἑλληνισμῶ τοῦ Πόντου μονὰς μετρήσεως τῶν δημητριακῶν ἦτο ἄλλοτε τὸ *κότι*, τοῦ ὁποῦ διέκρινον δύο εἴδη, τὸ *μικρὸν κότι*, ἴσον πρὸς ἕξ ὀκάδας σιτηρῶν, καὶ τὸ *μεγάλον κότι*, ἴσον πρὸς 12 ὀκάδας. Περὶ τῆς προελεύσεως τοῦ μέτρου οὐδὲν τὸ θετικὸν δύναμαι νὰ βεβαιώσω. Πάντως νομίζω, ὅτι ὁμοιον μέτρον εἶναι τὸ ἐν Κύπρῳ *κοττοῦ* ἢ *κουττοῦ*, ἴσον πρὸς ἡμισυ κοιλόν⁷⁾. Ἄξιόσημειώτος εἶναι ἡ μνεῖα τοῦ μέτρου εἰς ἀκριτικὰ ἕσματα καὶ παροιμίας:

τύπους *trimoni*, *trimuni*. Βλ. G. Rohlf's, Etym. Wörterbuch der Unteritalienischen Gräzität. Halle 1930.

¹⁾ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 266. Πρβλ. G. Meyer, Etymologisches ἐν Byz. Zeits. 3,160.

²⁾ ΛΑ 785, 181 (*Λουκόπουλος*, Τριχωνία-Ναυπακτία 1921). ΙΑ 293 σ. 19 (*Σαλβάρος*, Δελενοῦ 1919).

³⁾ ΛΑ 916, 278 (*Λουκόπουλος*, Αἰτωλία 1928).

⁴⁾ Βλ. *Πρωτοδίκου*, Ἰδιωτικὰ τῆς νεωτέρας ἑλληνικῆς γλώσσης. Σμύρνη 1866, σ. 31. Πρβλ. Κοραῆ, Ἄτακτα 2, 412.

⁵⁾ Βλ. καὶ Ἡρωνος Ἀλεξανδρέως, Περὶ μέτρων 61,8: Κάβος πῆ μὲν τὸ δ' τοῦ μοδίου, πῆ δὲ τὸ ε', πῆ δὲ τὸ ζ'· καβὰ δ' ἔστιν ἑβραϊστὶ τὸ ἔτεμεν καὶ διὰ τὸ τέμνεσθαι εἰς μικρὰ τὸ μόδιον οὕτως ὀνομάσθη· παρὰ δὲ τοῖς Ἑλλησιν ἐλέχθη κάβος διὰ τὴν τρανότητα. Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ κάδου παρὰ βυζαντινοῖς βλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Δ' (1951) σ. 437 καὶ 447. Περὶ τῆς λέξεως γενικώτερον I. Kalitsunakis, Mittel und neugriechische Erklärungen bei Eustathius. Berlin 1919 σ. 63-64.

⁶⁾ Ἄ. Πανάρετος, ἔνθ' ἄν. σ. 63. Κόσκινον βαμβακοσπόρου ἰσοῦται πρὸς $1\frac{1}{2}$ —2 ὀκάδας· αὐτόθι σ. 67.

⁷⁾ Ἄ. Πανάρετος, ἔνθ' ἄν. σ. 63. ΛΑ 1896 Α' σ. 183 (*Δ. Πετρόπουλος*, Κύπρος 1953). Πιθανὸν εἶναι, ὅτι πρόκειται περὶ ἀντιδανείου ἐκ τῆς τουρκικῆς λέξεως *kuṭu*=κυτίον.

Ἄκριτας δοντας ἔλαμνε ἀφὰ στήν ποταμίαν
ἐπῆγεν κ' ἔρθεν κ' ἔλασεν, ἐποῖκεν πέντ' ἀδῶκια
ἐπῆγεν κ' ἔρθεν κ' ἔσπειρεν ἐννέα κότᾶ σπόρον¹⁾).

Εἰς ἄλλο ἀκριτικὸν ἄσμα ὃ ἐν αὐτῷ ἀναφερόμενος ἦρως, διὰ νὰ περιποιηθῇ τὸ ἄλογόν του

βαρὺν ταγὶν ταγίζει αὐτὸν ἐξήντα δύο κότᾶ²⁾).

Τὸν ὀκνέα εἶπαν αὐτὸν φέρε τὸ κότ' — καὶ τὸ φέσι μ' ἕναν κότ' παίρ' εἶπε (εἶπαν εἰς τὸν ὀκνηρὸν : φέρε τὸ κότι — Καὶ τὸ φέσι μου ἕνα κότι παίρνει, εἶπε³⁾).

Τὸ κουβέλι, ὡς δοχεῖον καὶ ὡς μετρικὴ μονάς, εἶναι ἀπὸ παλαιότερων χρόνων γνωστόν⁴⁾. Κατὰ τόπους ἀποδίδουν σήμερον εἰς τοῦτο διαφόρους ἀξίας: Ἐν Στερεᾷ Ἑλλάδι χρησιμοποιοῦν κουβέλι χωρητικότητος 20 ὀκάδων⁵⁾, εἰς Βούρβουρα Κυνουρίας χωρητικότητος 40 ὀκάδων, ἐν Θεσσαλίᾳ τὸ κουβέλι ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ 1/2 τοῦ κοιλοῦ⁶⁾, ἐν Μάνη πρὸς 24 ὀκάδας⁷⁾.

Ἐν Κρῆτῃ χρησιμοποιοῦν τὸ κουρούπι, μικρὸν σταμνίον, χωρητικότητος 5-7 ὀκάδων⁸⁾. Ἡ λέξις εἶναι παλαιὰ ἀπαντῶσα εἰς βυζαντινὰ κείμενα⁹⁾.

¹⁾ Ἀρχεῖον Πόντου 1 σ. 70. Πρβλ. Π. Τριανταφυλλίδου, Οἱ φυγάδες. Ἀθήναι 1879 σ. 171

²⁾ ΛΑ 31, 15 (Βαλαβάνης, Πόντος 1912).

³⁾ Ἀρχεῖον Πόντου 6, 188 πρβλ. Πολίτου Παροιμίαι 3, 636 λ. Γιάννης 13: Καλημέρα, Γιάνν'—ἐγ δὲν πελεκῶ—Ἡ συντέκ'σα ἐντ' ἐφτιάγει; — ἐφτὰ κότια βάλλει.

⁴⁾ Τὸ παρὰ Βυζαντινοῖς κουβέλιον. Βλ. Κουκουλέ, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' (1952) σ. 299. Εἰς παλαιὰ ἔγγραφα εὐρίσκωμεν συχνὰ ὡς μέτρον τὸ κουβέλι

...ἀφιέρουσα καὶ ἓνα χοράφιον δέκα κουβέλια

(Ἐγγρ. 1783 τῆς μονῆς Ξενιάς. Βλ. Δ.Ι.Ε.Ε., 4 σ. 662-3)

Δωρεὰ 1733: κουβέλια σιτάρι δέκα τέσσερα. Βλ. Στ. Χ. Σκοπετιά, Ἐγγραφα ἐκ Δ. Μάνης. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 (1950) σ. 83, XXVI⁹⁾.

⁵⁾ ΛΑ 468, 32 (Γ. Καληδόνιος, Στερεὰ καὶ Βόρειος Ἑλλάς 1902).

⁶⁾ ΛΑ 784, 80 (Κ. Ρωμαῖος, Βούρβουρα 1920).

⁷⁾ Στ. Χ. Σκοπετιά, Ἐγγραφα ἐκ Δυτικῆς Μάνης. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 (1950) σ. 110, 9.

⁸⁾ ΛΑ 1413, 96 (Ἀναγνωστόπουλος, Μονοφάτσιον 1925). ΛΑ 1841 Α' σ. 289 (Δ. Πετρόπουλος, Κρῆτῃ 1953).

⁹⁾ Τὰ βάνης μέσα εἰσὲ κουρούπαν ἀλειφτήν. Μερικοὶ ἄνθρωποι τὰ εὐγάνουν ἀπὸ τὴν κουρούπα... Du Cange, Gloss. gr. ἐν λ. Παρὰ Προδρομῷ ἀπαντᾷ ὁ ὄρος κουρούπα = φαλάκρα. Βλ. Γ. Ν. Χατζιδάκι, Γλωσσικαὶ παρατηρήσεις. Ἀθηνᾶ 29, 214. Ἐν Πελοποννήσῳ εἶναι συνήθης ἡ λέξις κουρούπι εἰς τὴν φράσιν: τί λέει τὸ κουρούπι σου! = τί λέει τὸ κεφάλι σου!

Εἷς τινὰς τόπους χρησιμοποιοῦν τὸ κρινί¹⁾, ὅπερ ἐπίσης εἶναι ξύλινον δοχεῖον, χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν μέτρησιν τῶν σιτηρῶν. Ἡ χωρητικότης τοῦ ποικίλλει: Ἐν Εὐβοίᾳ ἰσοδυναμεῖ πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ τοῦ κοιλοῦ²⁾ ἢ πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ ἐκεῖ ἕξαγίου διὰ τοὺς ξηροὺς καρπούς³⁾. Ἐν Αἰτωλίᾳ ἔχει χωρητικότητα $7\frac{1}{2}$ ὀκάδων σιτηρῶν⁴⁾.

Ἐν Ἠπειρῷ εὐρίσκομεν τὸ καλούμενον κρομπούρι, δοχεῖον χωρητικότητος 50 λιτρῶν σίτου ἢ ἀραβοσίτου, 33 λιτρῶν βρώμης, $37\frac{1}{2}$ λιτρῶν κριθῆς⁵⁾. Κρομπούρι ἐπίσης καλεῖται δοχεῖον, δι' οὗ ὁ μυλωθρὸς μετροῦ τὸ ἀλεστικόν⁶⁾. Πιθανὴ εἶναι ἡ ἔτυμολογικὴ σχέσις τῆς λέξεως μὲ τὸ σλαβικῆς προελεύσεως ἐπίθετον κριμπός (=κυρτός, κυφός)⁷⁾.

Ὡς μονὰς μετρήσεως δημητριακῶν τὸ λουτζέκι ἢ λουτσέκι⁸⁾ εἶναι περιορισμένης τοπικῆς χρήσεως, διαφόρου ἀξίας κατὰ περιφερείας: Ἐν Θεσσαλίᾳ ἀντιστοιχεῖ πρὸς ἓν κοιλόν⁹⁾, ἐν Ἀμοργῷ πρὸς τὸ $\frac{1}{2}$ τοῦ κοιλοῦ¹⁰⁾, ἐν Μακεδονίᾳ πρὸς 22 ὀκάδας¹¹⁾, εἰδικώτερον δὲ ἐν Φλωρίνῃ καὶ Μοναστηρίῳ πρὸς 35 ὀκάδας¹²⁾.

Εἷς τινὰς τόπους εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα μπούρδα¹³⁾ (ἐκ τοῦ ἑνετ. burda) σάκκος, τοῦ ὁποίου ἡ χωρητικότης ἐνίοτε εἶναι καθορισμένη¹⁴⁾.

¹⁾ Τὸ σλαβικὸν krinu - krina. Βλ. *Fr. Miklosich, Lexicon Palaeoslovenico-Graeco-Latinum. Vindobonae 1862 - 1865. G. Meyer, Etymologisches. Byz. Zeits. 3 (1894) σ. 158.* Τοῦ ἰδίου. *Neugr. St. II (Wien 1894) σ. 37.* Πρβλ. *Κοραῆ, Ἄτακτα 4, 258. Φ. Κουκουλέ, Ἡσυχιανά. Λεξικογραφικὸν Ἄρχεῖον 2 (1915) σ. 90.*

²⁾ Ἄρχεῖον Ἱστορ. Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. κρινί.

³⁾ ΙΑ 549, 81. (*Παπασταματίου, Αὐλωνάριον 1934*).

⁴⁾ ΛΑ 1421, 795 (*Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1926*) κρινί κουφτό = $7\frac{1}{2}$ ὀκάδες κρινί σοουροῦ τὸ = πλεόν τῶν $7\frac{1}{2}$ ὀκάδων δύο κρινιά = 1 καρδάρα. Εἷς παλαιότεραν ἐποχὴν ὁ δεκατιστὴς ἐφορολόγει μὲ τὸ κρινί ἕμέτρα 9 ὁ νοικοκύρης καὶ 1 ὁ δεκατιστὴς. Βλ. *Λουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελια σ. 256.*

⁵⁾ ΛΑ 53, 71 (*Παναγιωτίδης, Παραμυθιά 1902*).

⁶⁾ ΙΑ 236, 215 (*Σοφρώνιος, Ἡπειρος 1877*).

⁷⁾ Βλ. *G. Meyer, Neugr. St. II, Wien 1894 σ. 37.*

⁸⁾ Ἐκ τοῦ τουρκικοῦ ölçek = μέτρον, τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ κοιλοῦ. Βλ. *Ἰ. Χλωροῦ, Τουρκοελληνικὸν Λεξικόν, τόμ. 1ος. Κωνσταντινουπόλις 1899 σ. 265.*

⁹⁾ ΛΑ 872 σ. 11 (*Παπαπολυδόπουλος, Καρδίτσα 1912*). Πρβλ. *Κ. Α. Τσοποτοῦ, Γεωργικὰ καὶ σελίδες Θεσσαλικῆς ἱστορίας. Ἀθῆναι 1914 σ. 33.*

¹⁰⁾ ΛΑ 1146 σ. 6 (*Πουλάκης, Ἀμοργός 1924*).

¹¹⁾ ΛΑ 59 σ. 132 (*Λουκόπουλος, Μακεδονία 1914*). Πρβλ. *Ἀ. Βρόντη, Ροδιακὰ σ. 31.*

¹²⁾ Ἐπετηρὶς Ἐταιρ. Μακεδ. Σπουδῶν I (1940) σ. 539.

¹³⁾ *Ἀ. Βρόντη, Ροδιακὰ σ. 31.* Πρβλ. ΙΑ 624 σ. 166 (*Πέτοης, Μέγαρα 1940*).

¹⁴⁾ ΛΑ 1098 σ. 493 (*Κακριδῆς, Κορινθία 1924*). Ἡ μπούρδα 70 ὀκάδες.

Εἰς ἑλληνικά χωρία τῆς Καππαδοκίας (Ἄνακού, Φλογητά, Ἀραβάνιον, Φάρασα) ἐχρησιμοποιοῦν ἄλλοτε ὡς μετρικὴν μονάδα τὸ τόχτιν ἢ τούχτιν, ἴσον πρὸς 50 δράμα¹⁾. Κατὰ τὸν Hanes Sköld²⁾, ἡ λέξις τόχτιν προέρχεται ἐκ τοῦ περσικοῦ tuht, ὃπερ σημαίνει βάρος ἢ ποσὸν ἴσον πρὸς 600 dirhem. Ἡ λέξις ἦτο ἐν χρήσει καὶ εἰς τὴν τουρκικὴν διάλεκτον τῆς Ἐρζερούμ³⁾ καὶ ἐκεῖθεν ἕως μετεδόθη εἰς τὴν Καππαδοκίαν.

Ἡ σίκλα, δοχεῖον μετάλλινον, χρησιμοποιούμενον κυρίως διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ὑγρῶν (βλ. κατωτέρω σ. 84), χρησιμεύει ἐνίοτε καὶ διὰ τὴν μέτρησιν ξηρῶν καρπῶν. Οὕτως ἐν Κύπρῳ π.χ. ἡ σίκλα εἶναι σιδηροῦς κάδος, χωρητικότητος 5·6 ὀκάδων ἐλαιοκάρου⁴⁾, ἐν Καρπάθῳ ἔχει χωρητικότητα 2 ὀκάδων⁵⁾. Τὸ ὄνομα, ἀναφερόμενον ἤδη παρὰ Ἡρώωνος τοῦ Ἀλεξανδρέως⁶⁾ καὶ ἄλλων συγγραφέων τῶν βυζαντινῶν χρόνων⁷⁾, προέρχεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ situla, sitla⁸⁾.

Τὸ ταγάρι (σάκκος) χρησιμοποιεῖται ἐνίοτε ὡς μετρικὴ μονάς. Ἐν Ἡπείρῳ π.χ. ἰσοδυναμεῖ πρὸς 100 λίτρας⁹⁾.

γ) Μέτρα χρησιμοποιούμενα εἰδικώτερον διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ἐλαιῶν

Μετρικὴ μονάς χρησιμοποιουμένη διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ἐλαιῶν εἶναι ἐν Μάνῃ τὸ γένναμα ἢ γέννεμα, γίναμα, δηλοῦν ποσότητα 300 ὀκάδων περίπου ἐλαιῶν¹⁰⁾. Ὁ ὄρος, προελθὼν κατὰ παρετυμολογικὴν ἀνάμειξιν τῶν θεμα-

¹⁾ ΛΑ 352 γ' σ. 45 (Καρολίδης, Καππαδοκία 1885). ΛΑ 119, 596 (Βαλαβάνης, Πόντος 1912). Πρβ. Π. Καρολίδου, Γλωσσάριον Ἑλληνοκαππαδοκικόν. Ἀθήναι 1885 σ. 217. R. Dawkins, ἔνθ' ἀν. σ. 652.

²⁾ Βλ. Byz. Neugr. Jahrb. 3 σ. 341.

³⁾ N. Lüdtke, Armeno - graeca ἐν Byz. Neugr. Jahrb. 3 σ. 90.

⁴⁾ Γ. Λουκά, Φιλολογικαὶ ἐπισκέψεις σ. 190. Πρβλ. Ἀ. Πανάρετον, ἔνθ' ἀν. σ. 71.

⁵⁾ ΛΑ 431, 220 (Μανωλακάκης, Κάραπαθος 1893). Πρβλ. Μανωλακάκη, Καρπαθιακά. Ἀθήναι 1896 σ. 212.

⁶⁾ Περὶ μέτρων 60,5: σίκλον ἀπὸ τῆς σεκέλ ἐβραΐδος ὃ ἔστι ροπή.

⁷⁾ Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, Δ' σ. 447.

⁸⁾ Κοραῖ, Ἄτακτα 2, 162. Πρβλ. Du Cange, Gloss. gr. l. σίκλα καὶ σίτλα. Κρ. Sandfeld, Linguistique balkanique. Paris 1930 σ. 46.

⁹⁾ ΛΑ 53, 71 (Παραγιωτίδης, Παραμμυθιά 1902). Περὶ τῆς λ. ταγάρι κατὰ τοὺς μεσαιωνικοὺς χρόνους βλ. J. Kalitsunakis, Mittel und neugriechische Erklärungen bei Eustathius. Berlin 1919 σ. 31.

¹⁰⁾ Φ. Κουκουλέ, Οἰνοντιακά σ. 81. Πρβλ. ΛΑ 890 σ. 121 (Πουλάκης, Μάνη 1890). ΛΑ 485 σ. 30 (Πουλάκης, Μάνη 1893).

τικῶν τῶν δημάτων ἐγενόμην (γίνομαι) καὶ ἐγεννάθην (γεννῶ)¹⁾, ἐπεκράτησεν ἐν Μάνῃ ὡς δηλωτικὸς τοῦ κατ' ἔξοχὴν προϊόντος τοῦ τόπου, τῶν ἐλαιῶν, ὅπως ἀκριβῶς ἐπεκράτησεν εἰς πολλὰς ἄλλας περιφερείας ὁ συνώνυμος καὶ παλαιότατος γνωστὸς μὲ τὴν σημερινήν του ἔννοιαν ὕρος *γέννημα*²⁾, ὡς δηλωτικὸς τοῦ κατ' ἔξοχὴν προϊόντος, τῶν σιτηρῶν.

Τὸ *στάμα* εἶναι ἐπίσης μετρικὴ μονὰς χρησιμοποιουμένη ἰδιαιτέρως διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ἐλαιῶν καὶ τοῦ ἐλαίου καὶ διὰ τοῦτο γνωστὴ εἰς ἐλαιοπαραγωγικὸς τόπους. Σημαίνει γενικῶς τὸν σωρὸν τῶν ἐλαιῶν, τὸν προοριζόμενον διὰ τὴν πίεσιν εἰς τὸ ἐλαιοπιεστήριον, ὅθεν συνήθως ἢ ἔκφρασις *πατῶ τὸ στάμα*³⁾. Τὸ ποσὸν τοῦτο τῶν συσσωρευμένων ἐλαιῶν κυμαίνεται ἀπὸ 70 - 100 ὀκάδων. Ἐν Μεσσηνίᾳ καὶ Λακωνίᾳ ἀνέρχεται εἰς 80 ὀκάδας⁴⁾, ἐν Αἰγιαλείᾳ εἰς 100 ὀκάδας⁵⁾, ἐν Εὐβοίᾳ εἰς 72⁶⁾. Συνεκδοχικῶς τὸ στάμα σημαίνει τὸ ποσὸν τοῦ ἐλαϊολάδου, τὸ προερχόμενον ἐκ τῆς πίεσεως ἑνὸς σωροῦ, ἴσον πρὸς 20 περίπου ὀκάδας⁷⁾. Τῆς αὐτῆς σχεδὸν ἀξίας μὲ τὸ στάμα εἶναι ἐν Κρήτῃ τὸ λεγόμενον *πάτσημα*, ἧτοι σωρὸς ἕξ μουζουριῶν ἐλαιῶν, προοριζομένων πρὸς σύνθλιψιν. Δύο πατήματα, ἧτοι 12 μουζουρία, ἀποτελοῦν μίαν *μαγκανιάν*. Ἐξ ἐκάστης μαγκανιάς ἐξάγονται 35 - 50 ὀκάδες ἐλαίου⁸⁾.

δ) Μέτρα διὰ τὰ ὑγρά

Διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιοῦνται κατὰ τόπους, ἐκτὸς τῶν κοινῶν μετρικῶν μονάδων, διάφορα ἀγγεῖα, τῶν ὁποίων ἡ χωρητικότης ποικίλλει.

¹⁾ Γ. Ν. Χατζιδάκι, Ἐκθεσις γλωσσικοῦ διαγωνισμοῦ. Ἀθηνᾶ 25, 292. Πρβλ. τὸ ἐπίθετον *γινάμι*: Ἦσαν τὸ μῆλο γινάμι καὶ τὸ καρῶδι κόψιο (*Λελέκου Ἀνθολογία*. Ἀθῆναι 1868 σ. 157).

²⁾ Ἡ λ. ἀναφέρεται ἤδη εἰς τὴν Γραφήν, εἰς παλαιούς παπύρους καὶ εἰς βυζαντινὰ κείμενα. Βλ. *J. Epoch Powell*, *The Rendel Harris Papyri of Woodbrooke College*. Brimingham—Cambridge 1936 σ. 39, 103 κ. ἀ. *G. A. Petropoulos*, *Papyri societatis archeologicae atheniensis*. Athenis 1939 σ. 264 κ. ἀ. *Φ. Κουκουλιέ*, Βυζαντ. βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 258.

³⁾ ΙΑ 530 σ. 159 (*Δ. Γεωργακάς*, Μεσσηνία 1933). Ἐν Κρήτῃ *στέμα*. ΛΑ 1841 Α' σ. 296 (*Πετρόπουλος*, Κρήτη 1953).

⁴⁾ *Φ. Κουκουλιέ*, Οἰνουτικὰ σ. 81. ΙΑ 606 σ. 24 (*Βαγιακάκος*, Μάνη 1939) ΛΑ 721 σ. 1272 (*Νεστορίδης*, Λακωνία 1894).

⁵⁾ ΙΑ 574 σ. 88 (*Στεφρόπουλος*, Αἰγιαλία 1937).

⁶⁾ ΙΑ 511 σ. 44 (*Δαλιάνης*, Εὐβοία 1932).

⁷⁾ ΙΑ 588 σ. 77 (*Γ. Κουρμούλης*, Θάσος 1937). ΙΑ 578 σ. 151 (*Σ. Καραζῆς*, Καρυστία 1937).

⁸⁾ ΛΑ 1416 σ. 138 (*Λιουδάκη*, Λατοῖδα Κρήτης 1938). ΛΑ 1841 Α' σ. 296 (*Δ. Πετρόπουλος*, Κρήτη 1953).

Κατωτέρω εξετάζονται τὰ συνηθέστερα ἐκ τούτων καὶ παρέχονται εἰδήσεις διὰ τὴν εἰς διαφόρους τόπους χωρητικότητά των.

Ἡ βαρέλα, ξύλινον δοχεῖον, γνωστὸν ἤδη κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους ὑπὸ τὸν τύπον βαρέλιον¹⁾, χρησιμοποιεῖται ἰδίᾳ διὰ τὴν μέτρησιν τοῦ οἴνου, ἡ δὲ χωρητικότης αὐτῆς κυμαίνεται ἀπὸ 40-60 ὀκάδας. Οὕτως ἐν Κερκύρα π. χ. ὑπολογίζεται εἰς 48 ὀκάδας²⁾, ἐν Μάνη εἰς 60 ὀκάδας³⁾.

Ἐν Κύπρῳ χρησιμοποιοῦν πρὸς μέτρησιν τὴν βούταν, ξύλινον δοχεῖον, χωρητικότητος 50-60 ὀκάδων⁴⁾. Μὲ τὴν αὐτὴν περιπου ἀξίαν εὐρίσκομεν τὸ μέτρον ἐν Πελοποννήσῳ.

Ἐν Ἀρμολίῳ Χίου ἐχρησιμοποιοῦν ἄλλοτε τὴν δίκια (κούπαν), ἥτοι πῆλινον ἀγγεῖον χωρητικότητος 100 δραμίων, ἡμισείας ἢ μιᾶς ὀκάς. Ὄνομάζετο δὲ δίκια, διότι διὰ γραμμῆς περιθεούσης τὸ ἀγγεῖον ἐδηλοῦτο ἡ ἀκριβὴς ποσότης τοῦ περιεχομένου ὑγροῦ. Οὕτως ὁ παλῶν π. χ. ἔλαιον καὶ χρησιμοποιῶν πρὸς μέτρησιν τὴν ἑκατοστάριχη δίκια, ὄφειλε νὰ γεμίση αὐτὴν μέχρι τῆς γραμμῆς, διότι, ἂν τὸ ὑγρὸν ὑπερέβαινε τὴν γραμμὴν αὐτὴν, θὰ ἐχύνετο ἐκ τοῦ πυθμένος, λόγῳ τῆς εἰδικῆς κατασκευῆς τοῦ πρὸς παιδιὰν⁵⁾ χρησιμοποιουμένου τούτου ἀγγείου, περιέχοντος εἰς τὸ ἐσωτερικόν, ἐντὸς κώδωνος, ἀπεστρογγυλωμένον σίφωνα, τοῦ ὁποίου τὸ ἔτερον στόμιον ἠνοίγετο παρὰ τὸν πυθμένα.

Εἰς πολλοὺς τόπους εὐρίσκομεν ὡς μετρικὴν μονάδα τὸ κάρτο, ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ quarto, τὸ ἄλλως λεγόμενον κουάρτο, καρτοῦτσο⁶⁾, καρτερόλι ἢ καρτερούλα⁷⁾, ἴσον πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ τῆς ὀκάς ἢ τοῦ λίτρου.

Ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ κάρτο ὀνομάζουσι τὸ πρὸς μέτρησιν τοῦ ἐλαίου ἐν τοῖς

1) Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς, Ε' σ. 293.

2) ΛΑ 524, 18 (Δένδιας, Κέρκυρα 1917).

3) Φ. Κουκουλέ, Οἰνουντιακὰ σ. 81.

4) Ἄ. Πανάρειος, ἔνθ' ἀν. σ. 70.

5) Ἡ χρῆσις τῆς δίκιας ὡς μέσου μετρήσεως εἶναι πιθανὴ εἰς παλαιότερους χρόνους· σήμερον χρησιμοποιεῖται ἐν Χίῳ καὶ Σάμῳ μόνον χάριν παιδιᾶς. Βλ. Στυλ. Γ'. Βίον, Ἀγγειοπλαστική. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ Συλλόγου Ἀργέντη 1, 1938 σ. 8-10. Πρβλ. καὶ F. Argenti - H. J. Rose, The Folk-lore of Chios σ. 104 κέ. Περὶ τῆς ἱστορικῆς παραδόσεως καὶ τῆς λειτουργίας τοῦ ἀγγείου τούτου βλ. Κ. Μαλιέζου, Δικαία ἢ Δίκια κούπα. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχεῖου 1941-1942. Ἀθῆναι 1951 σ. 33-37.

6) ΛΑ 524, 65. 81 (Δένδιας, Κέρκυρα 1917).

7) ΛΑ 520, 123 (Κανδηλώρος, Δημοτσάνα 1918).

ἐλαιοτριβείοις χρησιμοποιούμενον χαλκοῦν ἀγγεῖον χωρητικότητος 2-3 ὀκάδων¹⁾. Τὸ μέτρον ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς ἔγγραφα παλαιότερων χρόνων²⁾.

Ἡ κοῦζα, εἶδος ἀμφορέως ἐν Κύπρῳ, ἔχει χωρητικότητα 8 ὀκάδων³⁾. Τέσσαρες κοῦζες ἀποτελοῦν ἓνα μουδοῦριν ἢ ἀσκίν⁴⁾. Εὐρίσκομεν ἐπίσης ἐν Κύπρῳ τὸν κοῦζον, ὅμοιον δοχεῖον μικρότερον, χωρητικότητος 3-5 ὀκάδων, καὶ τὸ κουζίν, χωρητικότητος μιᾶς ὀκάς⁵⁾.

Δοχεῖον πῆλινον ἐπίσης ἐν Κύπρῳ εἶναι ἡ κούμνα, χωρητικότητος 8-12 ὀκάδων⁶⁾.

Ὁ κουρελλὸς εἶναι στάμνα πλατύστομος, χρησιμοποιουμένη ἐν Κύπρῳ κυρίως διὰ τὴν μέτρησιν τοῦ γάλακτος, χωρητικότητος 4-6 ὀκάδων⁷⁾. Ὁμοίως χρήσεως εἶναι τὸ κουτρέλλιν, χωρητικότητος 1-2 ὀκάδων⁸⁾.

Μὲ τὸ ὄνομα κοῦτλος (ὀ) ἢ κούτλα (ἠ), κούτουλας (ὀ), κουτούλι (τὀ) εἶναι γνωστὸν ἐπίσης δοχεῖον ξύλινον ἢ μετάλλινον, χρησιμοποιούμενον διὰ τὴν μέτρησιν τοῦ γάλακτος. Ἐν Μακεδονίᾳ κατὰ τινα πληροφορίαν ὁ κοῦτλος ἔχει χωρητικότητα 11 ὀκάδων⁹⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ κουτούλι ὀνομάζεται δοχεῖον χωρητικότητος μιᾶς περίπου ὀκάς, ὅπερ χρησιμοποιοῦν συνήθως οἱ ποιμένες διὰ νὰ μετροῦν τὸ πρὸς τυροκομίαν ἀλληλοδανειζόμενον γάλα. Τὸ ὄνομα μᾶς ἐνθυμίζει τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν κοτύλην, σκεῦος ὁμοίως χρήσεως, καὶ νομίζω, ὅτι ἐκεῖθεν ἔχει τὴν προέλευσιν.

Εἰς πολλοὺς τόπους εἶναι γνωστὸν δοχεῖον καλούμενον κρεντήρι ἢ κρον-

¹⁾ ΙΑ 118 σ. 179 (Ἀ. Κουκουλιέ, Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917). ΛΑ 1841 Α' σ. 295 (Δ. Πετρόπουλος, Κρήτη 1953).

²⁾ Εἰς κατάστιχον τοῦ 1722 μεταξὺ ἄλλων ἡμερησίων ἐξόδων ἀναγράφεται καὶ *κρᾶσι κάρτα δύο...μέλι μισὸ κάρτο*. Βλ. Θεοδ. Δρακάκη, Ἡ Σῦρος ἐπὶ τουρκοκρατίας Α'. Ἐρμούπολις 1948 σ. 103, 104. Σημειωτέον ὅτι τὸ κάρτον ἀπαντᾷ εἰς τινὰς τόπους καὶ ὡς μέτρον τῶν δημητριακῶν: *να δίνι εἰς τὴν νέαν μονὴν σιτάριον καρτον μισον τον καθεκαστον χρῶνον* (κώδῃξ Νενήτων τοῦ 1734. Βλ. Ἀ. Πασπάτη, Γλωσσάριον σ. 177). Ὁ Πασπάτης ἐρμηνεύων λέγει, ὅτι πιθανῶς τὸ κάρτον ἦτο τὸ ἐν χρήσει κοιλόν.

³⁾ ΛΑ 1150 σ. 62 (Περισιτιάνης, Κύπρος 1925). ΛΑ 1896 Α' σ. 183 (Δ. Πετρόπουλος, Κύπρος 1953).

⁴⁾ Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 70.

⁵⁾ Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

⁶⁾ Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

⁷⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

⁸⁾ Ἀ. Πανάρετος, ἐνθ' ἀν. σ. 74.

⁹⁾ ΛΑ 708 σ. 44 (Διονυσῶτας, Ἄθως 1918). Ἐν Βεργοῖα εὐρίσκομεν τὸν ὄρον *στροφάδι* συνώνυμον πρὸς τὸ κούτλα (ΛΑ 1439, 33. Σταμούλης, Μακεδονία).

τ ή ρ ι, ἐκ τοῦ ἀρχαίου ἑλληνικοῦ κρατήρ, μὲ διάφορον κατὰ τόπους ἀξίαν: Ἐν Μάνη εὐρίσκομεν τοῦτο μὲ χωρητικότητα 12 ὀκάδων¹⁾. Μὲ τὸν σήμερον γνωστὸν τύπον κ ρ ε ν τ ή ρ ι ἀπαντᾷ εἰς παλαιὰ ἔγγραφα²⁾

Τὸ λαύνη ἢ λαγύνη, γνωστὸν εἰς τὴν ἀρχαίαν καὶ μεσαιωνικὴν Ἑλλάδα³⁾, χρησιμοποιεῖται ἐπίσης συχνὰ ὡς μονὰς μετρήσεως. Ἐν Νάξῳ δύο λαύνια ἀποτελοῦν ἓνα μίστατον⁴⁾.

Εἰς τινὰ μέρη τῆς Μακεδονίας μεταχειρίζονται ὡς μετρικὴν μονάδα τοῦ ροδελαίου τὸ μισκάλι (τὸ βουλγαρικὸν pouskal), μικρὸν φιαλίδιον χωρητικότητος 5 περίπου γραμμαρίων. Τὸ μισκάλι μεταχειρίζονται ἐνίοτε καὶ ὡς μετρικὸν ὄρον τῶν πολυτίμων λίθων, διὰ νὰ δηλώσουν βάρος 1 1/2 δραμιῶν⁵⁾.

Εἰς Κρήτην καὶ Κυκλάδας πρὸς μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιοῦν τὸ μίστατον, δοχεῖον πῆλινον χωρητικότητος 6-12 ὀκάδων, ἀναλόγως τοῦ μετρομένου ὑγροῦ. Οὕτως ἐν Μονοφατίῳ καὶ Ἰναχωρίῳ Κρήτης τὸ μίστατον ἔχει χωρητικότητα 10 ὀκάδων οἴνου⁶⁾. Ἐν ἀνατολικῇ Κρήτῃ εὐρίσκομεν μικρότερον μίστατον, τὸ μιστατάκι, χωρητικότητος ἕξ ὀκάδων⁷⁾. Ἀλλαχοῦ τῆς Κρήτης τὸ μίστατον ἔχει χωρητικότητα 9 ὀκάδων ἐλαίου⁸⁾. Ἐν Νάξῳ ἔχει χωρητικότητα 12 ὀκάδων⁹⁾.

Ἀπὸ ἐτυμολογικῆς ἀπόψεως νομίζω, ὅτι τὸ μίστατον πρέπει νὰ σχετισθῇ πρὸς τὸ ἀμάρτυρον ἡμίστατον, τοῦτο δὲ ἐκ τῆς ἐν παλαιαῖς ἐπιγραφαῖς καὶ παπύροις μαρτυρουμένης λέξεως στατὸν ἢ στατόν¹⁰⁾.

1) Φ. Κουκουλέ, Οἰνοντυακὰ σ. 81. Ἐν Σκύρῳ τὸ κροντήρι εἶναι μέγα μολύβδιον ἀγγεῖον. Βλ. Δ. Παπαγεωργίου, Ἱστορία τῆς Σκύρου σ. 179.

2) ...νὰ δίδῃ τὸ μοναστήρι βοηθὸν σὲ κάθε χίλια κλήματα δύο σοινίκια σιτάρι καὶ δέκα κροντήρια κρασί καὶ ἓνα κροντήρι λάδι. (Συμφωνητικὸν τοῦ 1664. Βλ. Τ. Γρηγοπούλου, Πωλητήρια ἔγγραφα μονῆς Φιλοσόφου. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 σ. 126 ἀρ. 12). Πρβλ. Στ. Σκοπιεῖα, Ἐγγραφα ἐκ Δυτ. Μάνης. Αὐτόθι σ. 82, XXIV¹¹⁾ καὶ 83, XXIV¹²⁾.

3) ... καὶ ἔδωσέ μας ἀρησιῶν λαγίνας β'... (Δωρεὰ τοῦ 1187. Βλ. Trinchera, Syllabus, σ. 293 κεφ. 224). Πρβλ. αὐτόθι σ. 334, 246).

4) ΛΑ 525 σ. 34 (Χρηστοβασίλης, Νάξος 1918).

5) ΛΑ 1540 σ. 125 (Τσικόπουλος, Μακεδονία 1912).

6) ΛΑ 1413 σ. 66-67 (Ἀναγνωστόπουλος, Μονοφάτιον 1925). ΛΑ 1161 Δ' σ. 28 (Λιουδάκη, Ἰναχωρίον 1938). ΛΑ 1841 Α' σ. 295, 297 (Δ. Πετρόπουλος, Κρήτη 1953). Βλ. καὶ Ν. Γ. Πεταλά, Ἰδιωτικὸν τῆς θηραϊκῆς γλώσσης. Ἀθήναι 1876 σ. 99.

7) Περιοδικὸν Μύσων 1, 191.

8) Π. Κριάρη, Κρητικὰ δημόδη ἔσματα. Ἀθήναι 1921 σ. 306, 346.

9) Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. μίστατο.

10) Ψυκτήριον στατόν (Inscr. de Délos [Paris 1926] 320 B, 70). Στατόν κάδον (αὐτόθι

Ἐνδειξιν περὶ τῆς παλαιότητος τοῦ μέτρου ἀποτελεῖ τὸ ὅτι τοῦτο ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς στίχους δημοτικῶν ᾠσμάτων καὶ παλαιὰ κείμενα¹⁾.

Ἡ μπότσα, ἐκ τοῦ ἐνετικοῦ *bozza* (ἰταλ. *boccia*), εἶναι λίαν διαδεδομένη μετρικὴ μονὰς τῶν ὑγρῶν, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς δύο ὀκάδας²⁾: παλαιότερον ἦτο ἐν χρῆσει ὁμώνυμον δοχεῖον³⁾. Συχνὰ ἀπαντῶμεν τὸ μέτρον εἰς παλαιότερα ἔγγραφα⁴⁾.

Ἄνεμπότης⁵⁾ (ἐκ τοῦ ἐμπίνειν), ὁ ἄλλως λεγόμενος μπότις (δ) ἢ μπότι (τὸ), νεμπότι (τό), νέποτας, ἐμπότις (δ) ἢ ἐμποτόπουλλον (τὸ) τῶν Βυζαντινῶν⁶⁾, εἶναι δοχεῖον πῆλινον συνήθως, εἶδος ὑδρίας, χωρητικότητος μιᾶς περιῶπου ὀκάς.

Ἄξεστις, μέτρον ὑγρῶν λίαν διαδεδομένον ἄλλοτε κυρίως εἰς τὰς νήσους, ἀπαντᾷ κατὰ τόπους μὲ τούτους τύπους ξέστις, ξίστις (ἦ), ξεστίον, ξεστάκι (τὸ),

442 B, 93). *Στάτος ἱερός οὐκ ἐντελής* (I. G. 7, 3498, 12)... *στατὸν χωροῦντα χάα καὶ μικρῶ πλέον* (PCair Zen 59038,8).

1) *Νά 'χαμε κ' εἶδα νά 'χαμε ; σαράδ' ἀδῆα σφουγάτο
καὶ ἕναν ἀρόλιθο κρασί, ἐξήδα δὺο μίστατω*
(Λιουδάκη, Μαντινάδες σ. 191)

... *ἐξήντα μίστατα κρασί, ξήντα μουζούρια σῆρα,
νά φέρονη ὀκάδες τὸ κερὶ καὶ μίστατα τὸ λάδι
καὶ μὲ τὸ πετροκόφινο τ' ἀρσενικὸ λιβάνι.*

(Κριάρης ἔνθ' ἄν.)

Γίνωσκε δὲ ὅτι κατὰ τὴν ποσότητα τῆς σταφίδος νά βάνης καὶ τὸ νερόν, ἤγουν τέσσαραις λίτραις σταφίδα εἰς κάθε μίστατον. (Ἄγαλιόν, Γεωπονικὸν 42). Μίαν ὀγγίαν σίτινιν εἰς κάθε ὀκτὼ μίστατα κρασί. (Αὐτόθι 44). Ἐσημφογήσαμεν μὲ τὸν ἠγούμενον και μι ἔδοσε λμ (λάδι μίστατα) ὀκτὸ δια αὐτὴν τὴν ζημίαν... Χορὶόν Γενα τῆ 21 Οκτοβρίου 1838. Ἐπ. Ἐτ. Κρ. Σπουδῶν 4 σ. 55.

Τὸ μέτρον εὐρίσκομεν μὲ τὸν ὄρον *μυστάκια* εἰς ἔκθεσιν συνταχθεῖσαν κατὰ τοὺς χρόνους τῆς ἐνετοκρατίας ὑπὸ Ἰουλίου Γαρζώνη, μέλους ἀνακριτικῆς ἐπιτροπῆς, ἀποσταλείσης ὑπὸ τῆς ἐνετικῆς διοικήσεως εἰς Κρήτην: *Πρωτὸν μὲν θά πληρώσῃ πρὸς τὸν γεωκτητὴν πέντε κάδους ἢ, κατὰ τὴν ἐπιχωριάζουσαν λέξιν, πέντε μυστάκια οἴνου ἀνὰ ἐκάστην ἄμπελον. (Σ. Ζαμπελίου, Οἱ κρητικοὶ γάμοι. Ἐν Τουρίνῳ 1871 σ. 125). Ὁ ὄρος μυστάκια ἐν ταῦθα φαίνεται συνώνυμος πρὸς τὸ μίστατα.*

2) Φ. Κουκουλέ, Οἴνουντιακά 81.

3) ... *καὶ βάλετα εἰσὲ μίαν μπότζα νά εἶναι καλὰ χρῶσιμνον τὸ σκέπασμά της. Du Cange, Gloss gr. λ. μπότζα.*

4) Λάδι πότζες 3. Βλ. Στ. Σκοπετέα, ἔνθ' ἄν. σ. 82, XXIV^ο καὶ 92, XLII. *Dölger*, ἔνθ' ἄν. 102, 48.

5) ΛΑ 1121 σ. 105 (Σιγάλας, Νάξος 1924). Πρβλ. Ἀθηναῖα 6, 448.

6) Ἄννης Κομνηνῆς, Ἀλεξιάς 1, 177, 6 (ἔκδ. Βόννης). Πρβλ. Φ. Κουκουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 163.

ξεστάκα (ή) ¹⁾. Ἐν Ἀθήναις καὶ Κυθήροις ξέστης, ξέστα ἢ ξεστίον ἐκαλεῖτο ἄλλοτε δοχεῖον χωρητικότητος ἕξ ὀκάδων ²⁾. Ἐν Κερκύρα δ' ξέστης περιελάμβανε 32 καρτοῦτσα, τὸ ξεστὶ 16 καρτοῦτσα ³⁾. Ἐν Λευκάδι ἡ ξέστα εἶχε χωρητικότητα 13-14 ὀκάδων ⁴⁾, ἐν Χιμάρῳ 14 ὀκάδων οἴνου ⁵⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ εἶναι ἐν χρήσει καὶ σήμερον δοχεῖον ὕδατος γνωστὸν μὲ τὸ ὄνομα *τέστα*, ὅπερ πιθανῶς προέρχεται ἐκ τοῦ παλαιότερου *ξέστα*.

Ὁ ὄρος ξέστης προέρχεται ἐκ τοῦ λατινικοῦ *sextarius* ⁶⁾ καὶ τὸ μέτρον εἰσήχθη εἰς τὴν Ἑλλάδα παρὰ τῶν Ῥωμαίων, οἵτινες προσήρμοσαν πρὸς αὐτὸ τὰ μέτρα τῶν κατακτηθέντων λαῶν ⁷⁾.

Ἡ ἐκ παλαιῶν χρόνων ⁸⁾ γνωστὴ καὶ παρ' ἄλλων λαῶν χρησιμοποιουμένη οὐγγία εἶναι ἐν χρήσει ὡς μέτρον ὑγρῶν προπαντὸς εἰς τινὰς νήσους καὶ ἐν Μ. Ἀσίᾳ. Οὕτως ἐν τῇ νήσῳ Σύμῃ, ὡς καὶ ἐν Σινασσῶ τῆς Καππαδοκίας, εἶναι ἴση πρὸς $\frac{1}{2}$ ὀκάς ⁹⁾ ἐν Κύπρῳ πρὸς 100 δραμίαια ¹⁰⁾. Φιάλη ἴσης χωρητικότητος ὀνομάζεται ἐκεῖ ὄντζια ὀκά.

¹⁾ Γ. Χατζιδάκι, ΜΝΕ Α' σ. 395. Πρβλ. τὸν δημοτ. στίχον: *νύφη, νερὸ δὲν ἤφερες κ' ἡ ξέστα ποῦ νὰ τὸ ἔβρη* (Μανούσου, Τραγ. ἔθν. Β' σ. 46).

²⁾ Πανδώρα 8,462.

³⁾ ΙΑ 567 σ. 88 (Κόκκαλης, Κέρκυρα 1936).

⁴⁾ ΙΑ 540 σ. 24 (Ποῦλος, Λευκάς, 1935). ΙΑ 644 σ. 8, (Λάζαρης, Λευκάς 1950).

⁵⁾ ΔΑ 381 σ. 23 (Γεωργίση, Χιμάρρα 1880). Πρβλ. Φ. Κακουλέ, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμός, Ε' (1952) σ. 184, σημ. 6.

⁶⁾ *Ξέστης* ρωμαϊκὸν τὸ ὄνομα· τὸν γὰρ παρ' ἡμῶν ἕξ ἀριθμῶν αὐτοὶ σέξ, σέξτον λέγουσιν, διὰ δὲ εὐφωνίαν σέξτης λέγεται ξέστης, μεταθέσει τῶν στοιχείων. Τὸ χωρίον ἐκ τῆς Ἰωσήπου Ἀρχαιολογίας δημοσιεύεται ἐνταῦθα κατὰ τὴν ἔκδοσιν *Fr. Hultsch, Metrologicon scriptorum reliquiae*. Lipsiae 1864 τ. I σ. 279. Πρβλ. *Ἡρώνας Ἀλεξανδρέως*, Γεωμετρικὰ 23,63 κέ. Σουίδαν λ. ξεστίον. *Du Cange*, Gloss. gr. λ. ξέστης. *A. Pellegrini*, Il dialetto graecocalabro di Bova σ. 246. Ἀθηνᾶ 24, 300 καὶ 51, 12-13.

⁷⁾ Παρὰ μὲν γὰρ τοῖς Ἀθηναίοις οὔτε τὸ μέτρον ἦν οὔτε τοῦνομα τοῦτο· νυνὶ δὲ ἀφ' οὗ Ῥωμαῖοι κρατοῦσι, τὸ μὲν ὄνομα τοῦ ξέστου παρὰ πᾶσιν ἐστὶ τοῖς ἑλληνικῇ διαλέκτῳ χρωμένοις ἔθνεσιν, αὐτὸ δὲ τὸ μέτρον οὐκ ἴσον τῷ ρωμαϊκῷ· χροῶνται γὰρ ἄλλως ἄλλῳ ξεστιαῖῳ μέτρῳ. Γαληνοῦ, περὶ συνθέσεως φαρμάκων τῶν κατὰ γένη, I, 16 σ. 435. Πρβλ. *Aug. Böckh*, *Metrologische Untersuchungen über Gewichte, Münzfüsse und Masse des Alterthums*. Berlin 1838 σ. 203. *Paul Tannery*, ἄρθρ. *mensura. Daremberg - Saglio*, *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines*. Περὶ τῶν ἀναλογιῶν τοῦ ξέστου πρὸς ἄλλα μέτρα κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. *Migne P. G.* 43 σ. 280-281. *G. Ostrogorsky*, *Löhne und Preise in Byzanz*. *Byz. Zeits.* 32, 324.

⁸⁾ Ἡρώνας Ἀλεξανδρέως, Γεωμετρικὰ 23, 23 κέ. Πρβλ. *Πεδισιήμου*, Γεωμετρία ἢ σύνοψις περὶ μετρήσεως καὶ μερισμοῦ τῆς γῆς σ. 19: *τὸ γὰρ τέταρτον τῆς λίτρας οὐγγία εἰσὶ γ'...*

⁹⁾ ΔΑ 149, 131 (Χαβιαράς, Σύμη 1910). *Ι. Σ.* Ἀρχελάου, Σινασσός. Ἀθῆναι 1899, 258.

¹⁰⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 77.

Ἡ παλιάτσα, ἡ παλιάσα, μπαλιάτσα, ἦτο πῆλινον δοχεῖον ἐν χρήσει παλαιότερον κυρίως εἰς τὰς νήσους. Εἰς Κυκλάδας εἶχε χωρητικότητα 7-10 ὀκάδων ¹⁾. Κατὰ πληροφορίας ἐκ Κεφαλληνίας ἡ ἐκεῖ ἐν χρήσει εἰς παλαιότερους χρόνους παλιάτσα ἦτο δοχεῖον χωροῦν ὑπὲρ τὰς 10 πίντας ²⁾, ἦτοι περὶ τὰς 20-26 ὀκάδας. Ἐν Αἰτωλῖα μὲ τὸ ὄνομα παλιάτσα ἢ μπαλιάτσα ἦτο γνωστὸν δοχεῖον εἰσαγόμενον ἐκ τοῦ ἑξωτερικοῦ ³⁾, ὡς καὶ κέντημα ἀπεικονίζον τὸ δοχεῖον ⁴⁾.

Τὸ πιθάρι ⁵⁾, τὸ βυζαντινὸν πιθάριον ⁶⁾, τὸ γνωστὸν μέγα πῆλινον δοχεῖον, ἔχει χωρητικότητα κυμαινομένην ἀπὸ 75 - 80 ὀκάδας. Εἰς Κυκλάδας καὶ Δωδεκάνησον πίθος χωρητικότητος 70 περίπου ὀκάδων εἶναι γνωστὸς μὲ τὸ ὄνομα μεθήρα, τοῦ ὁποίου εἶναι ἄγνωστος ἡ ἐτυμολογία. Ἀναλόγως τῆς χρήσεως λαμβάνει τὰ ὀνόματα: Τυρομεθήρα, συκομεθήρα, σταφυλομεθήρα, κρασομεθήρα, ρακομεθήρα ⁷⁾ κλπ. Ἐν Ἰκαρίᾳ πίθος χωρητικότητος 60-70 ὀκάδων καλεῖται ποδόχι.

Πρὸς μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιεῖται ἐπίσης εἷς τινὰς νήσους δοχεῖον καλούμενον πίντα (ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ pinta), χωρητικότητος 2 1/2 ὀκάδων ⁸⁾.

Τὸ σέκιο, ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ secchio, εἶναι δοχεῖον χρησιμοποιούμενον ὡς μέτρον χωρητικότητος καὶ ἰσοδυναμοῦν, κατὰ τὰς ὑπαρχούσας πληροφορίες, πρὸς 16 ὀκάδας ἐν Μάνη ⁹⁾, πρὸς 8 ὀκάδας ἐν Θήρα ¹⁰⁾ καὶ Εὐβοίᾳ ¹¹⁾.

Τὸ σίκλον ἢ ἡ σίκλα, σιούκλα, σοῦγλος, ἀγγεῖον χρησιμοποιούμενον καὶ ὡς μέτρον ξηρῶν καρπῶν (βλ. ἄνωτ. σ. 77), ἔχει διάφορον κατὰ τόπους χωρητικότητα: Ἐν Ἡλείῳ ἢ σιούκλα εἶναι μετρικὴ μονὰς οἴνου ἢ ρακῆς, ἀντι-

¹⁾ ΛΑ 503 σ. 115 (Ἄ. Κουκουλέ, Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917) ΛΑ 771 α σ. 28 (Βογιαζίδης, Ἄνδρος 1918). Δ. Πασχάλης, ἐνθ' ἄν. σ. 93. Πρβλ. Ζωγρ. Ἄγων Β 11.

²⁾ Ἄνδρ. Λασκαράτου, Ποιήματα. Ἀθήναι 1916 σ. 41. Πρβλ. ΙΑ 586 σ. 19 (Μουρελάτος, Πάλλη Κεφαλληνίας 1937). Περὶ τῆς λέξεως πίντα βλ. κατωτέρω.

³⁾ Δ. Λουκοπούλου, Αἰτωλικαὶ οἰκῆσεις. Ἀθήναι 1925 σ. 76.

⁴⁾ Δ. Λουκοπούλου, Πῶς ὑφαίνουσι καὶ ντύνονται οἱ Αἰτωλοί. Ἀθήναι 1927 σ. 40.

⁵⁾ Τὸ ὑποκορ. πιθόπουλον εὐρίσκομεν συχνὰ εἰς πολαιότερα ἔγγραφα. Βλ. Ἰ. Τ. Βισβίζη, Περιουσιακαὶ σχέσεις συζύγων. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 1 σ. 82. 93. 97. 102 κ. ἄ.

⁶⁾ Βλ. Φ. Κουκουλέ, ἐνθ' ἄν. Ε', 293.

⁷⁾ ΙΑ 447 σ. 120 (Δ. Ζευγώλη, Ἀπύρανθος 1928). ΛΑ 898 σ. 131 (Ἐαρινός, Σύμη 1895).

⁸⁾ ΙΑ 118 σ. 123 (Ἄν. Κουκουλέ, Γλωσσικὴ ὕλη ἐκ διαφόρων τόπων 1917). Πρβλ. ΙΑ 609 σ. 34 (Τακτικός, Λευκάς 1939).

⁹⁾ Φ. Κουκουλέ, Οἴνουτιακά σ. 81.

¹⁰⁾ ΙΑ 547 σ. 81 (Γεωργακάς, Θήρα 1937).

¹¹⁾ ΛΑ 713 σ. 132 (Φάβης, Εὐβοία 1920). Ἐν Εὐβοίᾳ εἶναι γνωστὸν τὸ δοχεῖον μὲ τὸν τύπον σέγκι.

στοιχοῦσα πρὸς 50 δακάδας¹⁾. Ἐν Πελοποννήσῳ ὁ σοῦγλος εἶναι εἶδος κουβᾶ, χωρητικότητος 10-12 δακάδων, χρησιμοποιούμενος συνήθως πρὸς ἀντλήσιν ὕδατος ἐκ τῶν φρεατῶν. Ἐν Καρπάθῳ εὐρίσκομεν τὴν σίκλαν ἴσην πρὸς δύο δακάδας καὶ τὴν δίσικλαν ἴσην πρὸς τέσσαρας δακάδας²⁾.

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἀγγείων, τῶν διὰ τὴν μέτρησιν τῶν ὑγρῶν χρησιμοποιούμενων, πολὺ ἐνδιαφέροντες διὰ τὴν ἔρευναν εἶναι οἱ διάφοροι τρόποι μετρήσεως, οἱ ἐν χρήσει εἰς τὴν ὑπαιθρον παρὰ τοῖς ἀγρόταις διὰ τὴν διανομὴν τοῦ ὕδατος πρὸς ἄρδευσιν. Περὶ τούτων ὀλίγας μόνον δυστυχῶς εἰδήσεις δύναμαι νὰ παραθέσω ἐνταῦθα. Συνήθης μετρικὸς ὄρος εἶναι ὁ ποτιστής, σημαίνων ποσότητα ὕδατος, ἀρκοῦντος ν' ἄρδευσῇ μίαν σποριὰν ἀγροῦ. Ἡ διὰ τοῦ αὔλακος τοῦ μύλου (μυλαύλακο) διοχετευομένη ποσότης ὕδατος καταέμεται συνήθως εἰς ποτιστάς. Ὑποδιαίρεσις τοῦ ποτιστοῦ εἶναι τὸ κεραμίδι νερό, ἧγουν ποσότης ὕδατος, διοχετευομένη διὰ κεράμου ἀνεστραμμένης. Δύο κεραμίδια νερὸ ἀποτελοῦν ἓνα ποτιστήν. Τὸ κεραμίδι ὠνομάζετο παλαιότερον καὶ ζυγάρι, ἐκ τοῦ γεγονότος ὅτι τὸ ὕδωρ διοχετεύετο διὰ κεράμων συνεζευγμένων³⁾. Ἐν Κύπρῳ πρὸς διακανονισμόν τῆς ποσότητος τοῦ ὕδατος, ὅπερ ἐδικαιοῦτο ἕκαστος τῶν κατοίκων, μεταχειρίζονται ἐνίοτε εἶδος κλειψύδρας, λειτουργούσης με ἄμμον καὶ γνωστῆς μετὰ τὸ ὄνομα *μιζαρόλλιν* (ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *mezzaruola*)⁴⁾.

ε) Ὅργανα σταθμίσεως καὶ σχετικοὶ ὄροι καὶ ἐκφράσεις

Ὡς ἐπίμετρον εἰς τὸ περὶ μέτρων χωρητικότητος κεφάλαιον παραθέτω τινὰ περὶ ὀργάνων σταθμίσεως, ὡς καὶ τοὺς σχετικοὺς ὄρους καὶ ἐκφράσεις. Εἰς τὸ κεφάλαιον τοῦτο θὰ περιλάβω μόνον παλαιότερά τινα ὄργανα ζυγίσεως, ἅτινα ἤδη ἀρχίζουσιν νὰ ἐκλείπουν, ἀντικαθιστάμενα ὑπὸ ἄλλων νεωτέρων καὶ ἀκριβεστέρων.

Παλαιὸν μέσον πρὸς ζύγισιν εἶναι τὸ στατέρι (ὁ στατήρ), γνωστὸν ἄλλως

¹⁾ ΛΑ 36, 88 (Σάρρος, Ἡπειρος 1888).

²⁾ *Μανωλακάκη*, Καρπαθιακά. Ἀθήναι 1896 σ. 212. Πρβλ. ΛΑ 431 σ. 220 (*Μανωλακάκης*, Κάρπαθος 1893). Παλαιότερον φαίνεται ὅτι ὑπῆρχον εἰδικοί τεχνῖται κατασκευασταὶ σίκλων, οἱ σικλάδες: *Οἱ μαστόροι τῆς λαγηνικῆς τέχνης, οἱ λαγηνάδες ἢ τσουκαλάδες ἢ γαβαθάδες ἢ σικλάδες ἢ καναλάδες*. Συμφωνητικὸν μαστόρων τοῦ ἔτους 1712. Βλ. Στ. Καββάδα, Οἱ κώδικες Χίου. Χίος 1950 σ. 90.

³⁾ Βλ. Δ. Δουκοπούλου, Γεωργικὰ Ρούμελης. Ἀθήναι 1938 σ. 218.

⁴⁾ ΛΑ 1150 σ. 85 (*Περισσιάνης*, Κύπρος 1925).

μέ τὸ ὄνομα καντάρι¹⁾ ἢ ζύγι καὶ διαλεκτικῶς ζύγι ν, ζύ, ζὺν (τὸ) (Κύπρος, Μ. Ἀσία), ζύγια, (τὰ) (Κέρκυρα), ζύγια, (ἡ) (Σιάτιστα), ζύγα, (ἡ) (Θεσσαλία²⁾).

Δέον νὰ σημειωθῆ, ὅτι τὸ καντάρι εἶναι γνωστὸν ἰδιαιτέρως καὶ ὡς μονὰς βάρους, ἀντιστοιχοῦσα πρὸς 44 ὀκάδας. Κατὰ καντάρια ὑπολογίζουσι ἐν Πελοποννήσῳ τὴν ἄσβεστον ἐν Κύπρῳ τὸ καντάρι σπόρων βάμβακος ἰσοδυναμεῖ πρὸς 180 ὀκάδας³⁾. Ὡς μονὰς βάρους τὸ καντάρι ἀπαντᾷ συχνὰ εἰς ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς τουρκοκρατίας⁴⁾.

Εἷς τινὰς τόπους ἦτο ἐν χρήσει πρὸ ὀλίγων ἐτῶν μικρὸν ξύλινον στατέρι, τὸ λεγόμενον καμπανὸν⁵⁾ ἢ λογαροκό, λογαρακό⁶⁾. Ὁ δεύτερος οὗτος ὄρος φέρεται καὶ ὡς μονὰς βάρους, μετὰ διαφορὰν κατὰ τόπους ἀξίαν: Ἐν Ἰμβρῳ τὸ λογαρικὸ εἶναι ἴσον πρὸς 15 δράμια μετὰξης⁷⁾, ἐν Πόντῳ⁸⁾ καὶ Χαλκιδικῇ μετὰ τοὺς ὄρους τὸ λογαρίκιν, ἢ λογαροκή, ἐννοοῦν ποσότητα ἴσην πρὸς ἡμίσειαν ὀκάν. Ὡς μονὰς βάρους ἢ λογαρική ἀπαντᾷ εἰς παλαιὰ ἔγγραφα: *βάλε ὕδωρ λογαρικὴν μίαν ἤγουν λίτραν μίαν εἰς τζουκαλόπουλον*⁹⁾.

Οἱ μᾶλλον συνήθειοι ὄροι σχετικοὶ πρὸς τὴν ζύγισιν εἶναι οἱ ἐξῆς: τὸ πρὸ κάμπανο¹⁰⁾, λεγόμενον ἄλλως ντάρρα, ἀντάρρα¹¹⁾, σημαῖνον τὸ βάρος τοῦ

¹⁾ Ἡ λέξις προέρχεται ἐκ τοῦ ἀραβικοῦ *kanrar*.

²⁾ Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικά Α' σ. 404.

³⁾ *Α. Πανάρετος*, ἔνθ' ἀν. σ. 67.

⁴⁾ *Μηδενί τε μηδὲν ὀφείλον παρέχειν, εἰμὴ μόνῃ τῇ καθ' ἡμᾶς τοῦ Χριστοῦ μεγάλῃ ἐκκλησίᾳ καθ' ἕκαστον χρόνον ἀνὰ ἡμῶν καντάριον μέλιτος ὡς σημεῖον ὑποταγῆς κατὰ τὴν τάξιν τῶν σταυροπηγίων.* (Συγγίλιον Πατριάρχου Κωνσταντινουπόλεως Καλλινίκου Β' τοῦ ἔτους 1700). Βλ. *Δ. Α. Ζακνθηνοῦ*, Ἀνέκδοτα πατριαρχικά ἔγγραφα τῶν χρόνων τῆς Τουρκοκρατίας. Περιοδ. Ἑλληνικά 2 (1929) σ. 396. Πρβλ. καὶ *Franz. Dölger*, ἔνθ' ἀν. 21, 12.

⁵⁾ *Ε. Σταματιάδου*, Ἰακριακά, σ. 30. Πρβλ. Ἀθηνᾶ 6, 455. ΛΑ 1413, 78 (*Ἀναγνωστοπούλου*, Μονοφάσιον 1925). Εἰς παλαιὸν δημοτικὸν ἄσμα εὐρίσκομεν τοὺς στίχους:

*Κι ἡ κόρη ἔκλωθε μαλλιὰ, ἔκλωθε καὶ λινάρια
στὸ κάμπανο ἐσύρανε, λείπεται τρὰ σκουλλοῦδια...*

Περὶ τῆς χρήσεως τοῦ καμπανοῦ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β', I, σ. 251.

⁶⁾ ΛΑ 1539 σ. 130 (*Ἑλ. Ἀνδριώτη*, Ἰμβρος 1930). ΙΑ 449 σ. 36 (*Ἀνδριώτης*, Σαμοθράκη 1928). Εἰκόνα τοῦ ἐν Θράκῃ χρησιμοποιουμένου στατηῆρος βλ. ἐν *Γ. Α. Μέγα*, Θρακικά οἰκήσεις. Ἐπετ. Λαογρ. Ἀρχείου 1 (1939), πῖναξ Γ, 1.

⁷⁾ *Νικ. Γλύκα*, Λεξιλόγιον Ἰμβροῦ. Ζωγράφ. Ἀγών 2, 17.

⁸⁾ *Ἀρχεῖον Πόντου*, 7, 96. 138 (Κοτύωρα). ΛΑ 31, 461 (*Βαλαβάνης*, Πόντος 1912).

⁹⁾ Κῶδιξ ἀριθ. 378 τῆς μονῆς Κουτλουμουσίου, 16ου αἰῶνος. Βλ. ΙΑ 321 α, 245 (*Α. Παπαδόπουλος*, Χαλκιδική 1920).

¹⁰⁾ ΛΑ 916 σ. 261 (*Λουκόπουλος*, Αἰτωλία 1928).

¹¹⁾ ΛΑ 146 σ. 44 (*Χαβιαρᾶς*, Σύμη 1910).

σκεύους ἢ ἀγγείου, εἰς ὃ πρόκειται νὰ ἐναποτεθῆ τὸ πρὸς ζύγισιν εἶδος. Π ρ ὁ κ ο υ φ ο (τὸ) ὀνομάζεται ἐν οἰονδίποτε σκεῦος, ὅπερ ζυγίζεται μετὰ τινος εἶδους πολὺ ἐλαφροῦ καὶ μὴ δυναμένου νὰ σταθμισθῆ χωριστά, ἐλλείψει καταλλήλων ὀργάνων. Μετὰ ταῦτα ζυγίζεται ἰδιαίτερος τὸ πρόκουφον καὶ δι' ἀφαιρέσεως τοῦ βάρους τούτου ἐκ τοῦ πρώτου, τοῦ συνολικοῦ βάρους, εὐρίσκεται τὸ βάρος τοῦ πρὸς ζύγισιν ἐλαφροῦ ἀντικειμένου¹⁾. Π ρ ὁ σ β α ρ ο (τό): συνήθης ὄρος σημαίνων κατὰ τι βαρύτερον: *ὀκὰ εἶναι καὶ πρόσβαρο* (κατὰ τι βαρύτερον τῆς *ὀκᾶς*²⁾).

Τὰ σταθμὰ τῆς πλάστιγγος ὀνομάζονται γενικῶς ζύγια ἢ βάρη. Ἐν Καρπάθῳ χρησιμοποιοῦν τὸν ὄρον ἀ ν τ ῖ σ τ α φ ο ν, ἐκ τοῦ ἀρχ. ἑλληνικοῦ ἀντίσταθμος, καὶ ἐν Κυθήροις τὸν ὄρον ἀ ν τ ῖ σ η κ ο³⁾. Ἐν Κρήτῃ ἐχρησιμοποιοῦν παλαιότερον ὡς ἀντίσταθμον πυρήνας ξυλοκεράτων, τὰ λεγόμενα κ ο υ ρ κ ο υ μ ῖ λ ῖ θ ρ α⁴⁾, ὡς ἀκριβῶς εἰς ἀρχαιότερους χρόνους ἐχρησιμοποιοῦν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν τὰ ξ υ λ ὄ κ ο κ κ α ἢ κ ὄ κ κ ο υ ς⁵⁾.

Πρὸς δῆλωσιν ψευδοῦς καὶ ἀπατηλῆς σταθμίσεως, θεωρουμένης, ὡς γνωστόν, ὡς πράξεως ἀνηθίκου καὶ κολασίμου⁶⁾, εἶναι συνήθεις οἱ ὄροι πα ρ α ζ υ γ ι ᾶ ζ ω, πα ρ α ζ ῦ γ ι α σ μ α, πα ρ α ζ ῦ ι ν, ξ ι γ κ ο ζ υ γ ι ᾶ ζ ω, ξ ι γ κ ο ζ ῦ γ ι α σ μ α, β α ρ υ ζ υ γ ι ᾶ ζ ω κ λ π. Σημειωτέον, τέλος, ὅτι πρὸς ἔλεγχον τῶν ὀργάνων σταθμίσεως, ὑπῆρχε παλαιότερον ὁ δημόσιος στατήρ, τὸ καντάρι⁷⁾, διὰ τοῦ ὁποίου ἠλέγχοντο οἱ ἰδιωτικοὶ στατήρες, κάτι ἀνάλογον δηλαδὴ πρὸς τὴν σημερινὴν δη-

¹⁾ Παπαζαφειροπούλου, Περιυναγωγὴ ἐν λ.

²⁾ Παπαζαφειρόπουλος, ἔνθ' ἀν. ἐν λ.

³⁾ Ἱστορικὸν Λεξικὸν Ἀκαδημίας Ἀθηνῶν, λ. ἀντίσταφον, ἀντίσηκον.

⁴⁾ ΛΑ 783 σ. 217 (*Ζωγραφάκης*, Κρήτη 1892). Τοὺς κόκκους ξυλοκεράτων ἐχρησιμοποιοῦν πρὸς τὸν αὐτὸν σκοπὸν καὶ οἱ Τοῦρκοι καὶ ἐκεῖθεν ἡ λέξις καράτι ὡς ἀντιδάνειον. Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Β, I σ. 251.

⁵⁾ Βλ. *F. Hultsch*, Metrologicorum scriptorum reliquiae. Lipsiae 1864, I σ. 245, στίχ. 22. *Du Cange*, Gloss. gr. λ. ξυλόκοκκον. Πρβλ. *Φ. Κουκουλέ*, ἔνθ' ἀν.

⁶⁾ Πρβλ. τοὺς στίχους τοῦ γνωστοῦ δημοτικοῦ ἕσματος, ὅπου ὁ ἀετὸς κρατεῖ εἰς τὰ νύχια του κεφάλι κριματισμένο καὶ τὸ ἐρωτᾷ:

*Κεφάλι μ', τί κακό 'καμες, πὸν σὲ τοιμπᾶν τὰ ὄρνια,
νὰ μὴν ἐβαρυνζύγισες, νὰ μὴν ἀκριβοπούλεις;*

(Λαογραφία, 1, 268, 62)

⁷⁾ *Κανταρτζής* ἐκαλεῖτο ἄλλοτε ὁ ἐπιμελούμενος τὸν δημόσιον στατήρα ἐντεῦθεν καὶ τὸ γνωστὸν ἐπώνυμον Κανταρτζής ἢ Καταρτζής. Ἐν Χίῳ ὁ ὄρος *Κανταρτζής* ἔχει εὐρυτέραν ἔννοιαν, ἀποδιδόμενος γενικώτερον εἰς τοὺς ὀπωρομεσίτας. Περὶ τούτου βλ. Περιοδικὸν τοῦ ἐν Χίῳ συλλόγου Ἀργέντη, τόμ. 1ος, τεύχος 2. Χίος 1939 σ. 133 κέ.

μοσίαν ὑπηρεσίαν τῶν σταθμῶν. Διὰ τὴν συντήρησιν τοῦ δημοσίου τούτου στα-
τῆρος διετίθετο ἄλλοτε παρὰ τῶν κοινοτήτων εἰδικὸν κονδύλιον¹⁾.

Προτοῦ νὰ κλείσωμεν τὸ κεφάλαιον περὶ ὀργάνων σταθμίσεως, δέον νὰ ση-
μειώσωμεν, ὅτι εἶδη τινὰ ἐξ ἐκείνων, ἅτινα δύνανται νὰ ἀριθμηθοῦν κατὰ τεμά-
χια, ὡς τὰ ἐσπεριδοειδῆ π.χ., δὲν ζυγίζονται, ἀλλ' ὑπολογίζονται εἰς ἀριθμούς,
λαμβάνομένης ὡς βάσεως μιᾶς δεκαδικῆς μονάδος. Τοιαύτη μονάς, γνωστὴ εἰς δια-
φόρους τόπους, εἶναι τὸ κεντηνάρι ἢ κιντηνάρι, ἐκ τοῦ λατινικοῦ cente-
narium (ἰταλ. centenario), σημαῖνον ποσότητα ἑκατὸν ἀντικειμένων. Εἰς τινα χω-
ρία μετροῦν κατὰ κεντηνάρια τὰ σκόρδα²⁾, τὰ κάρυα, τοὺς κοιλίας³⁾ κ.ἄ.δ. Τὸ
μέτρον, γνωστὸν ἤδη ἀπὸ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν χρόνων⁴⁾, ἀπαντᾷ συχνὰ κατὰ τὴν
βυζαντινὴν ἐποχὴν πρὸς δῆλωσιν ποσοῦ νομισμάτων⁵⁾. Οὕτως ὁ ἐκ τοῦ ἀερικοῦ
φόρος π.χ. ἀπέδιδεν ἐτησίως εἰς τὸ δημόσιον 30 κεντηνάρια χρυσοῦ⁶⁾. Μὲ τὴν
πάροδον τοῦ χρόνου ὅμως ἐλησμονήθη ἡ ἔννοια τοῦ ἑκατόν, καὶ ὁ ὄρος ἐχρησιμο-
ποιήθη πρὸς δῆλωσιν ἄλλου ἀριθμοῦ κατὰ συνθήκην. Τοῦτο παρατηρεῖται σήμερον
εἰς τινα μέρη τῆς Πελοποννήσου π.χ., ὅπου ἓνα κιντηνάρι σκόρδα ἀποτελεῖται ἀπὸ
δύο πλέχτρες, ἐκάστη τῶν ὁποίων ἔχει 25 σκόρδα.

Πρακτικὴ μέθοδος πρὸς συγκράτησιν τοῦ ποσοῦ τῶν ἀριθμουμένων εἰδῶν,
λίαν διαδεδομένη, εἶναι ἡ ἐξῆς: Διὰ τοῦ ὄνυχος ἢ αἰχμηροῦ τινος ὀργάνου χαράσ-
σουν κατὰ μῆκος τῆς ἐπιφανείας ράβδου, συνήθως ἐκ κυδωνέας, ἐγκοπιάς, ἐκάστη
τῶν ὁποίων ἀντιπροσωπεύει μετρικὴν τινα μονάδα, ὀκτάν, ἑκατοντάδα, χιλιάδα
κ.τ.δ. Αἱ χαρασσόμεναι ἐγκοπαὶ ὀνομάζονται συνήθως κόκκες⁷⁾ σημάδια, ἢ

1) Βλ. Θ. Δρακάκη, ἔνθ' ἄν. σ. 109. (*Ἀπολογισμὸς τοῦ ἔτους 1793).

2) ΙΑ 586 σ. 15 (*Μουρελάτος*, Κεφαλληνία 1940). ΙΑ 606 σ. 103 (*Βαγιακάκος*, Μάνη 1939).
ΙΑ 590 σ. 80 (*Κοσμής*, Σίφνος 1942). Σημειωτέον ὅτι τὰ σκόρδα ἀριθμοῦν καὶ κατὰ κε-
φά-
λια, ὡς καὶ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους: σκόρδα κεφάλια δώδεκα καὶ τσίρους δεκαπέντε.
Βλ. Φ. Κουκουλέ, Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικὰ Α' σ. 176.

3) ΛΑ 441 σ. 186 (**Ἀνόνημος*, Κρήτη 1892).

4) *Κεντηνάριον ἀπὸ τοῦ παρὰ Ῥωμαίοις κέντιον, ὃ ἐστὶν ρ'.* **Ἡρώνας Ἀλεξανδρέως*,
Περὶ μέτρων 60, 2. Πρβλ. *Προκοπίου*, Περσικοὶ πόλεμοι 23: *ἔλκει καὶ λίτρας τὸ κεντηνάριον*
ἑκατόν, ἀφ' οὗ δὴ καὶ ὀνόμασται κέντιον γὰρ τὰ ἑκατόν καλοῦσι Ῥωμαῖοι. Βλ. καὶ *Σουίδα*ν ἐν
λ. κεντηνάριον.

5) *Καὶ ἐξύγιαν τα καὶ ἐβγήκαν διακόσια κεντηνάρια χρυσάφι καθαρὸν.* Ν. Γ. Πολίτου,
Βυζαντιναὶ παραδόσεις. Λαογραφία 3, 356. *Τὸ κεντηνάρι ἔναι φλωρία χίλια καὶ ἡ κάθε λίτρα*
ἔναι φλωρία ἑκατόν. F. H. Marschall, *The chronicle of Malaxos. Byz. Neugr. Jahr.* 5, 15.

6) Π. Καλλιγᾶ, Μελέται καὶ λόγοι I, 226.

7) Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ *cocca* (γαλλικὸν *coche*). Βλ. *Κοραῆ*, Ἄτακτα 4, 237.

τάλιες¹⁾, ἡ δὲ ράβδος, ἐφ' ἧς χαράσσονται, τσιέτουλα²⁾). Οὕτως ἐν Χίῳ συγκεντρώνοντες τὰ ἐσπεριδοειδῆ κατὰ χιλιάδας, μεθ' ἐκάστην συγκεντρουμένην χιλιάδα χαράσσουν μίαν κόκκαν³⁾). Ἐν Νάξῳ χαράσσουν εἰς τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀρμεοῦ σημάδια, ἕκαστον τῶν ὁποίων δηλοῖ ὠρισμένην ποσότητα γάλακτος⁴⁾). Ἡ αὐτὴ πρακτικὴ μέθοδος μὲ παραλλαγὰς τινάς, ἀναλόγως τῶν περιστάσεων, ἐφαρμόζεται καὶ ὑπὸ ἄλλων ἐπαγγελματιῶν. Οἱ βαφεῖς π. χ. ἐν Κύπρῳ, παραλαμβάνοντες ἔνδυμα πρὸς βαφήν, χαράσσουν κόκκες εἰς τὴν τσιέτουλαν καὶ μετὰ ταῦτα χωρίζουν αὐτὴν εἰς δύο ἡμίση, ἕξ ὧν τὸ μὲν ἐν λαμβάνει ὁ πελάτης, τὸ δὲ ἄλλο κρατεῖ ὁ βαφεύς. Ἐπανερχόμενος ὁ πελάτης πρὸς παραλαβὴν τοῦ ἐνδύματός του, παραδίδει τὴν τσιέτουλάν του εἰς τὸν βαφέα, ὁ ὁποῖος δοκιμάζει ἂν συμπίπτουν αἱ ἔγκοπαὶ (κόκκες) τῆς τσιέτουλας τοῦ πελάτου μετὰ τῶν τῆς παρ' αὐτοῦ κρατηθείσης καὶ ἐπὶ τοῦ ἐνδύματος προσηρηθείσης, καί, ἐν καταφατικῇ περιπτώσει, παραδίδει τὸ ἔνδυμα⁵⁾).

Γ' ΜΕΤΡΑ ΕΠΙΦΑΝΕΙΑΣ

Κατὰ τὴν ἀνωτέρω ἐξέτασιν τῶν μέτρων χωρητικότητος ἀνεφέραμεν τὴν κρατοῦσαν γενικῶς συνήθειαν τοῦ προσδιορισμοῦ κατὰ προσέγγισιν τῆς καλλιεργουμένης γῆς, ἀναλόγως τοῦ πρὸς σπορὰν ἀπαιτουμένου ποσοῦ δημητριακῶν. Ἐκτὸς ὅμως τοῦ τρόπου τούτου μετρήσεως, εὐρίσκομεν καὶ ἄλλα εἰδικὰ μέτρα ἐπιφανείας. Γενικῆς χρήσεως εἶναι τὸ στρέμμα, ἐπιστήμως μὲν ὑπολογιζόμενον εἰς 1000 τετραγωνικά μέτρα (τὸ τουρκικὸν ἴσον πρὸς 1270 τετραγ. μέτρα), κατὰ τόπους δὲ προσδιοριζόμενον κατὰ διαφόρους πρακτικὸς τρόπους. Ἐν Χαλκιδικῇ καὶ Αἰτωλίᾳ π. χ. μὲ τὸ στρέμμα ἐννοοῦν τετράγωνον, τοῦ ὁποίου ἐκάστη πλευρὰ ἴσοῦται πρὸς 40 βήματα, σκέλια, ἀνδρὸς μεγάλα⁶⁾). Ἐν Ἡλείᾳ διακρίνουν τὸ παλαιὸν στρέμμα ἴσον πρὸς 50×50 πάσσα καὶ τὸ γαλλικὸν ἴσον πρὸς 40×40 πάσσα (1600 τετραγ. μέτρα)⁷⁾. Ὁ κατὰ στρέμμα ὑπολογισμὸς τῆς καλλιεργουμένης γῆς

¹⁾ Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ taglia.

²⁾ Ἐκ τοῦ ἰταλικοῦ cedola. Ἐν Θράκῃ εὐρίσκομεν ὡς συνώνυμον τὴν λέξιν ραμπόσι (ἐκ τοῦ σλαβικοῦ raboch). Βλ. *Κ. Μυρτίλου - Ἀποστολίδου*, Τὰ Ἀρχεῖα τοῦ ἐν Φιλιππουπόλει ἐσναφίου τῶν ἀμπατζήδων. Ἀρχεῖον θράκικοῦ θησαυροῦ Ζ (1940-41) σ. 65.

³⁾ ΛΑ 692 σ. 125 (*Βίος*, Χίος 1918). Πρβλ. Ἀθηνᾶ 28,272.

⁴⁾ ΛΑ 1121 σ. 268-9 (*Σιγάλας*, Νάξος 1924).

⁵⁾ ΛΑ 1538 σ. 88-9 *Ἐρωτόκριτος*, Κύπρος 1930).

⁶⁾ ΙΑ 650 σ. 139 (*Παπαθανασίου*, Ἀργαία 1950). Βλ. καὶ Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας ἐν λ. στρέμμα.

⁷⁾ ΙΑ 646 σ. 67 (*Ψυχογιός*, Ἡλεία 1950).

είναι λίαν συνήθης εις παλαιὰ ἔγγραφα βυζαντινῶν χρόνων καὶ τῆς τουρκοκρατίας¹⁾. Σημειωτέον ὅτι τὸ στρέμμα ἀπαντᾷ καὶ ὡς μονὰς μήκους μὲ ὠρισμένην ἀξίαν ἢ ὡς ἀπλή ἔκφρασις, σημαίνουσα μεγάλην ἀπόστασιν. Οὕτως ἐν Αἰτωλία μὲ τὸ στρέμμα ἐννοοῦν ἀπόστασιν 30 περίπου βημάτων, συνήθης δὲ εἶναι πολλαχοῦ ἢ χρῆσις τοῦ ὄρου μετὰ τινος ἀριθμητικοῦ προσδιορισμοῦ πρὸς δήλωσιν τοῦ μακράν: 10 στρέμματα μακριὰ π.χ. λέγεται μὲ τὴν ἔννοιαν τοῦ πολὺ μακράν²⁾.

Ἐν Κύπρῳ ὡς μονάδα ἐπιφανείας ἴσην μὲ τὸ στρέμμα μεταχειρίζονται τὴν σκαλίαν³⁾.

Μετρικὸς ὄρος ἐπιφανείας, συνήθης ἐπίσης, εἶναι ἡ σποριά. Σημαίνει κατ' ἀρχὴν λωρίδα γῆς, χωριζομένην δι' αὐλάκος παρὰ τοῦ γεωργοῦ πρὸ τῆς ἐνάφξεως τῆς σπορᾶς⁴⁾. Χωρίζω σποριᾶς ἢ κόβω σποριᾶς εἶναι οἱ συνήθως χρησιμοποιούμενοι ὄροι. Κατὰ τόπους ἡ σποριά σημαίνει ὠρισμένην ἐπιφάνειαν γῆς, καθοριζομένην ἐν ἀναλογία πρὸς τὸ στρέμμα. Κατ' εἰδήσεις ἐξ Αἰγίνης, Μακεδονίας καὶ Ἡπείρου ἰσοῦται πρὸς τὸ $\frac{1}{4}$ τοῦ στρέμματος⁵⁾, ἐν Ἀργολίδι πρὸς τὸ $\frac{1}{8}$ τούτου⁶⁾. Ἐν Κύπρῳ μεταχειρίζονται τὸν ὄρον προστάθιν ἢ προστάχιν⁷⁾, ἰσοδύναμον πρὸς τὴν σποριάν, ἥτοι $\frac{1}{4}$ τοῦ στρέμματος ἢ τῆς ἐκεῖ

¹⁾ Βλ. *F. Dölger*, *Aus den Schatzkammern d. heil. Berges*, 110, 8. *Ostrogorsky*, *Löhne und Preise in Byzanz*. *Byz. Zeits.* 32 σ. 314. Στ. X. *Σκοπεΐα*, Ἐγγραφα ἐκ Δυτ. Μάνης. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3 (1950) σ. 85, XXX.

²⁾ ΙΑ 113, 19 (*Τριανταφυλλίδης*, Αἰτωλία 1916).

³⁾ ΛΑ 678, 220 (*Φαρμακίδης*, Κύπρος 1917). ΛΑ 949, 101 (*Ἐρωτόκριτος*, Κύπρος 1922). Περὶ τῶν διαφόρων εἰδῶν σκάλας βλ. *Ἄ. Πανάρετος*, ἔνθ' ἀν. σ. 62, 63. *Διπλόσκαλον* ἢ *διπλοσκάλιν*, *δκνυοσκάλιν* ὀνομάζεται ἀγρός δύο σκαλῶν (Κυπριακαὶ Σπουδαί 12 σ. 57). Συνήθεις ἐπίσης εἶναι οἱ ὄροι *μισόσκαλον* ἢ *μισοσκάλιν*, *μονόσκαλον* ἢ *μοοσκάλιν* κ.ο.κ. (αὐτόθι σ. 58).

⁴⁾ Βλ. *Παπαζαφειροπούλου*, *Περὶ σπονταγωγῆς* σ. 501.

⁵⁾ ΛΑ 894 σ. 82 (*Πουλᾶκης*, Αἶγινα 1885). ΙΑ 610, 139 (*Παπαθανασίου*, Χαλκιδικὴ 1950). ΙΑ 539 σ. 12 (*Ποῦλος*, Πιρῆες 1933).

⁶⁾ ΙΑ 570 σ. 63 (*Ποῦλος*, Ἀργολίς 1936).

⁷⁾ *Ἄ. Πανάρετος*, ἔνθ' ἀν. σ. 62. Πρβλ. ΛΑ 697, 15 (*Χατζηπαναγῆς*, Κύπρος 1919). *Ἄθ. Σακελλαρίου*, *Κυπριακά* 2 σ. 764. Ἡ ἐτυμολογία τῆς λέξεως εἶναι ἀγνωστος. Πιθανὴ ἢ παραγωγή ἐκ τοῦ *προστάδιν* (ἐκ τοῦ *προστάδιον*), μαρτυρουμένου ἤδη ἐν παπύρου τοῦ 3ου π. Χ. αἰ. ὡς ὄρου οἰκοδομικοῦ: *Τὴν κάμινον καθελεῖν καὶ στεγάσαι καὶ τοῦ προστάδιον τὰ ἐγγλείποντα [s] τῆς στέγης στεγάσαι...* *Papiri graeci e latini* 5, 546 (*Publicazioni della societa italiana*, Firenze 1917). Περὶ τῆς τροπῆς τοῦ δ εἰς θ (σκιιάδιον—σ'σιάθιν, σπουδάζω—σπουθάζω κλπ.) βλ. *Χρ. Παντελίδου*, *Φωνητικὴ νεοελληνικῶν ιδιωμάτων Κύπρου, Δωδεκανήσου καὶ Ἰκαρίας*. Ἀθήναι 1929 σ. 38.

χρησιμοποιουμένης σκάλας, καὶ τὸ ρῆμα προσταθικιάζω, σημαῖνον χωρίζω δι' αὐλακος τὴν σποριάν¹⁾).

Ἐν Ἀνακοῦ τῆς Καππαδοκίας εὐρίσκομεν ὡς μέτρον τὸ στάμα (βλ. ἀν. σ. 78), σημαῖνον ἐπιφάνειαν καθοριζομένην διὰ τῶν βημάτων 45×45²⁾).

Εἰς τὴν σειρὰν ταύτην τῶν μέτρων ἐπιφανείας πρέπει ν' ἀναφέρωμεν τὰ προερχόμενα ἐκ τῆς πρὸς καλλιέργειαν καταβαλλομένης ἐργασίας καὶ τοῦ πρὸς τοῦτο ἀπαιτουμένου χρόνου. Ὁ τρόπος οὗτος μετρήσεως εἶναι συνηθέστατος παρὰ τοῖς ἀγρόταις: Πέντε μεροδούλια ἢ μεροκάματα ἀμπέλι ἢ ἀμπέλι πέντε ἐργατῶν π.χ. σημαίνει ἕκτασιν ἀμπέλου, δυναμένην νὰ καλλιεργηθῇ ὑπὸ ἑνὸς ἐργάτου ἐργαζομένου ἐπὶ πέντε ἡμέρας ἢ ὑπὸ πέντε ἐργατῶν ἐργαζομένων ἐπὶ μίαν ἡμέραν. Τοιοῦτου εἴδους προσδιορισμοὶ ἐπιφανείας γῆς ἀναφέρονται συχνὰ εἰς παλαιότερα ἔγγραφα³⁾).

Λίαν συνήθης ἐπίσης διὰ τὸν προσδιορισμὸν καλλιεργησίμου γῆς εἶναι ἡ ζευγιά, ζευγαριά ἢ ὄργο⁴⁾. Διὰ τῶν ὄρων τούτων σημαίνεται ἕκτασις γῆς, δυναμένης νὰ καλλιεργηθῇ ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ὑπὸ ζεύγους βοῶν⁵⁾. Μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εὐρίσκομεν ἐν Κρήτῃ τοὺς ὄρους ζευγαρέ, ζευγαρά καὶ βουδέα⁶⁾).

Ὁ κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους γνωστὸς ὄρος ζεῦγος ἢ ζευγάριον, σημαίων ἕκτασιν γῆς 100·200 στρεμμάτων⁷⁾), δυναμένης νὰ καλλιεργηθῇ ὑπὸ ζεύγους βοῶν ἐντὸς ἑνὸς ἔτους καὶ κατὰ τὰς περιόδους τῆς καλλιεργείας⁸⁾,

¹⁾ Ἀ. Παναρέτου, Λέξεις ποὺ ἀναφέρονται στὸ μέγεθος καὶ τὸ σχῆμα τῶν χωραφιῶν. Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 12 (1948) σ. 91.

²⁾ ΛΑ 871, 35 (Ἀνώνυμος, Ἀνακοῦ Μ. Ἀσίας ἀν. χρόν.).

³⁾ ...εἰς τὸ τρουλὲ ἀμπέλι ἐργατῶν δύο (Ἐγγραφοὺν τοῦ 1812 τῆς μονῆς Ἀσωμάτων Ἀμαρίου Κρήτης. Ἐπετ. Ἐτ. Κρ. Σπουδῶν 4, (1941) σ. 58) ...τὸ χωράφι στὸ Σελὸ ἕνα μεροκάμα... (Προκοισύμφωνον τῆς 10ης Νοεμβρίου 1821: Λαογραφία 5, 17). Βλ. καὶ Δ. Παπαγεωργίου, ἔνθ' ἀν. σ. 183.

⁴⁾ ΛΑ 953, 26 (Κακριδῆς, Πάρος 1922). Βλ. καὶ Κοραῆ, Ἄτακτα 4, 18.

⁵⁾ Δ. Πουλάκη, Λεξιλόγιον ἰδία τῆς Σίφνου καὶ τινῶν ἄλλων τόπων. Ζωγράφειος Ἀγών Β' σ. 8. Ἱ. Βογιατζίδου, Κίμωλος, ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς νήσου. Ἀθηνᾶ 35, 120 (ἐπελευθούσης ἐσπέρας ὑπολογίζεται μία ζευγαριά γῆς ἀροθείσης). Π. Γ. Ζεργλέντου, Ἀρχιεπίσκοποι Σαντορήνης σ. 34 σημ. 1. Μνεῖαν τοῦ ὄρου εἰς ἔγγραφα παλαιότερων αἰώνων βλ. Τ. Γκρισοπούλου, Πωλητήρια ἔγγραφα τῆς μονῆς Φιλοσόφου. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλ. Δικαίου 3, 142 ἀρ. 43. Στ. Καββάδα, Οἱ κώδικες Χίου. Χίος 1950 σ. 89.

⁶⁾ Χριστιανικὴ Κρήτη Β' σ. 100, 102 κ.ά.

⁷⁾ Τὸ ζευγάριον ἐσήμαινε μεγαλύτεραν ἕκτασιν, ἐὰν ἐντὸς τῆς καλλιεργουμένης γῆς περιλαμβάνοντο καὶ λειβάδια.

⁸⁾ Μνεῖαν τοῦ ὄρου εὐρίσκομεν συχνὰ εἰς βυζαντινὰ κείμενα: Ἐὰν πωλῶν σοι ἀγρόν, ὑποδείξω σοι τοὺς ὄρους καὶ εἶπω εἶναι τὸν ἀγρόν ρ' ζευγῶν ἐργασίας καὶ ἐνκινηθῇ γῆ...

χρησιμοποιείται επίσης και σήμερα με την αὐτὴν ἔννοιαν. Οὕτως ἡ ἔκφρασις αὐτὸς ἔχει ζευγάρι ἢ κρατεῖ ζευγάρι σημαίνει, ὅτι συντηρεῖ ζεύγος ἀροτριῶντων ζῶων πρὸς ἄροσιν τῶν ἀγρῶν του, καὶ συνεκδοχικῶς, κατέχει ἔκτασιν γῆς, δυναμένην ν' ἀροθῇ ὑπὸ τοῦ ζεύγους τῶν ἀροτριῶντων ἐντὸς ἔτους. Ὑπάρχει δηλαδὴ εἰσέτι ἡ διάκρισις μεταξὺ ζευγαριοῦ καὶ ζευγιᾶς ἢ ζευγαριᾶς¹⁾, τοῦ πρώτου ἀντιστοιχοῦντος πρὸς τὸ βυζαντινὸν ζεῦγος ἢ ζευγάριον καὶ τῆς δευτέρας πρὸς τὸ ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἰσπανίᾳ *jugum*, σημαίνον ἔκτασιν γῆς καλλιεργουμένην ἐντὸς μιᾶς ἡμέρας ὑπὸ ζεύγους ἀροτριῶντων²⁾.

Ἐκτὸς τῶν κοινῶν τούτων ἀγροτικῶν μέτρων ἐπιφανείας, εὐρίσκομεν κατὰ τόπους ἄλλα εἰδικὰ μέτρα, χρησιμοποιούμενα διὰ διαφόρους ἀνάγκας. Οὕτως ἐν Κρήτῃ πρὸς μέτρησιν τοῦ δέριματος ἀγριοχοίρου, ἐξ οὗ κατασκευάζουν ὑποδήματα, μεταχειρίζονται τὸν ἀγροκόπον³⁾. Ἡ λέξις, σύνθετος ἐκ τοῦ ἴχνος-κόπιω, σημαίνει τετράγωνον σανίδα, ἐπιφανείας ἴσης πρὸς τὴν τῶν δύο πελμάτων.

Πολλοὺς ὁμοίους τρόπους μετρήσεων χρησιμοποιούμενους κατὰ περιστάσεις ἠθέλην εὔρει τις διὰ λεπτομεροῦς ἐρεῦνης τῆς ζωῆς καὶ τῶν ἀσχολιῶν τῶν διαφόρων ἐπαγγελματιῶν.

Δ' ΛΕΞΕΙΣ ΚΑΙ ΦΡΑΣΕΙΣ ΕΚΦΡΑΖΟΥΣΑΙ ΚΑΤΑ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΙΝ ΔΙΑΦΟΡΑ ΜΕΤΡΑ

Ἐκτὸς τῶν ἀνωτέρω ἐξετασθέντων μέτρων πρακτικῆς ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον χρήσεως, συναντῶμεν εἰς τὸν καθ' ἡμέραν βίον πολλὰς λέξεις καὶ φράσεις σχετικὰς πρὸς τὴν μέτρησιν. Αὗται δὲ εἶναι δυνατὸν βεβαίως νὰ χαρακτηρισθοῦν ὡς

(*Βασιλικά*, βιβλ. 19. Τίτλ. ια', 42. Ἐκδ. *Heimbach*, Lipsiae 1833). Πρβλ. *Fr. Dölger*, *Aus den Schatzkammern des heiligen Berges*, 7, 76. 45]6 I, 4 κ. ἀ. Τοῦ ἰδίου, *Byzanz und die europäische Staatenwelt*. München 1953 σ. 227. 253. *Χριστιανικὴ Κρήτη Β'*, 69. 75. 77. 100. 102 κέ. *Jean Darrouzès*, *Un obituaire chypriote* σ. 42. f. 201, 237. *Diogenes A. Xanaltos*, *Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte Makedoniens in Mittelalter*, hauptsächlich auf Grund der Briefe des Erzbischofs Theophylaktos von Achrida. München 1937 σ. 40.

¹⁾ Πρβλ. Γ'. Ν. Χατζιδάκι, *Φιλολογικῶν συζητήσεων μέρος Β'*. Ἀθηνᾶ 13 (1901) σ. 277 κέ. Ἰ. Βογιατζίδου, *Κίμωνος, ἱστορικαὶ ἐρευναι περὶ τῆς νήσου*. Ἀθηνᾶ 35 (1923) σ. 88. 120. Φ. Κονκουλέ, *Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Ε'* σ. 252.

²⁾ *Nam in Hispania ulteriore metiuntur jugis, in Campania versibus, apud nos in agro romano ac latino jugeris. Jugum vocant, quod juncti boves uno die exarare possint* (*Varro*, *De re rustica* I, 10, 1-2). Πρβλ. Π. Καλλιγᾶ, *Μελέται καὶ Λόγοι*. Ἀθηνᾶ 1885, I, 290 κέ. G. Ostrogorsky, *Löhne und Preise in Byzanz: Byz. Zeits.* 32 σ. 326-327.

³⁾ ΛΑ 895, 133 /*Ζωγραφάκης*, Κρήτη 1888).

ἀντιπροσωπεύουσαι πραγματικά μέτρα, διότι δὲν ἔχουν ἐφαρμογὴν ἐν τῇ πράξει καὶ σχετικὴν ἀκρίβειαν, ὡς τὰ μέχρι τοῦδε ἐξετασθέντα· εἶναι ὅμως ὄροι μετρικοί, σημαίνοντες κατὰ προσέγγισιν ἀπόστασιν, ὕψος, ποσότητα ἢ βᾶρος, καὶ ἀξιίζει, νομίζω, νὰ παρατεθοῦν ἐνταῦθα, τὸ μὲν διότι ἀντικατοπτρίζουν τὸν τρόπον τῆς σκέψεως τῶν ἀνθρώπων, τὴν δύναμιν τῆς φαντασίας καὶ τὴν εὐστροφίαν τοῦ πνεύματος εἰς τὸ νὰ ἐπινοῇ μεταφορὰς καὶ ἄλλους ἐκφραστικούς τρόπους, τὸ δὲ διότι πολλάκις ὑποδηλώνουν ἀρχεγόνους τρόπους μετρήσεως καὶ ὑποβοηθοῦν σημαντικῶς τὴν ἱστορικὴν καὶ ἐθνογραφικὴν ἔρευναν. Αἱ συνηθέστεραι ἐξ αὐτῶν ἐξετάζονται κατωτέρω κατατεταγμέναι κατὰ τὰς πηγὰς, ἐξ ὧν μεταφορικῶς ἔχουν ληφθῆ, καὶ τὴν δηλουμένην ἔννοιαν.

α) Σχετικαὶ πρὸς τὸν ἄνθρωπον, τὰ μέλη τοῦ σώματός του καὶ τὰς κινήσεις των

1) Πρὸς ἐκφρασιν ὕψους, μήκους ἢ ἀποστάσεως ἐν γένει.

Ἵνα δηλωθῆ, ὅτι ἀντικείμενον ἢ πρᾶγμα ἔχει ὕψος ἀνθρωπίνου ἀναστήματος περίπου, μεταχειρίζονται τοὺς ὄρους: *μπόι*: ψηλὰ ἓνα μπόι, μακρὺς ἓνα μπόι. *Ἀνδρόστεμα*: ψηλὰ ὡς ἓνα ἀνδρόστεμα καλόν¹⁾. Ἡ αὐτὴ ἔννοια ἐκφράζεται ἐν Κύπρῳ μὲ τὴν λέξιν *ἄθθρωπος*²⁾. Ἡ φράσις *ἓνα γόνα, ὡς ἓνα γόνα*, σημαίνει ὕψος ἀπὸ τῶν πελμάτων μέχρι τοῦ γόνατος, χρησιμοποιεῖται ὅμως συνήθως πρὸς δήλωσιν μεγάλης ποσότητος: ἓνα γόνα νερό, ἓνα γόνα χιόνι π. χ. σημαίνει πολὺ νερό, πολὺ χιόνι. *Δρασκελιά*, κατὰ τόπους, *γρασκελιά*, *ἀσκελιά*, κλπ.³⁾, σημαίνει ἀπόστασιν ἴσην πρὸς τὸ ἄνοιγμα τῶν ποδῶν καὶ κατὰ συνεκδοχὴν πολὺ μικρὰν ἔκτασιν: μιὰ γρασκελιά τόπος. Ἡ ἔννοια τοῦ ὀλίγου ἐκφράζεται ἐπίσης διὰ τῆς λέξεως *πατησιὰ* καὶ διαλεκτικῶς *παδικιὰ*⁴⁾ ἢ *πατημασιὰ*⁵⁾, ὅσον δύναται κανεῖς νὰ πατήσῃ καὶ συνεπῶς ἐλάχιστον, μηδαμινὸν διάστημα. Ὁ *δάκτυλος*, ἐκ τῶν γνωστῶν μετρικῶν μονάδων τῆς ἀρχαιότητος⁶⁾, δὲν χρησιμοποιεῖται σήμερον, εἰμὴ μόνον πρὸς δήλωσιν μικροῦ

¹⁾ ΛΑ 398 σ. 3 (*Μανωλακάκης*, Κάρπαθος 1892).

²⁾ *Ἄ. Πανάρετος*, Κυπριακὰ μέτρα, σταθμὰ κλπ. Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 8 σ. 78.

³⁾ Βλ. ἀνωτ. σ. 61.

⁴⁾ *Ἄ. Πανάρετος*, ἔνθ' ἀν. σ. 62.

⁵⁾ *Ὅτε μιὰ πατημασιὰ γῆς νὰ θραφτοῦν* (*Μιχαηλίδου - Νουάρου*, Νομικὰ ἔθιμα Δωδεκανήσου σ. 143).

⁶⁾ *Ἐπὶ δακτύλων θεῖναι τὸ λογίσασθαι.* (*Πολυδεύκους*, Ὀνομ. II, 156). Περὶ αὐτόθι 157: *Τῶν δὲ μέτρων ἔστι μέντοι καὶ δάκτυλος.*

τινος μήκους ἢ ποσότητος: ἓνα δάχτυλο τόπος, ἓνα δάχτυλο ψωμί, ἓνα δάχτυλο νερό κ.τ.δ. Τὴν αὐτὴν ἔννοιαν ἔχει ὁ ὄρος πιθαμή: μιὰ πιθαμὴ ἄνθρωπος (πολὺ μικρός).

Εὐρύτατα διαδεδομένος καὶ παλαιότατος μετρικὸς ὄρος, σημαίνων ἐπίσης μικρὰν τινα ἀπόστασιν, εἶναι τὸ *κυνόστομο* καὶ διαλεκτικῶς *τζυνόστομον*, ἢ *συνόστομον* ἐν Κύπρῳ¹⁾, *γκυνόστομον* ἐν Σάμῳ²⁾, *ζυνόστομο* ἐν Εὐβοίᾳ³⁾, *χυνόστομον* ἐν Αἴνῳ⁴⁾, *ἀγκυνόστομα* ἐν Πάρῳ⁵⁾, *λυνόστομο* ἢ *λυκόστομο* ἐν Βιθυνίᾳ⁶⁾, *λυκοχάσμαν* ἐν Πόντῳ⁷⁾ κ.λπ. Ὁ ὄρος οὗτος σημαίνει ἀπόστασιν, ἣτις περιγράφεται ὑπὸ τοῦ ἀνοίγματος τοῦ ἀντίχειρος καὶ τοῦ δείκτου, καὶ προῆλθεν ἐκ τῆς ὁμοιότητος τοῦ σχήματος τούτου πρὸς τὸ ρύγχος κυνὸς (κυνὸς -στόμα). Ἐννοεῖται, ὅτι ἢ οὕτω προσδιοριζομένη ἔκτασις δὲν δύναται νὰ εἶναι σταθερά, καθόσον κυμαίνεται ἀναλόγως τῆς ἀποστάσεως τοῦ μετρομένου ἀντικειμένου ἀπὸ τοῦ ἐνεργοῦντος τὴν μέτρησιν. Μὲ τὴν αὐτὴν ἔννοιαν εὐρίσκομεν ἐν Μακεδονίᾳ⁸⁾ καὶ Θεσσαλίᾳ⁹⁾ τὸν ὄρον *δίμοιρον*. Ἡ παράδοσις τῶν δύο τούτων μετρικῶν ὄρων εἶναι μακροτάτη, μαρτυρουμένη παρὰ παλαιῶν συγγραφέων: *Λιχὰς δὲ λέγεται τὸ τῶν δύο δακτύλων ἀνοίγμα, τοῦ ἀντίχειρος, λέγω, καὶ τοῦ λιχανοῦ. Τοῦτο καὶ κυνόστομον καλοῦσί τινες* (*Ἡρώωνος Ἀλεξανδρέως, Γεωμετρ. 4, 4*)¹⁰⁾.

Συνώνυμος πρὸς τὸ κυνόστομον καὶ τὸ δίμοιρον εἶναι ὁ μεταγενέστερος ὄρος *φουρκί*¹¹⁾.

¹⁾ Λαογραφία 11, 108. Πρβλ. ΛΑ 678 σ. 253 (*Σ. Φαρμακίδης, Κύπρος 1917*).

²⁾ ΛΑ 391 σ. 163 (*Ἰωαννίδης, Σάμος 1921*).

³⁾ ΛΑ 713 σ. 45 (*Φάβης, Εὐβοία 1920*).

⁴⁾ ΛΑ 897 α σ. 19 (*Μανασσιδής, Αἴνος 1882*).

⁵⁾ ΛΑ 953 σ. 41 (*Ἰ. Κακριδής, Πάρος 1922*).

⁶⁾ ΛΑ 300 σ. 49 (*Μακρῆς, Βιθυνία 1894*).

⁷⁾ ΛΑ 775 σ. 69 (χειρόγρ. ἑλλην. φιλολ. συλλ. Κωνσταντινουπόλεως).

⁸⁾ *Π. Παπαγεωργίου, Δύο δημῶδεις μακεδονικαὶ λέξεις, κυνόστομον ἢ δίμοιρο. Ἀθηνᾶ 23, 92. Πρβλ. Λαογραφία 2, 481.*

⁹⁾ ΛΑ 422 σ. 62 (*Ἀνώνυμος, Βελεστίνον 1908*).

¹⁰⁾ Πρβλ. *Πολυδ. Ὄνομ. II, 158: εἰ δὲ τὸν μέγαν δάκτυλον τῷ λιχανῷ ἀντιτείνας, τὸ μέτρον λιχὰς. Βλ. ὁμοίως αὐτόθι 157: Ἡ διχὰς δὲ ἔχει παλαιστὰς δύο, ἧγον δακτύλους ὀκτώ (κονδύλους τέσσαρας) καὶ καλεῖται δίμοιρον σπιθαμῆς.*

¹¹⁾ Ἀθηνᾶ 23, 92. Πρβλ. Λαογραφία 2, 481. Ἀξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι καὶ οἱ Ἄλβανοὶ μεταχειρίζονται τὸν αὐτὸν τρόπον μετρήσεως, χορησιμοποιοῦντες πρὸς τοῦτο τὸν ὄρον *πελέμπεα*. Βλ. *J. G. von Hahn, Albanesische Studien. Jena 1854, τόμ. 2, 115. Κατὰ τὸν Κ. Χριστοφορίδην (Λεξικὸν τῆς Ἀλβανικῆς γλώσσης, Ἀθῆναι 1904 σ. 306) πελάμπεα (πληθ. πελάμπετε) ἐκ τοῦ ἑλλην. παλάμη, λατιν. palma.*

Πρὸς δὴλωσιν μικρᾶς τιнос ἐκτάσεως μεταχειρίζονται ἐπίσης μεταφορικῶς τὴν λέξιν *μουτσοῦνι* (= ρύγχος): ἓνα μουτσοῦνι τόπος, συνών. πρὸς τὸ: μιὰ πιθαμὴ τόπος.

Ἄκαθόριστος μεγάλη ἀπόστασις δηλοῦται διὰ τῶν φράσεων ὅσο κόβει (ἢ παίρνει) τὸ μάτι σου, ὅσο βλέπουν τὰ μάτια σου κ.τ.δ.

Εἰς τὰς ὡς ἄνω ἐκφράσεις θὰ ἠδύνατό τις νὰ προσθέσῃ τὰς ἀκολουθούσας, δηλούσας ἀπόστασιν καὶ προερχομένας ἐξ ἐνεργειῶν τοῦ ἀνθρώπου: *Λιθαρόπετρα*, *λιθαροπέταμα*, *πετροβόλια*¹⁾· διὰ τούτων δηλοῦται ἀπόστασις ἴση πρὸς ἐκείνην, τὴν ὁποίαν θὰ ἠδύνατο νὰ διαπεράσῃ λίθος ριπτόμενος διὰ τῆς χειρός: *Μιὰ λιθαρόπετρα* τόπος. Ἄνάλογος ἔννοια διατυπῶνται διὰ τῶν λέξεων: *σφεντονιά*²⁾, *τοξόβολο*, *τουφεκόβολο*³⁾ ἢ ἓνα ντουφέκι τόπος⁴⁾, τῶν ὁποίων ἀντίστοιχα εὐρίσκομεν ἤδη κατὰ τὴν ὁμηρικὴν ἐποχὴν⁵⁾, ἓνα *τοιγάρο δρόμος* κτλ.

2) Πρὸς δὴλωσιν μικρᾶς ποσότητος.

Κούφτα, *φούχτα* ἢ *χουφτιά*, *φουχτιά* σημαίνει ποσόν τι, ὅπερ δύναται νὰ περιληφθῇ ἐντὸς τοῦ κοίλου τῶν παλαμῶν τῶν δύο χειρῶν ἠνωμένων. Τὸ ἥμισυ τούτου ἐκφράζεται διὰ τῶν λέξεων *μονόχουφτο* ἢ *μονόφουχτο*, *μπλόχερος* ἢ *πλόχερος*, *μονόχερο*⁶⁾ ἢ *μονόσ'ερο*⁷⁾, *παλαμιά*⁸⁾, *χαλαλιά*⁹⁾ *γρόθος* ἢ *γροθιά*. Ὁ *γρόθος* χρησιμοποιεῖται ἐνίστε καὶ πρὸς

¹⁾ ΛΑ 491 σ. 47 (*Πουλάκης*, Ἰκαρία 1910).

²⁾ ΛΑ 891, 236 (*Πουλάκης*, Μάνη 1891).

³⁾ ΛΑ 491, 47 (*Πουλάκης*, Ἰκαρία 1910).

⁴⁾ *Λίγο γιὰ χαμηλώσει ἓνα ντουφέκι τόπον*, Λαογραφία 6, 522, 5Α).

⁵⁾ Ἰλ. Π, 589 κέ.: Ὅσση δ' αἰγανέης ριπὴ ταναοτο τέινκται,
ἦν ρά τ' ἀνήρ ἀφείη πειρώμενος ἢ ἐν ἀέθλω
ἦε καὶ ἐν πολέμῳ δηίων ὑπὸ θυμοραϊστέων
τόσσον ἐχώρησαν Τρῶες, ὡσαντο δ' Ἄχαιοί.

Σημειωτέον, ὅτι εἰς παλαιὰ δημοτικὰ ἕσματα εὐρίσκομεν τὸν ὄρον *θέμα* πρὸς δὴλωσιν μεγάλης ἀποστάσεως: *Κι ἀφέτης του τὸ γροίκης ποῦ τριῶθ θεμάτω στρατά*. (*Ζωγράφ. Ἄγων Α'*, 281. Πρβλ. *Μιχαηλίδου - Νουάρου*, Δημοτ. τραγ. Καρπάθου, 47, 6 α). Ἡ τοιαύτη χρῆσις τοῦ ὄρου, γνωστοῦ ἤδη εἰς τὴν βυζαντινὴν διοικητικὴν διαίρεσιν, εἶναι, νομίζω, ἀνάλογος πρὸς τὸ σήμερον λεγόμενον: *ἀκουόταν ἢ φωνή του ἀπὸ δυὸ χωριά μακριὰ* κ. τ. δ.

⁶⁾ ΛΑ 771 β σ. 356 (*Βογιατζίδης*, Ἄνδρος 1918).

⁷⁾ ΛΑ 949 σ. 66 (*Ἐρωτόκριτος*, Κύπρος 1922).

⁸⁾ ΛΑ 898 σ. 163 (*Ἐαρινός*, Σύμη 1895).

⁹⁾ ΛΑ 885 σ. 68 (*Δράκος*, Μοσχονήσια 1885). *Χαλαλιά* ἐκ τοῦ *χαλάλη*, ὅπερ πιθανῶς

δήλωσιν ἀποστάσεως. Οὕτως ἐν Ἀκαρνανίᾳ¹⁾ λέγουν: πέντε γρόθους ψηλά ὁ ἥλιος. Πρὸς προσδιορισμὸν τῆς τοιαύτης ἀποστάσεως θέτουν τὴν χεῖρα συν-εσφιγμένην εἰς γρόνθον πρὸ τοῦ ἐνὸς ὀφθαλμοῦ, κλείοντες τὸν ἕτερον, εἰς τρόπον ὥστε αἱ ὀπτικάι ἀκτῖνες, αἱ διερχόμεναι ἐκ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ γρόνθου νὰ τέμνουν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ὀρίζοντος. Μετὰ ταῦτα θέτουν τὸν ἕτερον γρόνθον ἐπὶ τοῦ πρώτου, κατόπιν ἐναλλαγῆς δὲ τούτων, γινομένης πεντάκις, αἱ ὀπτικάι ἀκτῖνες, αἱ διερχόμεναι ἐκ τῆς ἄνω ἐπιφανείας τοῦ τελευταίου γρόνθου, τέμνουν τὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἡλίου. Τοιουτοτρόπως ὀρίζεται εἰς πέντε γρόθους ἡ ἀπόστασις τοῦ ἡλίου ἀπὸ τοῦ ὀρίζοντος²⁾.

Τὸ ποσόν, ὅπερ δύναται νὰ περιληφθῆ εἰς τὴν κλειστὴν παλάμην, δηλοῦται ἐπίσης διὰ τῆς λέξεως *χεριά*, *χερέα* ἢ *χεράδα*: *μὰ χεριά ἀλάτι, μὰ χεριά σιτάρι, μὰ χεριά βασιλικό*³⁾ κ.ο.κ. Σημειωτέον ὅτι μεταχειρίζονται ἐνίοτε τὸν ὄρον *χερέα*, *χεριά* καὶ ἐπὶ ὑγρῶν. Οὕτως ἐν Πόντῳ λέγουν: *χερέα νερό πνίγει με*⁴⁾.

Ἡ λέξις εἶναι ἰδιαιτέρως γνωστὴ εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν θεριστῶν πρὸς δήλωσιν τοῦ ποσοῦ τῶν σταχύων, ἅτινα δύναται νὰ λάβῃ τις διὰ τῆς μιᾶς χειρός: *χεράδα σταχύων*⁵⁾ ἢ *χεράδα στάχυα*. Μὲ τὴν αὐτὴν σημασίαν ἀπαντᾷ ἐν Κύπρῳ ἡ λέξις *στιασά*⁶⁾. Εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν θεριστῶν ἀνήκουν ἐπίσης οἱ μετρικοὶ

ἐκ τοῦ *χαχάλη* = *χηλή* τοῦ καρκίνου καὶ συνεχδοχικῶς ἡ ὅμοιον σχῆμα ἔχουσα ἀνοικτὴ παλάμη μὲ τεταμένον τὸν ἀντίχειρα. Περὶ τῆς *λ. χαχάλη* βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Παρατηρήσεις εἰς τὸ ἑλλην. γλωσσάριον τοῦ Du Cange. Ἀθηνᾶ 42, 65.

¹⁾ ΛΑ 709 σ. 62 (*Σαλβάνος*, Λεπενού 1925).

²⁾ Σημειωτέον, ὅτι ὁ γρόνθος ὡς μονὰς μετρήσεως ἴση πρὸς τὸ τρίτον τῆς σπιθαμῆς, ἐχρησιμοποιεῖτο συχνὰ κατὰ τὴν ἀρχαιότητα. Βλ. *Preisigke*, Wörterbuch der griech. Papyrusurkunden, Abschnitt 18 ἐν *λ. γρόνθος*. Ν. Ἑλληνομνήμων 16 σ. 78 φ. 94 α.

³⁾ Ὡρα καλή σου, μάτια μου,
λειβάδι νά'ν' ὀμπρός σου
χιριές, χιριές βασιλικό
νὰ τρώῃ ὁ γάδαρός σου

(στίχος σατυρικοῦ δημοτικοῦ ἠπειρωτικοῦ τραγουδιοῦ. Ζωγράφειος Ἀγών 1, 130)

⁴⁾ Μεσαιωνικὴ παροιμιώδης ἔκφρασις. Βλ. *K. Krumbacher*, Mittellgriechische Sprichwörter. München 1893 σ. 93, 112, 122, 186. Πρβλ. *P. N. Papageorgiou* ἐν *Byz. Zeits.* 3 (1894) σ. 567. *Du Cange* Gloss. gr. ἐν *λ. χερέα*:

*χερέα πνίγει με νερόν, ἄλλος τις οὗτος λόγος·
τίς οὗτος ὁ πνιγόμενος εἰς ὕδωρ δράκα μίαν
καὶ τί τὸ πολύδαμον ὕδωρ τῆς παροιμίας.*

⁵⁾ ΙΑ 419 σ. 128 (*Κακριδής*, Καλάβρυτα 1924).

⁶⁾ *Πανάρετος*, ἔνθ' ἄν. σ. 65.

ὄροι *χερόβολο* καὶ διαλεκτικῶς *χερβόλιν*, *σ'ερβόλιν*, (ποσότης σταχῶν ὁμοῦ δεδεμένων) καὶ *δεμάτι*, (σύνολον ἕκ περισσοτέρων χεροβόλων), γνωστοὶ ἦδη ἀπὸ τῶν βυζαντινῶν χρόνων¹⁾.

Συνώνυμοι πρὸς τὴν χειρῶν λέξεις εἶναι: *δράκα* ἢ *γράκα* (ἦ) (Κύπρος), *δρακά*, *δρατζά*²⁾ (ἦ), *πιάσμα* (τὸ), *μαγλιά*³⁾, *πασμαδικιά*, *παντζιά*⁴⁾ (ἦ).

Κατὰ τόπους εὐρίσκομεν διαφοροῦς ἀναλογίας μεταξὺ χειρῶν καὶ μεγαλυτέρων ποσοτήτων σταχῶν, ὡς εἶναι τὸ *χερόβολο*⁵⁾, τὸ *λημάρι*⁶⁾, τὸ *δεμάτι*: Ἐν Κιμῶφι 5 χειρῆς σταχῶν ἀπαρτίζουν ἓνα χερόβολο, περισσότερα χεροβόλα ἓνα λημάρι⁷⁾. Ἐν Σερίφω λημαρῖα σημαίνει δέσμη πολλῶν χεροβόλων. Ἐν Μεγάροις 6 χεράδες ἰσοδυναμοῦν πρὸς ἓνα λημάρι. Ἐν Εὐβοίᾳ ἕξ χεροβόλα ἀποτελοῦν ἓνα λημάρι⁸⁾. Ἐν Λέσβῳ 6-8 λημαρῖα ἀποτελοῦν ἓνα δεμάτι⁹⁾. Ἐν Κύπρῳ τὸ δεμάτι ἀποτελεῖται ἀπὸ 4-5 ἀγκαλιῆς στάχυα¹⁰⁾. Ἄλλοι ὄροι σχετικοὶ πρὸς τὸν προσδιορισμὸν ποσότητος δημητριακῶν εἶναι οἱ ἑξῆς: *θημωνιά*, *θεμωνιά*, *σωρὸς* ἕκ περισσοτέρων δεματίων. *Κουμουλιά*, *σωρὸς* μικρότερος τῆς *θεμωνιάς*. *Πατὸς*¹¹⁾, *σειρὰ* ἕξ 20-30 δεματίων.

Πρὸς δὴλωσιν μικροῦ τινος ποσοῦ μεταχειρίζονται ἐπίσης τὰς λέξεις: *μασκαλιά*, *ἄμοσκαλιά*, *ἄρμωσκαλιά*, *ποσόν*, ὅπερ ἦ *μασχάλη* θὰ ἦδύ-

¹⁾ Βλ. *Φ. Κουκουλέ*, Βυζαντινῶν βίος καὶ πολιτισμὸς Ε' σ. 261. Τοῦ ἰδίου Θεσσαλονίκης Εὐσταθίου τὰ Λαογραφικὰ Α', 255.

²⁾ ΛΑ 949 σ. 28 (*Ἐρωτικόκριτος*, Κύπρος 1922). ΛΑ 950 σ. 17 (*Φαρμακίδης*, Κύπρος 1921).

³⁾ ΛΑ 948 σ. 129 (*Βογιατζίδης*, Κυκλάδες 1919) ἕκ τῆς ἀρχαίας ἐλληνικῆς λ. ἀμάλλη, ἄμαλλα· *ἔτυχε δὲ τεθερισμένον . . . συνδραμόντες ἐφόρον τὰς ἀμάλλας εἰς τὸν ποταμὸν (Πλουτάρχου, Ποπλικόλας 8).*

⁴⁾ *Πανάρετος*, ἔνθ' ἄν. σ. 67.

⁵⁾ Συνώνυμον τὸ *σκουλλύδα* ἢ *σκουλλί* ἕκ τοῦ ἀρχ. ἑλλ. σκόλλυς.

⁶⁾ Ἐκ τῆς λ. *εἴλημα*. Βλ. *Γ. Ν. Χατζιδάκι*, Ἐτυμολογικὰ καὶ τεχνολογικὰ. Ἀθηνᾶ 28, 102.

⁷⁾ *Γ. Κ. Βογιατζίδου*, Κίμωλος, ἱστορικαὶ ἔρευναι περὶ τῆς νήσου. Ἀθηνᾶ 35, 121.

Πρβλ. αὐτόθι 45, 333.

⁸⁾ ΙΑ 501 σ. 42 (*Τριανταφύλλου*, Μακεδονία 1930).

⁹⁾ ΙΑ 118, 33 (*Α. Κουκουλέ*, Γλωσσ. ὕλη ἕκ διαφόρων τόπων 1917).

¹⁰⁾ *Πανάρετος*, ἔνθ' ἄν. σ. 64, 65. *Μονόκουρο* λέγεται τὸ δεμάτι μὲ τοὺς στάχυς ἐστραμμένους ὄλους πρὸς μίαν πλευράν· *διπλόκουρο* ἢ *δίκουρο* τὸ δεμάτι μὲ τοὺς στάχυς ἐστραμμένους πρὸς τὴν μίαν καὶ τὴν ἄλλην πλευράν. *Βόρτινον* ἢ *δρτινον* ὀνομάζεται ἐν Κύπρῳ φόρτωμα ἕξ 20-30 δεματίων, τοποθετημένων ὀρθῶν ἐντὸς τοῦ κάρρου, ἕως οὗτου τοῦτο πληρωθῆ ἔμχει βρουντέλλων (*βρουντέλλα* = τὸ ξύλον ἐπὶ τοῦ ὁποίου στηρίζονται πρὸς τὸ ἄνω των μέρος τὰ λουρούνια τῆς καρρέτας).

¹¹⁾ *Πανάρετος*, ἔνθ' ἄν. σ. 65.

νατο νὰ περιλάβῃ. *Νυχιά*, μικρόν τι ποσόν: μιὰ νυχιά ψωμί, μιὰ νυχιά τυρί, καὶ συνεκδοχικῶς μιὰ νυχιά ἢ ἓνα νύχι ἀέρα: μιὰ νυχιά ἀέρα ν' ἀλωνέψουμε¹⁾. *Μπουκιὰ, χασιὰ, κατασιὰ*: μιὰ μπουκιὰ ἄνθρωπος = μικρόσωμος· μιὰ χασιὰ τυρὶ = ἐλάχιστον ποσόν· δυὸ κατασιὰς ρακὶ κ.ἄ.δ. *Δαγκασιὰ, δαγκαματιὰ καὶ δακαμμαθκιὰ* (Κύπρος) = ἐλάχιστη ποσότης. *Γουλιὰ* (ἐπὶ ὕρῳ), ὅσον ποσὸν ὕγρου δύναται τις διὰ μιᾶς νὰ καταπιῇ: Τοῦδωκε μιὰ γουλιὰ κρασί· δός μου μιὰ γουλιὰ νερό. *Δάκρου*: οὔτε ἓνα δάκρυ μέλι. Σὺ δάκρυ ἀμπλύζει²⁾ (ἐπὶ μικρῶν πηγῶν). *Μάτι*: ἓνα μάτι ψωμί.

**β) Λέξεις καὶ φράσεις προερχόμεναι ἐκ τῆς ἐν ὑπαίθρῳ ζωῆς
ἢ ἐκ τοῦ σχήματος διαφόρων ἀντικειμένων**

1) Πρὸς δὴλωσιν μικροῦ χώρου ἢ ἐκτάσεως γῆς.

**Ἄλωνοῦιν* (Κύπρος), ἀγρὸς στρογγύλου σχήματος, περιορισμένης ἐκτάσεως³⁾. *Ἀὐλακιὰ*: Μιὰ αὐλακία τόπος (μικρὰ ἔκτασις). *Βοσκησιὰ*: Δυὸ βοσκησιὰς τόπος τὸ πατρικὸ του μερίδιο. *Γαῖδουροκυλίστρα*: Μάλωναν γιὰ μιὰ γαῖδουροκυλίστρα τόπο. *Γκλίτσα*: Μιὰ γκλίτσα τόπος (ἔκτασις ἀσήμαντος, ἴση πρὸς τὸ μῆκος ποιμενικῆς ράβδου). *Γούγια ἢ γάγια*, μικρὰ τις ἔκτασις ἀγροῦ, σχήματος τριγωνικοῦ⁴⁾ *Κάλτσα*⁵⁾: Πῆρε ὁ καθένας μιὰ κάλτσα χωράφι, τὸ πατρικὸ τους μερίδιο (ἀσήμαντον ἔκτασιν). *Λούρα ἢ λουρί*⁶⁾ καὶ διαλεκτικῶς *λουρούα* (ἢ) *λουρίν* (τὸ) (Κύπρος): "Ἐνα λουρί γῆς. Ἡ αὐτὴ ἔννοια ἐκ-

¹⁾ ΛΑ 1564 σ. 155 (*Ζευγώλη*, Ἀπύρανθος 1931). Πρβλ. *δός μου μιὰ νυχιά τυρὶ* = δός μου λίγο τυρὶ. Δ. Β. *Οικονομίδου*, Περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Ἀπεράθου-Νάξου. Ἀθηνᾶ 56, 227. Σημειωτέον ὅτι τὸ περιεχόμενον ὀρίζεται καὶ διὰ τῶν ἐξ οὐσιαστικῶν παραγῶγων εἰς —έα —ιά, οἶον καλαθιά, κοσκινιά, πιθαργιά, χουλιαργιά, караβιά, ἀμαξιά, καρριά (διαλεκτικῶς καρραθκιά, καρραπασιά) κλπ., διὰ τινων δὲ ἐκ τούτων δηλοῦται κατὰ τόπους ὀρισμένον τι ποσόν: μιὰ ἀμαξιά ἀχύρου ἐν Κύπρῳ π.χ. ὑπολογίζεται ἴση πρὸς 70-80 ὀκάδες, μιὰ κρεβαδικιά δεματίων ἀποτελεῖται ἐξ 20-30 δεματίων σταχύου κ.ο.κ. (βλ. *Πανάρετον*, ἔνθ' ἀν. σ. 65).

²⁾ Δ. *Λουκοπούλου*, Γεωργικὰ Ρούμελης σ. 218.

³⁾ Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 12 (1948) σ. 57.

⁴⁾ Κυπριακαὶ Σπουδαὶ 12 σ. 57.

⁵⁾ ΛΑ 873 σ. 18 (*Τριανταφυλλίδης*, Αἰτωλία 1916).

⁶⁾ Τὸν ὄρον εὐρίσκομεν συχνὰ εἰς παλαιὰ ἔγγραφα: *πουλῶ τὴν λαχίδα... μετὰ τὰ λουρία της* (Πωλητ. ἔγγρ. τοῦ 1773. Στ. *Σκοπετία*, Ἐγγραφα ἐκ Δυτ. Μάνης. Ἐπετ. Ἀρχ. Ἰστ. Ἑλλην. Δικαίου 3 σ. 91, XI. Πρβλ. αὐτόθι 94, XLVI).

φράζεται διὰ τῶν λέξεων σούβλα, σύρμα, χαϊμαλί, ψαθὶν ἢ ψαχίν¹⁾, ἐκ τῆς ὁμοιότητος πρὸς τὰ διὰ τῶν λέξεων τούτων σημαίνοντα.

2) Πρὸς δήλωσιν ὕψους.

Θηριό ἢ θεριό: Στάθηκε μπρὸς μου ὁλόκληρο θεριό. Καμπαναριό: Ψηλὸς κεῖ πάνου, καμπαναριό. Κυπαρίσσι: Ψηλὸς σὰν κυπαρίσσι. Συνήθεις ἐπίσης εἶναι αἱ πρὸς δήλωσιν τοῦ ὑπὲρ τὸν ὀρίζοντα ὕψους τοῦ ἡλίου φράσεις: 'Ο ἥλιος ψηλὰ ἔνα, δυὸ ραβδιὰ (κοντάρια, μαγκοῦρες, καλάμια, βουκέντρες, σκοινιά, τριχῆς κ.ἄ.δ.)²⁾. 'Εν Κῶ εἰς ὁμοίας περιπτώσεις λέγουν: Ψηλωμένος ὁ ἥλιος δγυὸ πιτταριόξυλα καὶ τρία καλαμουκάννια³⁾.

3) Πρὸς δήλωσιν μεγάλου ἀριθμοῦ ἢ δμάδος.

Κοπάδι: 'Επεσε κοπάδι κόσμος. Μπουλούκι: Κατέβαιναν μπουλούκια. Μελίσσι, μελισσολόι καὶ τὰ συνώνυμα: μυρμηγκιά, λιμπουρίν⁴⁾, βρυμίν: Μαζεύτηκε μελίσσι ὁ κόσμος.

4) Πρὸς δήλωσιν ποσοῦ.

'Απλωσιά: Μιὰ ἀπλωσιὰ καρύδια (μικρὰ ποσότης). Λιχνισιά: Μιὰ λιχνισιά σιτάρι. Φτελλὶν ἢ φτερόν (ἐλαχίστη ποσότης). Ψησταριά (ἐν Κρήτῃ ὀφταρέ)⁵⁾: Μιὰ ψησταριά κάστανα.

5) Πρὸς δήλωσιν μικρᾶς ποσότητος ὑγρῶν.

'Αρμεξιά: Μιὰ ἀρμεξιά γάλα. Βούλλα: 'Η βρύση δὲν ἔχει βούλλα νερό. Κεραμίδι: 'Ενα κεραμίδι νερό (μικρὰ ποσότης, ἴση πρὸς τὴν διὰ κεραμίδος δυναμένην νὰ διοχετευθῆ). Κόμπος: Σήμερα δὲν ἔχουμε κόμπο νερό. Μα-

¹⁾ Πανάρτος, ἐνθ' ἄν. σ. 63. Πρβλ. *Μιχαηλίδου - Νουάρου*, Νομικὰ ἔθιμα Δωδεκα-
νήσου. Ἀθήναι 1926 σ. 159.

²⁾ Βλ. καὶ *N. Γ. Πολίτου*, Λαογραφικὰ σύμμεικτα 2 (1921) σ. 111.

³⁾ Προφορικὴ ἀνακοίνωσις τοῦ συναδέλφου Ἀ. Καραναστάση. *Πιτταριόξυλο* (τὸ) = ξύ-
λινος κοντὸς μήκους ἐνὸς μέτρου περίπου, χρησιμοποιούμενος πρὸς διάνοξιν τῶν φύλλων
ξύμης. *Καλαμουκάννι* (τὸ) = σπόνδυλος χονδροῦ καλαμιοῦ, ὅπου τυλίγουν τὸ νῆμα πρὸς ὕφανσιν.
Βλ. καὶ Ἰ. Σ. Ζαρράφτη, Λαογραφικὰ ἐκ Κῶ, ἐκδιδόμενα ὑπὸ Δ. Β. Οἰκονομίδου. Λαογρα-
φία Π', 306.

⁴⁾ Πανάρτος, ἐνθ' ἄν. σ. 77.

⁵⁾ ΔΑ 492 σ. 45 (*Λουπασάκης*, Κρήτη 1916).

σούρι: Ἐνα μασούρι νερό (ποσότης ὕδατος πάχους ἴσου πρὸς μασούριον). Ρακί: Ρακί νερό (ἐλαχίστη ποσότης, σταλάζουσα ὡς τὸ ρακί ἐκ τῶν ἀμβύκων). Στάλα, σταξιά, σταλαματιά: Δὲν ἔχει στάλα νερό. Στελίφιν: Νερό στελίφιν¹⁾ (ποσότης ὕδατος βάθους ὅσον τὸ μῆκος στειλεοῦ). Τουφεκόβεργα: Μιά τουφεκόβεργα νερό (ἐλαχίστη ποσότης, ἔχουσα τὸ πάχος τουφεκόβεργας).

6) Πρὸς δήλωσιν μεγάλης ποσότητος ὑγρῶν.

Θάλασσα: Χύθηκε τὸ κρασί στὸ κατώι κι ἔγινε θάλασσα. Κόσκινο (ἐν Κύπρῳ κόσινας)²⁾: Ρίχνει νερό μὲ τὸ κόσκινο (ραγδαία βροχή). Ποτάμι: Ἐτρεχε ποτάμι ἢ βρύση. Πέλαγος: Χύθηκε τὸ κρασί κι ἔγινε πέλαγος. Τίγκα ἢ στίγκα: Τὸ ποτῆρι γεμάτο τίγκα (ὑπερπλήρες).

7) Πρὸς δήλωσιν βάρους.

Γενικὸς ὄρος δηλωτικὸς βάρους εἶναι τὸ *γομάρι* καὶ διαλεκτικῶς *ὀμάρι*, (*γομάρκα*, *ὀμαριάστρα*)³⁾, σημαίνων ποσὸν δυνάμενον νὰ φορτωθῆ εἰς ζῶον διὰ μίαν φορὰν· τούτου τὸ βῆρος κυμαίνεται ἀπὸ 60-80 ὀκάδας. Ἡ λέξις εἶναι παλαιά, ἀπαντῶσα ἤδη εἰς τοὺς παπύρους καὶ τὰ βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ κείμενα⁴⁾. Συνώνυμον πρὸς τὸ γομάρι εἶναι τὸ *φόρτωμα*, διακρινόμενον ἀναλόγως τοῦ μεταφέροντος ζώου εἰς *γαῖδουροφόρτωμα*, *μουλαροφόρτωμα*, *ἀλογοφόρτωμα*⁵⁾. Ἐν Κρήτῃ εὐρίσκομεν τὸν ὄρον *γιρίνι*⁶⁾ (ἐκ τοῦ τουρκ. *yigiri*) μὲ τὴν αὐτὴν πρὸς τὸ φόρτωμα σημασίαν. Ἐν Κύπρῳ, μεταχειρίζονται ἐπίσης τὸν ὄρον *καμηλιά*⁷⁾, σημαίνοντα τὸ φορτίον, ὅπερ δύναται νὰ φορτωθῆ ἐπὶ καμήλου.

Τὸ ἥμισυ τοῦ φορτώματος ἐν Κορινθίᾳ ὀνομάζεται *τρακάδα*⁸⁾ (ἐκ τοῦ τρι-

¹⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 79.

²⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 73.

³⁾ Πανάρετος, ἔνθ' ἀν. σ. 64. Πρβλ. Ἀθηνᾶ 20, 557.

⁴⁾ Βλ. *Fr. Preisigke*, Wörterbuch der griechischen Papyrusurkunden, III Band, Berlin 1931, Abschnitt 18 ἐν λ. γομάριον. *F. Dölger*, Aus den Schatzkammern d. heiligen Berges 102, 23. *Du Cange*, Closs. gr. λ. γομάρι. *Στ. Καββάδα*, Οἱ κώδικες Χίου, Α' (Χίος 1950) σ. 60. Περὶ τῆς λ. γενικώτερον βλ. *Δ. Ι. Γεωργακά*, Γλωσσικά. Ἀθηνᾶ 51 (1941) σ. 66-72.

⁵⁾ ΛΑ 1098 σ. 724 (*Κακριδῆς*, Τρίκαλα Κορινθίας 1924).

⁶⁾ Ἀρχεῖον Ἱστορικοῦ Λεξικοῦ Ἀκαδημίας.

⁷⁾ Καμηλιά = 10-12 κόφες. Μισὴ καμηλιά = 1 χαράρι ἄχυρον. Βλ. Πανάρετον, ἔνθ' ἀν. σ. 67.

⁸⁾ ΛΑ 1098 σ. 678 (*Κακριδῆς*, Τρίκαλα Κορινθίας 1924).

ακάς). Ἐν Αἰτωλία εἶναι ἐν χρήσει ὁ συναφῆς ὄρος *βάσταμα*, σημαίνων σάκκου περιέχοντα ποσὸν δημοτριακῶν πρὸς ἄλλεσιν, ὅπερ δύναται τις νὰ σηκώσῃ ἐπὶ τῶν ὤμοπλατῶν ¹⁾).

Ἄνασκοποῦντες τοὺς ἐν τῇ παρουσίᾳ μελέτῃ ἐξετασθέντας 150 περίπου μετρικοὺς ὄρους, διαπιστώνομεν τὰ ἑξῆς: Περὶ τοὺς ἐβδομήκοντα ἕξ αὐτῶν δηλοῦνται διὰ λέξεων γνωστῶν ἐκ τῆς ἀρχαίας ἑλληνικῆς γλώσσης· ἐκ τῶν λέξεων τούτων τινὲς ἐχρησιμοποιοῦντο ἤδη εἰς τὴν ἀρχαίαν Ἑλλάδα πρὸς δήλωσιν μέτρων ἢ μονάδων μετρήσεως, αἱ δὲ ἄλλαι ἐχρησιμοποιήθησαν ἀργότερον πρὸς ἔκφρασιν τοιοῦτου εἴδους ἐννοιῶν.

Περὶ τοὺς τεσσαράκοντα πέντε ἐκ τῶν ἐξετασθέντων μετρικῶν ὄρων, γνωστοὶ διὰ λέξεων ἐκ τῆς ἑλληνικῆς ἢ λατινικῆς προερχομένων, δηλοῦν μέτρα ἐν πρακτικῇ χρήσει ἤδη ἀπὸ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων. Ἐκ τῶν ὑπολοίπων, περὶ τοὺς εἴκοσι πέντε μὲν εἶναι γνωστοὶ διὰ λέξεων δανείων ἐκ νεωτέρων ξένων γλωσσῶν καὶ δὴ τῆς ἰταλικῆς καὶ τουρκικῆς, ἐλαχίστου δὲ ἀριθμοῦ ἕξ αὐτῶν ἢ ἔτυμολογία μένει εἰσέτι ἀκαθόριστος ἢ ἀμφίβολος.

Ἄξιοσημείωτον εἶναι, ὅτι οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν μετρικῶν ὄρων τῶν διασωζομένων ἐκ τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος δὲν χρησιμοποιοῦνται πλέον πρὸς προσδιορισμὸν μετρικῶν μονάδων ἢ μέσων μετρήσεως ἐν πρακτικῇ χρήσει εἰς τὴν καθημερινὴν ζωὴν, ἀλλὰ πρὸς δήλωσιν διαφόρων μέτρων κατὰ προσέγγισιν. Ἀντιθέτως οἱ περισσότεροι ἐκ τῶν χρονολογουμένων ἀπὸ τῶν ἑλληνορρωμαϊκῶν καὶ βυζαντινῶν χρόνων δηλώνουν μέτρα πρακτικῆς χρήσεως ἰσχύοντα ἀκόμη καὶ σήμερον. Ὡς πρὸς τοὺς διὰ λέξεων προερχομένους ἐκ νεωτέρων ξένων γλωσσῶν γνωστοὺς μετρικοὺς ὄρους, δεόν νὰ σημειωθῇ, ὅτι οὗτοι δηλώνουν μέσα μετρήσεως καὶ μετρικὰς μονάδας, αἵτινες ἀπαντοῦν μεμονωμένως εἰς τινὰς περιοχάς.

Μάρτιος 1953.

¹⁾ ΛΑ 1421 σ. 33 (Λουκόπουλος, Αἰτωλία 1926).